

Əlisalam Bağirov

**ƏSİL İNSAN OLMAQ
ÇƏTİNDİR**

Redaktor:
Fəxrəddin Ağazadə,
fəlsəfə elmləri-doktoru

Korrektor:
Ceyran Abbasova

Bağirov Əlisalam Məmi oğlu
ƏSİL İNSAN OLMAQ ÇƏTİNDİR

Bakı: Qanun nəşriyyatı, 2017, 120 səh. 300 tiraj

Qədim hind abidəsi «Kəlilə və Dimnə» stilində yazılan bu əsərdə müəllifin əsil insan olmağın yolları haqqında fəlsəfi düşüncələri əks etdirilmişdir. Əsər o qədər rəvan dillə yazılmışdır ki, istər-istəməz oxucunu cəlb edir, onun qəlbinə nüfuz edir, onun hisslərini oyadır, onu həyata bağlayır. İnsandakı ən ali hissləri təhlil edən müəllif həm yazıçı, həm filosof, həm də bir ağsaqqal kimi oxucuya əsil insan olmağın sirlərini öyrədir, onlara kamilləşmək üçün tövsiyələr verir.

Kitab filosoflar, sadə oxucular və düşünən beyinlər üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Q 70408-2750
AB 022051 sif.

© Əlisalam Bağirov, 2017

© Qanun nəşriyyatı, 2017

İnsandır dünyanın ən saf incisi.
Demə hər parlayan daşa inci ki,
Xələl gətirməsin bu ad insana.
İnsandır yaraşlıq bil ki cahana.
Dünyanın ən ali varlığı insan,
Bəzəkdir dünyaya yaranışından.
Gül-çiçəksiz fəsil yaz adlanarmı?!
İnsansız yer üzü de şadlanarmı?!
Bəli, daxilində hisslər qaynaşan,
Nəğməkar bülbül tək nəğmələr qoşan,
Eşq ilə alışan, eşq ilə yanan,
Adicə bir sözdən buz kimi donan,
İnsandır, taleyin töhfəsi insan,
Həyatın ilk bahar nəfəsi insan.
İnsandır qaldıran eşqi göylərə,
İnsandır bəxş edən eşqi bəşərə.
İnsanla bağlıdır hünər cəsarət,
İnsani hisslərdir məhəbbət, nifrət.
İnsan daxilində yaranan hər hiss,
Xeyirdən şərədək uzanan bir iz.
İnsandır həyatın ən şah əsəri,
İnsandır yaşadan qərinələri.

İnsan yer üzünün bəzəyi, gor evinin zinətidir. Susuz dəniz, səmasız torpaq olmadığı kimi insansız da yer üzünün yaraşığı olmazdı. İnsan bütün canlıların alisidir. İnsan materiyanın mövcudluğunu canlılar arasında daha çox dolğunluğu ilə duyan bir varlıqdır.

*İnsanlıq adında bir əzəmət var;
Mərdlər ölənədək mərd kimi yaşar.
Söyüdə qulluq et illər uzununu,
Zəhmətin naminə verməyəcək bar.*

İnsan dünyanın əşrəfi, bütün canlıların ən lətifidir. Heç də təsadüfi deyildir ki, insani hisslərdən məhrum olan kəsləri, heyvanlardan onların hərəkət və davranışları deyil, zahiri görkəmləri ayırır. Təbiət müəyyən hadisələrin həllində itirmiş olduğu açarını insanların hiss və düşüncələrində tapır.

*Dünyada sirr dolu bir xəzinə var,
O yerə biliklə tapılar açar.
Həyatın qəribə qanunu budur,
Kimi yol bağlayar, kimisə açar.*

İnsan materiyanın daimi fəaliyyətdə olan bir sahəsidir. Özü də materiya növü olan insan materiyanın məzmunca dəyişməsində böyük rol oynayır.

*Qəribəlik yoxdur heç də cahanda,
Qəribəlik vardır ancaq insanda.
Təbiət öz ilkin işin aparır,
Əməldir dəyişən bu xanimanda.*

Həyatda insan özü-özünü dərk etməlidir. Özünü doğru dərk edə bilməyən insan həyatla münasibətində hökmən

yanlışığa yol verməlidir. Yanan ocağa yanacaq əlavə edilməzsə, onun sönməsi labüd olduğu kimi, özünü dərk etməyi bacarmayan, öz daxili hiss və ehtiraslarının baş verməsinin səbəblərini duymayan və onları cilovlaya bilməyən kəslərdən heç bir qabiliyyət və mərifət gözləmək olmaz.

*Səba yeli kimi gözəl olub sən,
Lakin əsməyini kəsmə qəfildən.
Sən ki, səba yeli deyilsən insan,
Bəzən üstün olur hissini aqıldən.*

Bir halda ki, dünyaya gəlmişik, həyatda yaşamaq bizə nəsis olmuşdur, onda həyata da açıq gözlə baxmaq lazımdır. İnsan niyə yaşadığını, hansı məqsədlərə xidmət etdiyini bilməlidir. Əks təqdirdə, onun vəziyyəti aşağıda qeyd olunan təmsildəki kimi olar.

*Qoyuna nə dedilər hamısına inandı,
Çoxu onun haqqında söylədi söz qanandı.
Dedilər: – Burda gəzmə, göy ot azdı gəzmədi,
Bu su dayazdı üzmə sözə baxdı üzmədi.
Onun bunun əqliylə hərəkət etdi qoyun,
Elə buna görə də başına gəldi oyun.
İstəməyən bir kəsin sözüylə qalxdı dağa,
Çoban gəlib çatınca onu yedi qurd ağa.*

İnsan insan olduğunu öz düşüncə və hərəkətləri ilə sübut etməlidir.

*Deyildir yaşamaq ömrün mənası,
Söylə mənasızımı gül yaşaması?!
Faydalı işinə görə deyilmi,
Dahilər həyatda insanlar xası?!*

İnsanın əsil bir insan kimi yetişməsində ona verilən təlim-tərbiyədən əlavə, insanın düşdüyü mühit və şəraitin də çox böyük rolu vardır. Dünyaya gələn körpələr arasındakı fərq dünyadan köçən yaşlılar arasındakı fərqdən çox azdır. Düşdüyü şərait, aldığı tərbiyə dünyaya yenicə göz açmış körpələrin gələcək taleyində çox böyük rol oynayır. Bəlkə də biz öz düzgün olmayan tərbiyə üsulumuzla, səhlənkarlığımızla yanlışlıqlara yol verib gələcəkdə neçə-neçə əsil gözəl bir insan olacaq körpələrimizin ilkin tərbiyəsində nöqsanlara yol verərək onların gələcək həyatına mənfi təsir göstərmişik. Biz insanların bir valideyn kimi, bir tərbiyəçi kimi, bir insan kimi bəşəriyyətin qarşısında ən böyük borcumuz, davamçılarımız olacaq insanların tərbiyəsi ilə ciddi məşğul olmaqdan ibarətdir. Biz körpələri əzəl gündən pis adət və vərdislərdən qorumağa çalışmalıyıq. Elə etməliyik ki, pis adət və vərdislər onların gələcəkdə əsil bir insan kimi yetişməsində əngələ çevrilməsin.

*Ulaq alim kimi elmi ad aldı,
Öz gərgin əməyi müqabilində.
Amma pis adəti başında qaldı,
Ağnadı torpağa təbi gələndə.*

Ümumiyyətlə, biz gələcək nəslin tərbiyəsi ilə məşğul olarkən onları düşəcəyi mühit və şəraitin də mənfi təsirlərindən qorumağa çalışmalıyıq. Elə məhz yaxşıqla pislik arasındakı fərq ölçüsünün hamının eyni cür başa düşməməyində insanların aldığı tərbiyə üsulundan başqa onların düşdüyü mühit və şəraitin də rolu çox böyükdür. Heç də təsadüfi deyildir ki, müxtəlif şəxslərə edilən eyni cür yaxşılıq həmin şəxslərin düşüncə dairəsindən asılı

olaraq müxtəlif cür qiymətləndirilir. Dünyaya insan kimi gəlmisənsə, yaşa, yarat və insan cəmiyyətinə fayda verməyə çalış. Yalnız bundan sonra insan cəmiyyətindən özünə qarşı yeri gələndə müəyyən qayğılar um, yaxşılıqlar gözlə. Yalnız bundan sonra sənə edilən yaxşılıqları ürək açıqlığı ilə, xoş düşüncəylə qəbul edə bilərsən. Əks təqdirdə cəmiyyətdən müəyyən güzəştlər ummağa doğrusu sənin haqqın yoxdur.

*Qızılgül kolunda tikanın hər an,
Batmağa gül dərən ələ haqqı var.
Yararsız bir vəhşi koldasa tikan,
Şikar gözləyərkən niyə etmir ar?*

İnsan mənəvi cəhətcə daha çox kamilləşdikcə, həyatı daha dolğun və düzgün başa düşdükcə yaxşılıqla pislik arasındakı fərqi daha düzgün qiymətləndirməyi bacarır və insan cəmiyyətində daha yüksək mövqe tutur. Həyat axınında öz təmiz hissələrini qorumaq üçün bəzən çox şeydən imtina etməlisən.

*Həyatın nə qədər keçsə də acı,
Şöhrətin, daş-qaşın olma möhtacı.
Şöhrətli, daş-qaşlı padşahların,
Fələk azmı alıb başından tacı.*

Həyat şirindir. Onun hər bir gözə, könülə xoş gələn nemətləri isə insan üçün daha şirindir. Bu nemətlərin hamısından istifadə etmək olmaz və bu mümkün də deyildir. Doğrudur, ən ali varlıq olan insan bu nemətlərdən tam istifadə etməyə çalışır, lakin ağıllı və dərrakəli kəslər bu nemətlərin bəzilərindən yeri gələndə könüllü surətdə imtina etməli olur, ona görə ki, bəzən bir könül oxşayan şe-

yin əldə edilməsi ikinci könül oxşayan bir şeyin itirilməsi deməkdir. Bu isə bir çox hallarda insanın təmiz hissələrinin ləkələnməsinə səbəb ola bilər. Belə isə birinci əldə etdiyən könül oxşayan şeyi əldə möhkəm tutub öz təmiz hissələrini qorumaq daha məqsədyönlüdür. Əks təqdirdə, insan üçün başlıca nemət olan öz təmiz adını itirə bilərsən və cəmiyyət içərisində mövqeyin əvvəlki vəziyyətdən aşağı düşər. Necə bir təmsildə olduğu kimi.

*Əlbir olub köpək dedi çaqqala,
- Gəl hinə, pay göndərək ağsaqqala.
Bəlkə səadət bizi də yanlaya,
Şir dayımız arzumuzu anlaya.
Lütf edə biz də qoşulaq qurdlara,
Bəlkə bu yolla kef edək bir ara.
Razılaşıb dediklərin etdilər,
Bu işin də güdazına getdilər.*

Ümumiyyətlə götürdükdə, əsil insan həyatda tutduğu mövqeyindən asılı olmayaraq, ən təmiz hissələrin mücəssəməsi olmalıdır.

*Zər-ziba əsiri olma cahanda,
Gözəlliyi görmə libasda, donda
Gözəllik elə bir bəxşeyişdir ki,
Daxilən doğulur ancaq insanda.*

Bir şəxs ki, öz adına ləkə gətirə biləcək işlər görür, nə həmin şəxsə, nə də onun tərbiyə etdiyi kəslərə etibar etmək olmaz. Çünki öz təmiz adının ləkələnmə biləcəyindən ehtiyat etməyən kəs başqasının ona etdiyi etibardan da yeri gələndə istifadə edər və etibar edən şəxsin özünü də pis vəziyyətdə

qoyar. Etibar da, hörmət də, vəzifə də, birinci növbədə, ən təmiz adamlara etibar edilməlidir. İnsanda birinci növbədə qürur hissi olmalıdır. O öz mənliliyini daimi uca tutmalıdır.

*Deyildir başının tacı şahlığın,
Sərvətə bağlını sənin varlığın?!
Əyarsə qəddini fələk bir zaman,
Düşməyə əyilmə, dostuna sığın.*

*Soğan çörək ilə dolan, alçalma,
Qarnın dolsun deyə tənələr alma.
Sərvət də, dövlət də gəldi gedərdi,
Çalış mənliliyini aşağı salma.*

Doğurdan da insanda qürur hissini olması çox faydalıdır. Bu hiss bəzən yeri gələndə insanda səhlənkarlıq, tənbellik, utancaqlıq kimi qüsurların aradan qaldırılmasında böyük rol oynayır. Və insandakı qürur hissi bu hissini iş-tirək ilə görülən hər bir işdən sonra müəyyən dərəcədə artır və inkişaf edir. Elə əsil insanın siması da bu vaxt üzə çıxır. O kəslərdə qürur hissindən başqa, ləyaqət, alicənablıq, məğrurluq hissləri də inkişaf etdiyindən o qürur hissini həddindən artıq inkişaf etməsinin qarşısını alırlar. Çünki qürur hissini sonu boş lovğalığa çevrilə bilər. O kəslərdə ki, qürur hissi ilə yanaşı, yuxarıda sadaladığımız hisslər zəif inkişaf edib, o kəslərdə qürur hissi quru lovğalığa çevrilir və bu da yeni mənfə hissələrin yaranmasına səbəb olur. Necə ki, aşağıdakı təmsildə deyildiyi kimi.

*Qara bulud günəşin qarşısını kəsdi bir an,
İşıq saçdı ıldırım qürurundan bu zaman.
Dedi: – Yandıracağam indi aranı, dağı.
Bunu eşidən külək oynatdı hər yarpağı.*

*Küləyin təsirindən bulud hərəkət etdi,
İldırım da onunla bərabər çıxıb getdi.
Günəş onun halına baxaraq gülümsədi:
– Küləkdən doğan qürur küləklə gedər dedi.*

Əsil insan öz eyiblərini və səhvlərini özgələrindən daha tez görməyi bacarmalıdır.

*Abrını, adını qoruyan insan,
Fəlakətli işlər görməz heç zaman.
Səhvin bilə-bilə qıraq qaçanın,
Ax... əlindən aman, əlindən aman.*

Atalar demişkən səhvsiz insan olmaz. Lakin əsil insan odur ki, etdiyi səhvini başa düşüb bir də təkrar etməsin. Özgələrin səhvini görmək çoxları üçün asandır. Lakin əsil insan özü-özünün güzgüsü olmalıdır, öz səhvini özgələrdən daha tez görməyi bacarmalıdır. Belə olan təqdirdə, kimsələr tərəfindən səhvin üzündən töhmətləndirilə bilməzsən və heç kəsi özündən narazı salmazsan.

*Mənliyin yüksəltmək istəyən insan,
Hörmətin saxlaya gərək hər bir an.
Xeyirxah işlərlə məşğul olanı,
Şərəfli şəxs kimi tanıdar zaman.*

Bəzən düşünmədən etdiyin səhvi etiraf etmək kimsələr üçün ağır olur, kimsələrə peşmançılıq hissi əzab verir. Lakin hər halda səhv edilibsə, daxilən saflaşmaq üçün öz vicdanının səsinə qulaq as, onun hökmü ilə gördüyün öz eyib və səhvlərini günahkar olduqlarının qarşısında etiraf et. Əks təqdirdə, etdiyin səhvin üçün peşmançılıqla yanaşı, vicdan əzabı da çəkməli olacaqsan.

*Doğrusa əhdinə, sözünə insan,
Özündən heç vədə olmaz bədgüman.
Gül əgər əhdinə möhkəm olsaydı,
Töhməti olmazdı və varsızlıqdan.*

*Bir qəlbə toxundum bilmədən dünən,
Sızladım o günü özüm də qəlbən.
Kiçicik dilimin ucundan o gün,
Duydum ki, iki qəlb incitmişəm mən.*

İnsan öz daxili hissləri üzərində hakimlik etməyi bacarmalıdır ki, öz təmiz hisslərinin qələbəsini təmin etsin. Öz hərəkətlərinə cavabdehlik edə bilməyən kəs əsil insanlıqdan uzaqdır. Yaxşı olar ki, öz həddini və qiymətini bilib ləyaqətini və mənliliyini qorumağı bacarasan. Əks təqdirdə, halın aşağıdakı təmsildəki kimi olar.

*Yağışın təsirindən dağ çayı aşıb daşdı,
Sahilləri götürüb məcrasını da aşdı.
Bundan qürrələnərək dedi: – böyük çayam mən,
Sayəmdə qoy sulansın yamac, meşə, çöl, çəmən,
Lakin bu çox çəkmədi, yağış kəsdi, su yatdı.
Suyu azalan kimi çayın da səsi batdı.*

İnsanın daxilində iki hiss daim bir-biri ilə mübarizə aparır. Çalışmaq lazımdır ki, daim müsbət hisslərin mənfəi hisslər üzərində qələbəsi təmin edilsin. Əsil insan ona verilən ömür payının qiymətini bilməlidir. Ataların belə bir misalı var: “vaxt qızıldan qiymətlidir”, keçilən an geri qayıtmaz. Vaxtı faydalı əməyə, istirahətə, ailə münasibətlərinin həllinə və digər işlərə düzgün bölmək lazımdır.

*Yaşamaq istəsən ömrü fırayan,
Öz işinə cavabdeh ol, ey insan.
Ömürdən illərim ötdükcə gördüm,
Qızıl qimətliymiş keçən hər bir an.*

Doğurdan da fikirləşəndə adam hiss edir ki, bir yaşamlıq ömür payı həyatın şirinliyinə görə insan üçün çox azdır, lakin nə etmək olar, təbiətin bu hədiyyəsi ilə kifayətlənməkdən başqa hələlik özgə əlacımız yoxdur. Biz olsa-olsa yalnız fiziki və mənəvi inkişafımızı düzgün istiqamətləndirib bizə verilən ömür payını bir qədər uzada bilərik. Lakin bütün bunlar öz yerində, indi keçək məsələnin o biri tərəfinə. Ömür var çox qısa olub, xatirələrdə yaşayır, əbədiyyətə qovuşub. Ömür var uzun olub tarixin heç bir səhifəsinə düşməyib. Bunu nə ilə əlaqələndirmək olar? Əlbəttə ki, vaxtı düzgün qiymətləndirib onun müəyyən hissəsini ictimai faydalı əməyə sərf etməklə. Əks təqdirdə, düşünmədən gördüyün işin səmərəsi olmaz, əlin boşa çıxar, axmaq vəziyyətə düşərsən, aşağıdakı təmsildə olduğu kimi.

*Yatmışdı lehməli bir göldə camış,
Kölgəlik salmışdı üstünə qamış.
Bu yerdə bir vağ da dövrə vururdu,
Onun təpəsində yuva qururdu.
Ötüşdü bir neçə saat aradan,
Durub uzaqlaşdı camış oradan.
Xeyirsiz işindən kədərləndi vağ,
Faydasız iş görən sayılar axmaq.*

Doğurdan da, düşüncəsiz və səmərəsiz iş heç kəsə fayda verməz. Özünün və başqalarının səadəti üçün səmərəli zəhmət çəkib ondan həzz almağı bacarmaq lazımdır.

*Heç kəsin qiymətin itirmir zaman,
Əbədi yaşayır qurub yaradan.
Sənə illər qədər uzun görünsün,
Ömründən sərfsiz keçən bircə an.*

Ey insan, sən başqaları ilə öz şadlığını bölməyi bacarmalısən ki, başqaları da sənənin kədərinə yeri gələndə ortaqlar olsunlar. Öz səadətini halal zəhmətinlə əldə etməyə çalış, o zaman qəlbin rahat, vicdanın sakit olar. Unutmamalısən ki, zəhmətsiz heç bir səadət əldə etmək mümkün deyildir.

*Zəhmət üz ağardır demiş atalar,
Doğrudur bilin ki, doğru söz yaşar.
İnan ki, tapmazsan zəhmətsiz ruzi,
Yanmasa olmazdı ocağın közü.
Qoxlamaq istəsən ətirli gül sən,
Gəzib gülüstanı taparsan hökmən.
Balıq əti yemək düşsə könlünə,
Gərək ki, çırmanıb girəsən gölə,
Gedib bal yesə də zəhmətsiz ayı,
Sancılmaq da olur dübarə payı.
Zəhmətlə qazansan bir parça çörək,
Xoşdur o çörəyi yavan da yemək.*

Əsil insan öz həyatını xoşbəxt qurmaq üçün hökmən mübarizə etməyi bacarmalıdır. Əks təqdirdə, xoşbəxtlik ondan ömrü boyu uzaq qaçmış olar.

*Xəstəlik var isə əlacı da var,
Bacaran arzuya, istəyə çatar.
Həyata layiqli o insandır ki,
Ömrünə, gününə səadət qatar.*

Həyatın təzadlı dalğaları arasına düşmüş insan yalnız öz səyi nəticəsində müəyyən mövqe tuta bilər. Mövqeyinin yaxşılığı isə onun iş necə yanaşmasından asılıdır. Əsil insan yaxşını pisdən seçməyi bacarmalıdır. Ümumiyyətlə götürdükdə, həyat özü mübarizə deməkdir.

*Tale nə bəxşeyiş veribsə sənə,
Bəsdir daha ondan pay umma yənə.
Mətin insansansa mübarizəylə
Zaman gərđişinə sən də gər sinə.*

İnsan öz səadəti üçün var qüvvəsi ilə mübarizə aparmalıdır. Həyatla mübarizə insanı kamilləşdirir, mətinləşdirir, sönük arzulardan uzaqlaşdırır, xoşbəxtliyə, daha yaxşı yeni gələcəyə səsləyir. Ağıllı kəslər ictimaiyyət, ailə içərisində də öz həyatını məqsədyönlü qurmağı bacarır. Xoşbəxtliyi, səadəti özündən, ailəsindən uzaqlaşmağa qoymur. Səbir və təmkinlə görəcəyi işləri əvvəlcədən planlaşdırır, özü üçün müsbət mənada həll edir. Elə xoşbəxt yaşamağı bacarmaq da, həyatını düzgün qurmaq da məhz bu deməkdir. Ümumiyyətlə, əsil insan olmaq çox çətin, lakin şərəflidir. İnsanın əsil gözəlliyi onun daxilən gözəl olmasındadır. İnsan mənəvi cəhətcə nə qədər zəngin olarsa, bir o qədər də hörmət və ehtirama layiq görülər.

*Dünyanın şöhrəti, şərəfi insan,
Sözsüz gözəl olmaq istəmiş hər an.
Fəqət gözəlliyi satmayır həyat,
Daş-qaşın möhtacı deyil kainat.
Beləsə biz nədə axtaraq onu,
Bəlkə gözəl edək libası, donu? !
Zərli parçayamı bürünüb gəzək,*

*Yaxaya mirvari, yaqutmu düzək?!
Yoxsa ətriyatla ətirlənəkmi?
Günəşə çıxanda çətirlənəkmi?
Yox-yox bunla deyil əsla gözəllik,
Bəzəklə yetməyir vəslə gözəllik.
Gözəllik gəzənlər qoy yanılmasın.
Sanmayın gözəllik tək zahiridir;
Gözəllik insanın öz batinindir.
Zahiri görkəmsiz keçinmək olar,
Batinin çirkinsə nəsibindir ar.*

Doğurdan da belədir, daxili saflıq bəzən yeri gələndə bütün zahiri nöqsanları yuyur. Ancaq əksinə insanın zahiri gözəlliyi bəzən onun daxilən çirkinliyi bəlli olanda heç bir fayda verə bilmir. Bəzən insanın daxili hissələrinin zahiri təcəssümü onun şəxsiyyətini müəyyən qədər müəyyənləşdirməyə imkan verir. Məsələn, mərdlik, qeyrətlilik, alicənablıq və s. kimi müsbət hissələr və yaxud müxtəlif mənfi hissələr yeri gələndə özünü büruzə verir ki, bununla da həmin kəsin şəxsiyyətini müəyyən qədər tanımaq mümkün olur. Məhz aşağıdakı təmsildə olduğu kimi.

*Qoca qurddan yuxarı suya girdi çal quzu,
Bircə əskik idi istiot ilə duzu.
Qurd düşündü olaydı Krılov zamanı ax...,
Onda deyərdim sənə ay əmlik halına bax.
Sonra yaltaqcasına quzuyla salamlaşdı,
Dedi: – Dayın şirə də salam de, mərd yoldaşdır.*

Bu təmsildə qurdun timsalında biz şəxsiyyətin mənfi qüsuru sayılan böyüklərin qarşısında qorxu və yaltaqlıq hissinin şahidi oluruq. Şəxsiyyət çox mürəkkəb bir varlıqdır.

Yaxşı olardı ki, insan bir şəxsiyyət kimi ən təmiz hiss və arzularıyla özünü tanıtdırsın. Heç də gözəl danışmaq daxilən gözəl olmaq demək deyildir, insan öz daxili gözəlliyini əməli surətdə həyata keçirməyə çalışmalıdır. Danışqıda və ya üzün mimikasında süni surətdə də müəyyən hiss və ifadələr yaratmaq mümkündür. Lakin əməli surətdə görülən iş insanın məqsədini tam ifadə edir.

*Heç də pis deyildir acı həqiqət,
O pisdır edilə süni bir hörmət.
Həqiqət acısa olanı budur,
Fəqət süniliyə edirəm nifrət.*

Əsil insan dediyi sözləri görəcəyi işlərlə uyğunlaşdırmağı bacarmalıdır. Alovlu sözlərlə danışıb sonra dediklərinin əksinə hərəkət etsən, o zaman ictimaiyyət içərisində hörmətdən düşüb olan olmaz nüfuzunu da itirərsən. Belə adamlarla yaxınlıq etməkdən hamı çəkinir, onlardan uzaq olmağa çalışırlar.

*Kim ki, ara-sıra danışır yalan,
Çalış o kəslərdən kənardə dolan.
Yalançı, şəərəfsiz dostun ucundan,
Qoyular bir vədə belinə palan.*

İnsanın daxili aləmini öyrənmək olduqca çətin və maraqlıdır. Doğurdan da insan daim, kəşf olunmalı bir varlıq, sirlərlə dolu bir xəzinədir. İnsanın daxili aləmini öyrənmək bir anın, bir saatın işi deyildir. Özü də insanın daxili aləmini bir və ya iki xüsusiyyətinə görə təyin etmək düzgün olmazdı. İnsanın xarakterini onun tutduğu əməllərlə aydınlaşdırmaq olar.

*Zəhərtək acı ol, şərbətdək şirin,
Göl kimi dayaz ol, dəniztək dərin.
Ey insan övladı elə et ki, sən,
Axır bir ölçüdə olsun dəyərin.*

Əgər insan öz ölçü və dəyərinin qiymətini, bilməsə, onun cəmiyyət içərisində hörməti olmaz. Başqalarının yanında hörmətin olmadığını hiss edə-edə yaşamaqdansa, ölüm daha yaxşıdır.

*Ölüm kabusu tək nifrət altda sən,
Çalış əməlinlə sürünməyəsen.
Pul üçün, var üçün, imtiyaz üçün,
Namusu libastək bürünməyəsen.*

Ümumiyyətlə, insansansa, insanlıq adını qorumağı bacarmalısan. Qoy sənə yaxından bələd olmaq istəyən hər bir kəs sənənin yaxşı insan olduğunu görsün və sənənin şəxsiyyətinə hörmət etsin. İnsanın zahiri görkəminə uyub onun haqqında düzgün qərar çıxarmaq olmaz.

*Acı bibər birtəhər yanağını aladı,
Kimsələrə naz satıb kirpiyini salladı.
Hələ büllur şehlərdən xal da saldı üzünə,
Bahar mehləri ilə sığal çəkdi özünə.
Dərilib yeyilincə dillərdə gəzdi adı,
Gözlərdən düşdü yaman bəlli olanda dadı.
Odur ki, söyləyiblər uyma kirpiyə, qaşa,
Daxili saf gözəllə ömrü vurarsan başa.*

Zahiri görkəm insan şəxsiyyətini məhdud çərçivədə təcəssüm etdirə bilər. Lakin bəzi hisslər var ki, o hisslərin zahiri təcəssümü insanın daxili vəziyyətini müəyyən dərəcədə

aydınlaşdırma bilmir. Məsələn, təmkinlilik, cəsarətlilik və ya əksinə, qorxaqlıq, səbirsizlik və sairə.

*Gözlər ürəklərin xəzinədarı,
Ürəklər gözlərin qışı, baharı.
Ey qafil ürəkli sevgili yarım,
Eşqini bəyan et gözündə barı.*

Ürəkdən keçən hiss və istəkləri zahirən bildirmək bütün canlılara nisbətən insanda özünü daha qabarıq büruzə verir. İnsanlar danışmadan müəyyən hiss və ehtiraslarını bir-birlərinə düzgün başa sala bilirlər. Lakin insanların bu xüsusiyyəti hələlik çox zəif, həddindən artıq zəif inkişaf etmişdir. İnsan cəmiyyəti inkişaf etdikcə insanların bu xüsusiyyətlərinin də inkişaf edəcəyinə ümid bəsləmək olar. İnsan qəlbinin incəlikləri o qədər rəngarəngdir ki, onun dərinliklərinə nə qədər baş vursanız, o qədər ünsiyyətli və xoşrəftar bir xislət kimi o insanın ən yaxın dostuna və həmdəminə çevrilə bilərsiniz. Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, zahiri gözəllik təbiətin hədiyyəsidir, mənəvi kamilliyi insan yalnız həyatda qazana bilər. Onunçün də insan başqalarının yaxşı əlamətlərini götürməklə yanaşı, elmlə də məşğul olmalıdır.

*Elm tez tapılan xəzinə deyil,
Faydasız heç bir şey hiyf olunmaz bil.
Günəşdir dünyaya həyat bəxş edən,
Elmdir günəşi, ayı fəth edən.
Çətindir elmsiz yaşamaq indi,
Elm yolgöstərən sanki beyindi.
Elmdən kənara qaçma heç zaman,
Elmsiz qalmasın gərək bir insan.*

Doğurdan da, düzgün tərbiyə üsulunun və elmlərə mükəmməl yiyələnməyin köməkliyi ilə mənəvi cəhətdən kamil bir insan ola bilərik. Əks təqdirdə, vəziyyət aşağıdakı təmsildəki kimi olardı.

*Çıxarıb qurşağını atdı çəllək bir yana,
– Əl ayaq açmağa da imkan vermir söylədi.
Qurşaqsız yaşamağın mümkünsüzlüyü ona,
Bəlli oldu: – Olsaydı qoşa taxardım dedi.*

İnsan psixologiyasına onun sənət və vəzifəsinin də təsiri çox böyükdür. İnsanların hərəkət və davranışlarında, zahirî görkəmlərində tutduğu sənət və vəzifəsindən asılı olaraq müəyyən əlamətlər özünü büruzə verir. Bu əlamətlər özünü müsbət və ya mənfi şəkildə göstərə bilər. Bu isə şəxsiyyətin öz daxili keyfiyyətindən və xarakterindən asılıdır.

*Hər şeyin cahanda öz yeri vardır;
Sözün də öz əyri, düz yeri vardır.
Palançı əlinə baxsan görərsən,
Əlində iynə, ya biz yeri vardır.*

İnsanın bəzi müsbət və mənfi daxili keyfiyyətləri vardır ki, sənət və vəzifəsindən, tutduğu mövqeyindən asılı olaraq inkişaf edir. Məsələn, kimsələrə kömək əlini uzatmaq, müftəxorlara, rüşvətxorlara göz yummaq, cəsarətli olmaq, lovğa olmaq, qürrələnmək, özünü yüksək tutmaq və sairə. Bunların bəziləri müsbət, bəziləri isə mənfi keyfiyyətlərdir. Əsil insan odur ki, sənət və vəzifənin təsiri altında özündə müsbət keyfiyyətlər inkişaf etdirsən.

*İtirmə kimsənin sənə hörmətin,
Qazanma kimsənin acı nifrətin.
Hörmətin, töhmətin hesabıyla bil,
Ey insan, qoyular sənənin qiymətin.*

İnsanın bir insan kimi yetişməsində ailə tərbiyəsi də ən mühüm amillərdən biridir. Necə ki, aşağıdakı təmsildə olduğu kimi.

*At öz qızı dayçanı göz üstə bəsləyirdi,
Bir toy düyün oldumu, tez ora səsləyirdi.
Yal birçəyin kəsdirib gözün sürmələmişdi,
Dar yubkayla bədənin güclə bürmələmişdi.
Boynunu qızıl “seplə” zəncirləmişdi sanki,
Üzündə bir apteklik boya vardı inan ki.
Bilmirəm niyə qızın bu kökə salmışdı at,
Anasının üzündən bala olmuşdu bədbəxt.*

Ailədən götürülən tərbiyə müəyyən fərdin şəxsi keyfiyyətlərində az-çox özünü ömrünün axırına qədər göstərir. Ona görə də uşaq şəxsiyyətinin tərbiyə olunmasında valideynlər çox ciddi məsuliyyət daşımalıdırlar.

*O ailə gözəldir, səmimilik var;
Səmimilik varsa, hər şey tapılar.
Səmimi ailə məkrdən uzaq,
O yerdə xoşbəxtlik olar bərqərar.*

Ümumiyyətlə, gözəl ailə tərbiyəsi alanlar gözəl insan olurlar. Gözəllik sadəlikdən doğur. Sadəlik heç vaxt insanı qiymətdən salmaz, əksinə, yeri gələndə insanın qiymətini qaldırır. Heç də təsadüfi deyildir ki, ən dahi adamlar hə-

yatda həmişə ən sadə insanlar kimi tanınmışlar. İnsanda sadəlik ürəyi genişlikdən, mənəvi kamillikdən, həyatı daha düzgün və dolğun başa düşməkdən irəli gəlir. Sadəlik bəlkə də insanın ən müsbət cəhətlərindən biridir. Sadə olmayanlar lovğa və təkəbbürlü olurlar. Aşağıdakı təmsilə nəzər salaq.

*Güllərin məclisində təbəssüm ilə zanbaq,
Dedi: – Yaramaz mənə başqa gülə tay olmaq.
Lakin düşünmədi ki, ondan əvvəl qərənfil,
Demişdi sadə olmaq heç də pis cəhət deyil.*

Sadəlik elə bir gözəl xüsusiyyətdir ki, insanları başqalarının gözündə ucaldır, gözəlləşdirir. Səmimi və sadə insanlar ictimaiyyət içərisində də, işdə də, ailədə də həmişə hörmət və ehtirama layiq olurlar.

*Nə qədər olsa da varın dövlətin,
Sadə ol artacaq bil ki, hörmətin.
Çox da qürrələnib həddini aşma,
Lovğalar qazanmaz el məhəbbətin.*

Sadəlik daxili saflığın zahiri nəticəsidir. Sadə adamlar paxıllıqdan, eqoistlikdən və başqa mənfi əlamətlərdən uzaq olurlar. Bu da onların gecələr öz çarpayılarında rahat uymalarına səbəb olur. Bu özü də bir xoşbəxtlikdir. Atalar yaxşı demişlər: bar verən ağac həmişə başını aşağı əyər. Əgər bir şəxs özünü gözə soxmağa çalışırsa, lovğalıq, eqoistlik edirsə, demək, o şəxsin qabında heç bir şey yoxdur. Və o özü də məhz bunu bildiyi üçün etdiyi hərəkətlərlə başqalarının gözündən pərdə asmağa çalışır. Sadə adamlar isə belə deyillər. Onlar öz mövqelərini çox gözəl başa düşürlər və

müəyyən hərəkətlərlə özünü gözə soxmağın mənasızlığın hiss edirlər.

*Nə qədər olsa da uca dəyərin,
Hər işin biləsən gərək təhərin.
Nə qədər çox bilsən azbilən görün,
Dünyada sirlər var dərindən dərin.*

Doğurdan da belədir, dünya sirlərlə dolu bir xəzinədir. İnsan nə qədər çox elmlərə yiyələnirsə, o qədər də çox hiss edir ki, hələ öyrənmədiyi şeylər çox qalıb və elə ona görə də sadə olurlar. Zəif dünyagörüşlü, dayaz düşüncəli kəslər isə müəyyən yerlərdə özlərini bilikli, dolğun düşüncəli göstərməyə çalışırlar. Daha hiss etmirlər ki, bu hərəkətləriylə onlar özlərini başqalarının gözündə hörmətdən salmış olurlar. Sadəlik insanı insana daha da yaxınlaşdırır. İnsanlar arasında dostluq əlaqələrini artırır, səmimilik yaradır. İnsan insana dar gündə dayaq olmalıdır. İnsanlar yeri gələndə bir-birlərinə əl tutmağı bacarmalıdırlar. Bu isə insanlar arasındakı münasibətin inkişafından asılıdır. İnsanlar arasındakı münasibət isə sadə adamlarda daha çox inkişaf etmişdir. Ona görə də təkəbbürlü, lovğa, eqoist adamların sözü heç vaxt bütöv olmur. Bəzən adamı necə deyərlər, bərkə düşəndə qoyub qaçırlar.

*Ağaclar üstündə qışda bar olmaz,
Vəfasız dilbərdən vəfadar olmaz.
Həyatda hər şeyi əyləncə sanan,
İnsanın sözündə düz ilqar olmaz.*

İnsan gərək öz verdiyi vədin arxasında dayanmağı bacarsın. Sözündə bütöv olsun. O kəs ki, öz vədinə əməl etməyən

kimi tanınır, onun cəmiyyət içində hörməti olmaz. Tədricən dostu, tanışı da ondan uzaqlaşar. Bu isə insanın qüsurudur, onun mənfi keyfiyyəti deməkdir.

*Demirəm hamıya ülfətin olsun,
Yəni ki, kimsəyə nifrətin olsun.
Çalış qədirbilən, safqəlbli ol ki,
Cəmiyyət içində qiymətin olsun.*

Çox yaxşı haldır ki, tutduğu əmələ və ya işə görə cəmiyyət içində hər kəsənin öz qiyməti vardır. Ona görə də sən sadə ol, xeyirxah ol ki, təmiz ol bu əməllərin itməsin. Mükafatın isə cəmiyyətin içərisində sadə, xeyirxah, gözəl bir insan olmaq olacaqdır. Əks təqdirdə, vəziyyətin aşağıdakı təmsildəki kimi olar.

*Nar dedi: – Bar verəndə əyilir budaqlarım.
Barım yığılandasa qırılır yarpaqlarım.
Elə yaxşısı budur bar verməyim heç vədə,
Əyilsin budaqlarım, qopsun yarpağım nə də.
Sözünə əməl etdi daha bar vermədi nar,
Barsız görərək onu çıxardılar, atdılar.*

Doğurdan da belədir, cəmiyyətə xeyri dəyməyənlərin cəmiyyət içərisində yeri olmaz. Belə adamlar sadəlikdən və təvazökarlıqdan həmişə uzaq olurlar. İnsanın mənliyi və ləyaqəti onun daxili hissələrinin saflığı və mənəvi kamilliyi ilə ölçülür. Başqalarının hərəkətlərini düzgün qiymətləndirə bilməyən şəxs öz hərəkətlərini də düzgün qiymətləndirə bilməz. İnsanın qiymətin onun tutduğu əməllərin, hiss və ehtiraslarının müsbət və mənfiyliyi ilə daha dürüst müəyyənənləşdirmək olar. İnsan gərək həmişə özünə, sözünə qiymət

mət qoysun, öz şəxsiyyətini və mənliyini qorumağı bacarsın. Özünə qiymət verməyi bacarmayan kəsi başqaları da müsbət qiymətləndirməz. Çünki hər kəsin qiyməti onun əməlinə görə bəlli olur.

*Üzüyə qiymət ver qaşına baxıb,
Palıda arxalan yaşına baxıb.
Doğrunu, yalanı yoxlasan əgər,
Qiymət ver ilk təməl daşına baxıb.*

Ey insan, əgər öz hörmətinin azlığından narazısan, heç kəsdən yox, özündən narazı ol. Çünki sənənin şəxsiyyətinin və mənliyinin qiyməti tutduğun əməllərin nəticəsi ilə ölçülür. Ataların gözəl bir misalı var, el gözü tərəzidir.

*Kimsəyə uzat ki, kömək əlini,
Kimsə rədd etməsin sənənin əlini.
Deyirlər həyatın o işi yaxşı,
Hər kəsə göstərir öz əməlini.*

Doğurdan da, hər kəsənin qiymətini kənardan baxanlar daha düzgün verirlər, bu təmsildə olduğu kimi.

*Qırmızı üzli bibar dişlərini ağartdı,
Elə bil ki, canından əyri tikan çıxardı.
Dedi: – Halın mübarək, qızarmısan pomidor,
Deyən sənənin işinin içindən də çıxdı şor.
İndi kim deyə bilər həyasız tək bibərdir,
Üzdə məndən qırmızı pomidorlar da vardır.
Bunun ilə təsəlli tapdısa da al bibər,
Kənardan baxan üçün hər kəsin öz yeri var.*

Yaxud da başqa bir təmsildə deyildiyi kimi.

*Meyvələr arasında özün öyərək heyva,
Dedi: – Hamınız heçsiz süfrədə məndən səva.
Lakin o unutmuşdu bir el məsəlin bu an,
Hər kəsin öz qiymətin verir kənardan baxan.*

Düzü belədir. Həmişə elmizin müdrikləri, ağsaqqalları bizə sadə, təvazökar, məclislərdə öz yerimizi bilən olmağımızı tövsiyə ediblər. Bu fikirlərə əməl edən kəslər isə həmişə bu tövsiyələrin xeyrini hiss ediblər. İnsan öz mövqeyini öz hərəkət və davranışları ilə özü müəyyənləşdirir. İnsan öz hərəkət və davranışlarını elə istiqamətləndirməlidir ki, ondan nə özünə, nə də başqalarına ziyan dəyməsin. Əks təqdirdə, belə kəslərə heç vaxt etibar edilməz. Onların cəmiyyət içərisində hörməti və qiyməti olmaz.

*Çox nakəslər gördüm mən bu həyatda,
Qönçədən danışdı, gül qoxlamamış.
Ovçular yanında coşdu bir anda,
Ceyrandan danışdı, quş oxlamamış.*

*Ariflərlə cəngə girənlər də var,
Sözdən gül çələngi hörənlər də var.
Arxadan it kimi hürənlər də var,
Tutaram, söyləyir heç haqlamamış.*

*Pisliklə dostuna yanaşan gördüm,
Pul üçün insana dolaşan gördüm.
Sözün qiymətindən danışan gördüm,
Sözünün dəyərin heç yoxlamamış.*

*Çoxu nadanlıqdan bımaram dedi,
Haram bir tikə də yemərəm dedi,
Gördüyün heç kimə demərəm dedi,
Özünün sırrını heç saxlamamış.*

Yaxud da başqa bir təmsilə nəzər salaq:

*Çaqqal minib avtobusa göz süzdürdü hər yana,
Gördü hamı öz işində, baxan yoxdur heç ona.
Tez kassaya yaxınlaşıb çarxı fırlatdı azca,
O, bir bilet götürərək uzaqlaşdı da tezəcə.
Bilmirəm fırladağa nə üçün əl atdı o,
Bununla da mənlüyini bir biletə satdı o.*

İnsan daxilən saf, mənəvi cəhətdən kamil olmalıdır ki, bu da onun xoşbəxtliyini təmin etsin. Bir şey ki, insanın mənlüyünü, ləyaqətini ayaqlar altına atır, onun vicdanına silinməyən qara ləkələr vurur, o şeyin ardınca getməyin mənası yoxdur. Hər şey əksiklərin vəhdəti üzərində qurulmuşdur. Cisimlərin tamlığını təmin edən də məhz əksliklərin vəhdətidir. Bu təbiətin əsas qanunlarından biri kimi daim inkişafdadır və o, maddi cisimlərdən tutmuş xəyali aləmə qədər hər şeyə nüfuz edir. Bir canlı varlığın inkişafında müsbət cəhətlər nə qədər artsa mənfə hadisələri duymaq qabiliyyəti də artır. İnsan nə qədər dərinlən duysa, hər şeyi hiss eləsə, o qədər də inkişafın yuxarı səviyyəsinə qalxmış olur. Lakin bununla yanaşı, o, çox şeyi duyduğu üçün buna müvafiq insanın adına ləkə gətirə biləcək şeyləri də hiss edir və onlardan uzaq olmağa çalışır. Bu da əsil insanın ləyaqətinin qorunmasına səbəb olur və onun cəmiyyət içərisində müsbət qiymətinin qorunub saxlanılmasına kömək edir. Bu özü də insançün bir növ xoşbəxtlikdir. Hər bir insan özündə

əzm, iradə və mətinlik tərbiyə etməlidir. Həyat ziddiyyətlər üzərində qurulmuşdur. Bu ziddiyyətlərdən baş çıxarmaq və onları mümkünlük dairəsində, məqsədə müvafiq şəkildə həll etmək hər bir insanın borcudur. İnkişafın və ya yaşayışın yeganə yolu mübarizədir. Məhz bu səbəbə görə insan iradəsinin də möhkəmləndirməsində mübarizənin mühüm rolu vardır. Özünə qarşı tələbkər olmayan insan iradəsi ən ibtidai haldadır və nəfsə tabedir. Aşağıdakı təmsilə nəzər salaq.

*Qırğı bərkdən söylədi ki, bu gündən belə,
Toyuqların cücəsini vurmaram dilə.
Qan tökərək pis işlərlə məşğul olmaram,
Dən-düş tapıb dolanaram, ac da qalmaram.
Bu sözləri deyən zaman gördü bir cücə,
Bədəninə doldu onun sanki vicvicə.
Hücum edib cücəciyi qapdı bir anda,
Qırğı sözün unutdu bir ani zamanda.
Bircə anda çevrildi o nəfsin əsrinə,
İradəsiz kəs tabedir ancaq nəfsinə.*

Bir çox ziyanlı təsirlərin, o cümlədən də spirtli içkilərin və papirosun aludəsi olanların da əksər hissəsi bu qəbildəndir. Onlar spirtli içkilərdən və papirosdan ziyan görə bildikləri halda bu işlərdən yaxa qurtara bilmirlər. Axı niyə? Çünki bu işdə onların möhkəm iradəsinin rolu vacibdir. Lakin möhkəm iradə isə görünür, onlarda tərbiyə edilməmişdir. Əgər belə şəxslər möhkəm iradə sahibi olsaydılar sərxoşluğun ən ali dərəcəsi alkoqolizmə gəlib çıxmazdılar.

*Şərabdan soruşdular nədəndirmi sən,
İçilib başlardan əqil çəkirsən.*

*Şərab söylədi ki, insafli olun,
Yoldaş olmamışam aqillərlə mən.*

Bununla yanaşı, belə insanları heç bir işə yaramayan, tamamilə cəmiyyət üçün faydasız sanmaq hər kəs üçün bağışlanılmayan bir səhvdir. Bu işdən onların çəkilməsi üçün təbabətin köməyi ilə yanaşı, onların iradəsini də tərbiyə etmək lazımdır.

*Uyub al şərabın xumarlığına,
Ya odlu bir baxış tumarlığına.
Bir anlıq ləzzətçün satma mənlivi,
Düşərsən xəçillik bimarlığına.*

Bildiyimiz kimi, ən qatı əyyaşlığa və sərxoşluğa qapılan kəsin qəlbi heç də tam çirkəbliq içərisində itib batmamışdır. Onun qəlbində heç olmasa, bir balaca körpə ürəyi kimi, təmiz məsum hisslər vardır. Əgər biz bu hissləri müdrikliklə arayıb tapsaq, o hisslərin köməyi ilə həmin şəxsi düzgün yola qaytara bilərik. Belə hisslərə sevgi, kişilik, qeyrət, vətənə, anaya məhəbbət hissləri və s. daxildir. Bu hisslərin köməyi ilə ən mətin iradəli, hətta ölümün gözlərinin içərisinə qorxmadan məğrur baxan şəxslər yetişdirmək olar. Bir şeyi də qeyd etmək lazımdır ki, ilkin tərbiyədən başqa insan özünün bir şəxsiyyət olduğunu başa düşən vaxtdan özünə qarşı tələbkər olmayan şəxs müsbət şəxsiyyət kimi inkişaf edə bilməz.

*Deyilmi insanın tacı zəhməti?!
Olarmı insanın acı zəhməti?!
Qazan insanlarda yaxşılıqla,
Dünyada ən ali şərəf, hörməti.*

İnsan möhkəm iradə sahibi olmaqla yanaşı, həm də əzmkar olmalıdır. Bir işin arxasınca getdimi, o işi hökmən həll etməyə çalışmalıdır. Əzmkarlıq etməyi bacarmayanların arzu və istəkləri həmişə əlçatmaz olaraq qalır. Əzm və iradə insan xarakterinin ən müsbət cəhətlərindən biridir. Bu cəhətlərə malik olan insanlar doğurdan da fəxr etməyə haqlıdırlar.

*Həyata bir nadan gözüylə baxma,
İldırım olsan da vədəsiz çaxma.
Kişisən kişitək ömrü vur başa,
Su olub bəzən də çuxura axma.*

Bir işi görməyə başlayarkən, əgər insanda inam varsa, o zaman hökmən istək əmələ çevrilməlidir. İnam insanı yaşadır. Onun ölümə qalib gəlməsinə kömək edir. Ən qorxulu xəstəliklər zamanı həkimin xoş və ümidverici bir sözündən sonra xəstə dirçəlir. Bu xəstədə inam hissini baş qaldırması ilə əlaqədardır.

*Xəyallar zülmətdən doğan işıqdır,
Arzular hisslərə bil yaraşıqdır.
İnam olan yerdə istək əməldir,
İnamsız ürəkdə hiss dolaşıqdır.*

İnam insana hər vaxt lazımdır. Cəmiyyət içərisində də, işdə də, ailədə də. O yerdə ki, inam var, o yerdə səmiyyətdən və xoşbəxtlik də vardır. İnamsız görülən işin yüksək keyfiyyəti olmaz. İnamsız qurulan ailə əvvəl-axır dağılmağa məhkumdur. İnamsız səadət tapmaq mümkün deyildir. Unutmaq lazım deyildir ki, mübarizəsiz həyat insanı məhvə doğru sürükləyir. Yaşamaq üçün, özü də xoşbəxt yaşamaq üçün mübarizə aparmaq lazımdır. Mübarizəsiz nə müvəffəqiyyət

əldə etmək olar, nə də bir şeyi təslim etmək olar. Bütün canlı və cansız cisimlər yaranan gündən mübarizə meydanına düşürlər. Əgər onlar bir anlıq müqavimət göstərməyib mübarizəni dayandırsalar, hökmən məhv olurlar. Bütün canlı və cansız cisimlərin hamısında xaricdən və daxildən onlara edilən müxtəlif birgə təsirlərə qarşı müqavimət göstərmək üçün müəyyən miqdarda enerji vardır. Şüurlu məxluqlardan başqa, yerdə qalan bütün varlıqlarda bu enerjinin müqavimət gücü xarici təsirlərə qarşı demək olar ki, sabit qalır və cismin müqavimət göstərmək üçün enerjisi qalmayanda o, parçalanıb dağılır. Məsələn üçün adi qara çay daşları müəyyən müsbət temperaturda çəki və kütləsindən asılı olaraq parçalanıb dağılır. Şüurlu varlıq olan insan isə belə deyildir. Məsələn, hər hansı bir şəxs elə bir suya düşüb ki, tədricən o suyun temperaturu artır. Və temperatur həddi artıq elə dərəcəyə çatır ki, bundan artığına həmin şəxs dözə bilməyəcəyini hiss edir. Elə bu zaman uzaqdan ona tərəf üzən bir qayığa gözü sataşır. Həmin şəxsdə salamat qala biləcəyinə bir qədər ümid oyanır. O, hiss edir ki, bir az da dözsə qayıq ona yaxınlaşacaq və o, xilas olacaq, ona görə də bir qədər də dözür. Lakin suyun temperaturu tədricən artır, qayıq isə lap yaxındadır, lakin daha dözmək mümkün deyildir. Elə bu vaxt o öz gözlərinin qarşısına onun yolunu gözləyən və ondan başqa köməyi olmayan balalarını gətirir. Bu zaman onun dözümlü sanki bir az da artır. O, bütün iradəsini toplayıb ona doğru üzən qayığa doğru can atır və qayığa çatır. Qayıqdakılar onu xilas edirlər. Amma həmin şəxs qayıqda huşunu itirir, bir də xəstəxanada, həkimlərin səyi nəticəsində özünə gəlir. İnam və iradə onun dözümlü artırdığı üçün o yaşayır. Və yaxud da həyatı bir misal. Azərbaycanın igid təyyarəçisi Hüseynbala Əliyev neçə yerdən ölümcül yaralansa da öz təyyarəsini yerə endirməyə

müvəffəq olur, yoldaşları təyyarənin yanına yüyürüb kabinəyə qalxırlar, lakin cəsur təyyarəçini ölmüş görürlər. Onun yaralarını yoxlayırlar, bu yaraların bir neçəsi elə həmin an insan üçün ölüm demək idi. Lakin cəsur təyyarəçi Vətənə və xalqına olan məhəbbətinin nəticəsində bütün iradəsini toplayıb öz məqsədinə nail olmuşdu... Təyyarəni sağ-salamat yerə endirmişdi. Buradan belə nəticə çıxarmaq olar ki, insanın xarici təsirlərə olan müqavimət qüvvəsinin gücü onun daxilində olan saf hisslərin bir məqsəd uğrunda səfərbərliyə alınmasından asılıdır.

*Cisminin bəzəyi, canı ürəkdir,
Atəşsiz bir ürək nəyə gərəkdir?
İnsana iradə, mətinlik verən,
Ürəkdə yaşayan arzu diləkdir.
Axıtdım bir zaman çeşmi giryarı,
Komaya bərabər qoydum cahanı.
Bir vədə ayıldım bunlar əbəsmiş,
İradə yaşadır ancaq insanı.*

İnsanın öz məqsədinə çatmaq üçün gördüyü iş həyatla mübarizə deməkdir. İnsan, birinci növbədə, öz daxilindəki mübarizədə müsbət hisslərinin qələbəsini təmin etməlidir ki, həyatda yaxşı mövqe tuta bilsin. Öz daxili hissləri üzərində hökmranlıq etməyi bacarmayan kəslər ən aciz insanlardır.

*Öküz tək qalınlıq varsa gönündə,
Əli bizli kəsin dayan önündə.
Özünü tənhalıq giri tutarsa,
Belini bizləyənlə olsun sənində.
Kilim tək döşənmə ayaq altına,
Satılma qızıla, pula altına.*

*Saf, təmiz ömür sür ki, sən,
Bir vaxt söyülməsin sənin zatına.*

Ümumiyyətlə, materiyanın bütün növləri öz varlıqlarını qorumaq üçün mübarizə aparır. Bu mübarizədə birinin məhvi digərlərinin yaranması, yaşaması deməkdir. Elə həyatın da əsas qanunu bundan ibarətdir ki, bu mübarizədə o, irəliyə doğru inkişaf edir.

*Zaman hüdudsuzdur, günlər tükənməz
Bu qoca dünyaya heç kim güvənməz.
Spiral şəkilli inkişafı biz
Qəti söyləyirik geriyə dönməz.*

Həyata gəlmisənsə yaşa, yarat, hər yerdə yeniliklər axtarmağa çalış. İrəliyə doğru can at, geriyə yol yoxdur.

Ey insan övladı, acizlik həyatın sənə verdiklərini sədəqə kimi qəbul etmək deməkdir. Əgər müəyyən bir şeyin əldə edilməsində imkan və şərait daxilində öz məqsədinə çatmaq üçün mübarizə aparmırsansa, demək həyatda sürdüyün ömür puç və mənasızdır.

*Yerində işlət ki, cəsarəti sən
Ziyan görməyəsən cəsarətindən.
Aslandan dovşan da bac alar inan,
Bu asılı imkandan, şəraitindən.*

İmkan və şərait daxilində öz arzu və istəklərini həyata keçirməyə çalış. Bunun üçün birincisi vaxtdan istifadə et. Çünki zaman hər gün sənin həyatından qəlpələr qoparır. Əgər sən müəyyən bir işi görməkdən ötrü məqam və fürsətdən istifadə etməmisənsə, bir də ayılıb görəcəksən

ki, qocalıq səni haqlayıb, hər şey arxada qalıb. Yaşanmış günləri isə bir daha geri qaytarmaq mümkün deyildir.

*Ömrünün üstündən keçən hər bir an,
Alacaq canını sənün bir zaman.
Ömrünün üstündən keçən hər anın,
Qədrini biləsən gərək ey insan.
Həyatı oyuncaq sanarsa insan,
Onu da oyuncaq eyləyər zaman.
Ümmandan bir parça ömür payını,
Nə üçün axı sən yaratmayasan.*

Ey insan övladı, həyatla mübarizədə acizlik sənə yaraşmaz. Sən öz maddi və mənəvi ehtiyaclarını təmin etməyin müxtəlif yolları olduğunu bilməlisən. Bu yollardan ən müsbətini seç. Və əlbəttə ki, öz imkan və fəaliyyətini nəzərə alıb fəaliyyətə başla. Bax bu zaman həyatda öz istədiyinə nail ola bilərsən. Əks təqdirdə, vəziyyətin aşağıdakı təmsildəki kimi olar.

*Uca palıd ağacında bir dələ,
Oynayırdı, gördü onu qurd lələ.
Qurd düşündü: – Əcəb işdir bir bax ha,
Olsam belə dərdim olmaz bir daha.
Ağacda da öz ovumu taparam,
Bu talanı tamam çalıb çaparam.
Mən həyata keçirməkçün bu işi,
Gərək əvvəl öyrənəm bu vərdişi.
Bunu deyib qurd dırmaşdı ağaca,
Bu an keçdi boğazına bir haça.
Əlləşsə də o haçadan çıxmağa,
Ölüm güzəşt eyləmədi axmağa.*

İnsanın həyatda can sağlamlığını qoruması və yaxşı yaşaması öz əlindədir. Qədim Yunan filosoflarından biri çox gözəl demişdir. Sağlam bədəndə sağlam da ruh olar. Öz xoşbəxt yaşayışını təmin etmək istəyirsənsə, birinci növbədə, öz sağlamlığını qorumağa çalışmalısən. Sağlam bədən sənin arzu və istəklərin üçün apardığın mübarizənin birinci şərtidir.

*Qızıldır həyatın hər keçən anı,
Həyat yaşamağa səslər insanı.
O vaxt həyatından gileylənməzsən,
Ağrıdan, acıdan qorusan canı.
Ümman qətrə-qətrə heçliyə dönər,
Məlumdur qaralan ocaq tez sönər.
Könül gülzarına xəzan gəlibsə,
Şənlik də insana qəmli görünər.*

Cəmiyyətlə ayaqlaşmağı bacar. Gerilik cəhalət deməkdir. Cəmiyyətdən ayrı düşən şəxs öz yaşayışını təmin edə bilməz. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Qamış olmamaq üçün başqa bitkilərə tay,
Boyunu uzadırdı qarış-qarış, ay ba ay.
Bir vədə baxıb gördü hamıdan yüksəkdədir,
Kiçicik külək belə onu tir-tir titrədir.
Bunu görüb keçirdi fikrindən bu hikməti: –
Cəmdən ayrı düşənin acı olar qisməti.*

Çünki həyatla mübarizənin ən yaxşı formaları cəmiyyətin ümumi fikrində öz əksini tapır. Bir təmsilə nəzər salaq.

Talada ayrı bitib qürrələnirdi söyüd:

– Mən hamıdan güclüyəm dünyada nə dərdim var.

Hərdənbir də verirdi başqalarına öyüd:

– Yerə dərin kök vurun sizi yıxar tufanlar.

Bu vaxt bərk külək əsdi, söyüdüün səsin kəsdi.

Bütün qalan ağaclar baş-başa verdi bu vaxt,

Sınmadılar, amma ki söyüd məhv oldu bivaxt.

İnsan heç vaxt unutmamalıdır ki, cəmdən ayrı düşənin qisməti acı olar. Çalışmaq lazımdır ki, cəmiyyətin daimi fəaliyyətdə olan bir üzvünə çevrilib irəliyə doğru can atasan. Əgər sən cəmiyyətin inkişafından bir anlıq dala qalsan, yerində saysan, o zaman vəziyyətin aşağıdakı təmsildəki kimi olar.

Söylədilər göl niyə daimi sükutdasan sən,

Dayanmırsan, susursan, tərپənmirsən yerindən.

Göl dedi: – Düşünməyin bu sükutum əbəsdir,

Kaş ki, qurumayıdım, bax mənə bu da bəsdir.

Fəaliyyətsiz kəslərin daim bir insan kimi məhv olmaq təhlükəsi var.

Möhkəm iradə və mətinlik əsil insanlıq simasıdır. Yalançılıq, ikiüzlülük və yaltaqlıq səni insanlıq simasından uzaqlaşdırar. Bu əməllərin nəticəsində bəzən yeri gələr abırın, hörmətinlə yanaşı, canın da əldən gedər. Ən yaxşısı budur ki, düşünmədənmi və ya bilməməzlikdənmi etdiyin hər hansı bir səhv hərəkətini başa düşüb ondan əl çəkəsən. Belə olsa hər halda özünü bir qədər doğrultmuş olarsan. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salmaq.

Quşlar oylağının sultanı tərлан,

Çağırtdı vəzirin yanına pünhan.

*Dedi: – Sarayımda kim desə yalan
Mənə gizli söylə eyləmə əyan.
Vəzir işlərini tamam boşladı,
Libasın dəyişib işə başladı.
Öyrəndi quşların bir-bəbir halın,
Yoxladı onların sözüünün dalın.
Gördü xeylisinin yalanı vardır,
Onlar saraylarda yaşayan sardır.
Gəlib siyahıyla, dedi qıbləgah,
Bunlar yalançıdır olgunan agah.
Sultan car çəkirdi bütüin saraya,
Səhər yığıncaq var gəlin buraya.
Elə ki, açıldı günəşli səhər,
Qalxdı uca yerə qüdrətli rəhbər.
Siyahı çıxarıb oxudu adlar,
Dedi: – Gəlsin bura həmin yoldaşlar.
Çıxdılar irəli onlar bədgüman,
Sultan yalanların dedi bu zaman.
Sonra nəzərlərin dikdi onlara,
Gördü girib onlar bir çox donlara.
Bəzisi qızarıb xəcalətindən,
Bəzisi utanır öz halətindən.
Bəzisi yaltaqlıq etmək istəyir,
Bəzisi arsızca hey gülümsəyir.
Axır ki, açılıb hamının sirri.
Sultansa səslədi bu vaxt vəziri,
Boşla xəcalətdən utananları.
Öldürt yaltaq arsız o qalanları.
Qoy bu iş hamıya böyük dərs olsun,
Xəyanətə cəza belə sərt olsun.
Gördüyü pis işdən xəcalət çəkən,
Utanıb halına göz yaşsı tökən,*

*Bir də ayrılıya eyləməz meyl,
Pis işdən çəkinmək alçaqlıq deyil.
Yalan bir ağac ki, kökü yox onun,
Yalan başa vurmaz mənzilin sonun,
Deyib öz işinə başladı sultan.
Dostum bu sözlərə hər zaman inan,
Yalanla heç kəsin başı ucalmaz,
Şüşə parlasa da deyildir almaz.
Əgər utanmasan pis əmələndən,
Həmişə hörmətsiz olacaqsan sən.
Unutma yalanla qazansan da ad,
Bir vaxt yalanla da olacaq bərbad.*

İnsanlarda insana, həyata, təbiətə məhəbbət olmalıdır ki, bu da onları bir çox pis işlərdən uzaqlaşdırar. Ümumiyyətlə, gözə və könülə xoş gələn, hiss və duyğularımızı oxşayan materiya növlərinə məhəbbət insanın iradəsidir. Əgər bir varlığa qarşı səndə məhəbbət varsa, sən o varlığın eşqi ilə hər hansı bir məqsədə çatmaq üçün mübarizədə bütün güc və qüvvəni sərf edəcəksən. Səbir və təmkin isə iradə və mətinliyin bünövrəsidir. Ataların belə bir misalı var: "Acıqlı başda ağıl olmaz". Çalışmaq lazımdır ki, hər bir işə səbir və təmkinlə başlayasan. Səbirsiz atılan addım sonrakı peşmançılığın başlanğıcı ola bilər. Bir çox həyat və dövlət məsələlərinin həllində həmişə qaliblər sırasında səbirli və təmkinli adamlar olublar. Lap adi şahmat oyununda belə səbir və təmkinlə oynayan oyunçu əksər hallarda qalib gəlir. Bundan başqa, səbir və təmkinlə hərəkət edən kəs öz rəqibinə psixoloji cəhətdən təsir göstərmiş olur, səbri və təmkini ilə ondan üstün olduğunu ona aşılıyır, onu öz təsiri altına alır. Bu da çox vaxt onun qələbəsini təmin edir. Səbir və təmkinlə yanaşı, cəsarətlə atılan addım da yeni

bir şeyin əldə edilməsinin başlanğıcıdır. Bir çox hallarda yerində işlənən cəsəratin insana çox köməyi dəyir. Yerində işlənən cəsərat insanın istək və arzularının təkanvericisidir. Həddindən artıq ehtiyatlılıq qorxaqlığa çevrildiyi kimi, həddindən artıq göstərilən yersiz cəsərat də axmaqlıq deməkdir. Risk cəsəratin son hüdududur. Riskə o zaman yol vermək olar ki, artıq öz gələcək həyatının mənasızlığını hiss edirsən və bu riskin müsbət tərəfi sənə gələcək həyatını mənalandıra bilər. İnsanın mənfi və müsbət informasiyalara qarşı reaksiyası nə qədər güclüdürsə, o insan ibtidaidən daha çox alidir.

*Əksliklər olmasa inkişaf olmaz,
Gül çiçək açmasa saralıb solmaz.
Şüursuz canlının gözündə inan,
Qəpiyə bərabər qoyular almaz.*

*Hamısı insandır varlı da, ac da,
Poladdır balta da, yaba da, sac da.
Ulağı çıxar sən Şahlıq taxtına,
Yenə də ulaqdır, qoyubsa tac da.*

Laqeydlik insanın mənəvi cəhətcə yaxşı yetişməməyinin sübutudur. İnsan gördüyü və hiss etdiyi şeylərə qarşı fəal münasibət bəsləməlidir. Laqeydlik insan cəmiyyətinin böyük bəlasıdır. Laqeydlik məsuliyyətsizlik deməkdir. Əgər bir şəxs öz şəxsi mənafeyini güdüb insan cəmiyyətinə ziyan vura biləcək hər hansı bir şeyə laqeydlik göstərsə, o insan əsil insanlıq simasından uzaqdır. Bəzən elə hadisələr olur ki, həmin hadisələrə laqeydlik göstərmək ən azı laqeydlik göstərən kəsdə namus və qeyrət hissələrinin yaxşı inkişaf etmədiyini aydınlaşdırır. Doğrudur, insanlarda laqeydliyin

meydana gəlməsinə səbəb olan amillər, bəzən ətraf mühitin təsiri ilə də əlaqələndirilir. Aşağıdakı təmsildə olduğu kimi.

Qarıya oğru gəldi, qımıldanmadı köpək

Dedilər: – Gözün görmür. Söylədi: – Yox, görürəm.

Arxalı oğrulardan aldığı üçün kötək,

Odur ki, hürəndə də ehtiyatla hürürəm.

Lakin əsil insan ətrafında baş verən hadisələrə göz yummamalı, mübariz və mətin olmalıdır. Dövlətə və insan cəmiyyətinə ziyan vuranlara qarşı laqeydlik göstərmək sənin də cəmiyyətimiz üçün faydasız olduğuna bir işarədir. Bu isə əsil insanlıq adına ləkədir və sənin prinsipsizliyini nümayiş etdirir. İnsan görəcəyi işin xeyirxahlığına və düzgünlüyünə inanmalıdır ki, prinsiplial olsun. Prinsipliallıq məqsəd saflığı, məqsəd birliyi deməkdir. Doğurdan da, əgər sənin uğrunda mübarizə apardığın iş faydalıdırsa, sən çəkinmədən hamının qarşısında yeri gələrsə, öz məqsədini müdafiə edərsən. Haqq işin tərəfdarlarına kömək edən çox olar. Lakin şəxsi mənafeyə uyub yersiz prinsipliallıq göstərmək olmaz. Yersiz prinsipliallıq sənin adına ləkə gətirər.

İnsan cəmiyyətinin inkişafı ilə əlaqədar olaraq tədricən təbii seçmə aradan qaldırılır. İnsanlar öz hiss və etiraflarının inkişafında da bu cür irəliləyişə səbəb olmalıdırlar. Ey insan, yeri gələndə öz hiss və ehtiraslarını boğmasan, bu sənin cahilliyinə istinad edər. Hər bir insan daimi öz müsbət hissələrinin inkişafı qayğısına qalmalıdır. İnsan cəmiyyət içərisində qiymətli bir şəxsiyyət kimi yalnız öz hiss və ehtiraslarını düzgün istiqamətdə tərbiyə etməsi nəticəsində tanınma bilər. O öz qiymətini və insanlıq səviyyəsini başqa heç cür dəyişdirib qaldıra bilməz. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salmaq.

*Noxtaya yanaşıb söylədi palan:
– Məni atı üçün almıuş alan.
Daha ulaq deyil, ata palanam,
Gərək keyf içində gəzəm, dolanam.
Noxta dedi: – Qoyulsan da dəvəyə,
Palanlığı dəyişməyir səviyyə.*

Doğurdan da belədir, insan cəmiyyəti yalnız öz əməlinə görə daha yararlı olanı yüksək qiymətləndirir. İnsan insana yeri gələndə qayğı göstərməyi də bacarmalıdır. Qayğı hamıya lazımdır.

*Zövqüncə olmayan işdən uzaq qaç,
Elə hünər göstər, nur tək işıq saç.
Səninlə tikəsin yarı bölənə,
Sığınmaq istəsə öz qoynunu aç.*

*Bağışla işindən utanan kəsi,
Murdardır yalançı şəxsin nəfəsi.
Bacarsan kömək et, qoyma yüksələ,
Ərşə naəlac bir haqqın naləsi.*

Qədim bir ərəb misalı var. Hörmət et, minnət qoyma. Qayğını da bu cür göstərmək lazımdır. Qayğı göstər, lakin minnətsiz. Uşağa da, gəncə, qocaya da qayğı lazımdır. Qayğı uşağa onun düzgün tərbiyəsi üçün, gəncə öz saf arzu və məqsədlərinə çatmaq üçün, qocaya müdrik bir ağsaqqalla ehtiram üçün lazımdır. Ləyaqəti, mənliyi və şəxsiyyəti olan kəs ona göstərilən qayğı və ehtiramı heç vaxt unutmaz. Heç vaxt unutmamalısan ki, kimsələrə qarşı etdiyin hörmət və ehtiram heç vaxt itməz. Bir zaman yeri gələr o hörmət və ehtiramın şirin bəhrəsi ilə sən də qidalanarsan. İnsan

cəmiyyətinin ümumi biliyi bəşəriyyətin ən böyük kitabxanasıdır. Bu biliklər toplusundan düzgün və səmərəli istifadə etmək lazımdır. Artıq insan cəmiyyəti uzun illərin təkamül prosesindən sonra öz körpəlik illərini arxada qoymuş və daha irəliyə doğru inkişaf etmişdir. Bu insanların bilik və vərdislərinin daha da təkmilləşməsinə və artmasına səbəb olmuşdur. İnsanların bilik və vərdislərinin artması isə onların təbiət üzərində hökmranlıqlarının daha da güclənməsi deməkdir. Bu isə öz növbəsində, maddi və mənəvi rifah halının yaxşılaşmasına səbəbdır. Bəşəriyyətin ümumi biliyi çox geniş və hərtərəflidir. Bu biliklər toplusunu qoruyub saxlamaq və onu bütün insanların malı etmək lazımdır. Bu həm də bizim gələcək nəsillərə ən böyük töhfəmiz olar. Həm də bu biliklərdən elə istifadə etmək lazımdır ki, bəşəriyyət üçün onun heç bir ziyanı olmasın, yalnız quruculuq və dinc məqsədlər üçün istifadə edilsin. Bütün bu biliklər toplusundan səmərəli istifadə edilərsə, bəşəriyyət elm və texnika sahəsində çox böyük nailiyyətlər əldə etmiş olar və cəmiyyətimizin irəliyə doğru inkişafına kömək edər.

*İnkişaf yolunda əngəl olma gəl,
Xalqına bəhrənlə göylərə yüksəl.
Bu yolda hər zaman sənin əlində,
Elmidir ən odlu, işıqlı məşəl.*

İnsan biliyinin ilkin mərhələsi var, lakin son hüdudu yoxdur. İnsan həyatda nə qədər öyrənmək istəsə, o qədər də öyrənə bilər.

*Yuxulu gözlərlə baxma cahana,
Sən qiymət verməzsən hər keçən ana.*

*Öyrən, bu dünyada ən qiymətli yol,
Düzgün düşüncədir ancaq insana.*

*Olsa da nə qədər qismətin acı,
Öyrən, heç bir kəsin olma möhtacı.
Düşün bu dünyada Süleyman özü,
Taleyin nəqşilə almamış tacı.*

Elm öyrənmək, biliklərə sahib olmaq heç vaxt gec deyildir. Özü də öyrənmək sənin cəmiyyət içərisində tutduğun mövqe və vəzifədən asılı olmamalıdır. Böyük rus carı Pyotr barmağında həmişə bir üzük gəzdirmiş. O üzüyün üstündə bu sözlər yazılıbmış: «Mən şagirdəm, özümə hər vaxt müəllim axtarıram. Belə böyük bir şəxsiyyətin tutduğu mövqedən qürrələnməməsi və həmişə öyrənmək istəməsi təqdirəlayiqdir. Bu iş çoxlarına örnək olmalıdır. Qoy elmə, biliyə maraq göstərən hər bir kəs hiss etsin ki, elm öyrənmək tutduğu vəzifədən, yaşdan asılı olmayaraq, heç vaxt gec deyil və insanın iradəsindən və mətanətindən asılıdır. Atılmamış addımın qorxusu yoxdur, atacağı addımı yüz ölçüb bir biçməlisən. Elə etməlisən ki, atdığın addımın, gördüyün işin bir faydası olsun. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Yığışdılar bir yerə bir gün uzunqulaqlar,
Söylədilər adımız bizi eyləyibdir xar.
Gəlin bir tədbir tökək dəyişdirək bu adı,
Sevindirək dostları, xəcil eyləyək yadı.
Fikrə razı oldular, iclas xeyli uzandı,
Axır tədbir tapıldı, müzakirə dayandı.
Bir-bir uzunqulaqlar kəsirdi qulaqların.
Bundan artıq olmaz ki, tədbiri ulaqların.*

Bir iş görmək istəyəndə əvvəlcə onun cəmiyyətə və özünə dəyəcək faydasını düşünməlisən.

*Uzaq qaç könlüncə olmayan işdən,
Qəlbinin düşməni deyilsən ki, sən.
Görəcəyin işin faydası varsa,
O işi görməyə tələs sən, hökmən.*

İnsan hisslərinin mənfə və müsbət qiyməti bu hisslərin əməli nəticəsinin cəmiyyətin əxlaq normalarına uyğun gəlməsi və cəmiyyətə faydası ilə ölçülür. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Heyvanlar özlərinə ilanı şah seçdilər,
Hamısı hüzurundan and içərək keçdilər.
İlan dedi: – Bu gündən qullarımsınız mənim,
Kim sancmağı bilməsə, olacaqdır düşmənim.
Lakin düşünmədi ki, işinə səbəbkarlar,
Zülmə cavab olaraq onu süpürüb atarlar.
Rəzil dilənçi tək gələ həyata,
Ömrü yamaq salma bu kainata.
Elə işlər tut ki, hörmətli dostum,
Sənə qiymət versin hər an həyat da.*

Cəmiyyətin əxlaq normaları daha çox ictimaiyyətin qəbul etdiyi əxlaq normalarıdır. Ona görə də insanlar özlərinin dövrənini və hərəkətlərini bu əxlaqa uyğunlaşdırmalıdır. İnsan elə hərəkət etməlidir ki, onun görəcəyi işin son nəticəsi həmin şəxsin cəmiyyət içərisində müsbət qiymətini təmin etsin. Bax budur cəmiyyətin əxlaq normalarına uyğun hərəkət, bax budur öz faydalı hərəkətilə cəmiyyətdən aldığı müsbət qiymət. Səbəbsiz nəticə, nəticəsiz səbəb ol-

maz, ona görə də insan özünün mənafehi ilə əlaqəli hər bir işi dərindən yoxlamalı və öyrənməlidir.

*Həyatın hər bir anı iki yolun ayrıcı,
Tələsmə bədbəxtliyin toruna tez düşərsən
Gecikmə xoşbəxtliyə çatmazsan inan ki, sən.
Sənə sadə görünən çox şeylər adisə də,
Bəzən marağ doğurur ən adi hadisə də.
Əziz insan hər anı adiləşdir gözündə,
Lakin heç də o an tək adiləşmə özün də.*

Həyat səbəblərin nəticələrə, nəticələrin səbəblərə çevrilməsi zəmini üzərində inkişaf edir. Hər səbəb və nəticə isə ya birbaşa, ya dolayı yollarla insan cəmiyyətinə öz təsirini göstərir. Əsil insan məhz bu səbəblər toplusundan müəyyən qədər baş çıxarmağı bacarmalıdır. Materiya məkanda əbədi olduğu üçün təsadüf adlandırdığımız yaşantıları biz əbədiyyətdən gələn, səbəbini bilmədiyimiz zərurət kimi qəbul etməliyik. Təsadüf adlandırdığımız yaşantılar nə qədər səbəbə çevrilsə də yenə də, onun kökündə səbəbini bilmədiyimiz zərurətlər dayanır. Səbəblərin yaratdığı nəticələrsə zərurətləri meydana çıxarır və zərurətlər də yeni səbəblər yaradır. Bu inkişaf dayanması mümkün olmayan prosesdir. Şüurlu varlıq bu istiqaməti yaşaya, müəyyən istiqamət verə bilər... Bu da insanların öz maddi və mənəvi tələbatlarından irəli gələn qanunauyğunluqdur. Şüurumuzda daimi təsadüflərin zərurətlərə çevrilməsi prosesinin həzırkı nəticələri yaşayır. Əgər belə olmasaydı, biz hadisələrə düşüncəli münasibətlə-təfəkkürlə yanaşa bilməzdik. Bizi başqa canlılardan fərqləndirən əsas ali xüsusiyyət də elə budur. Həyatda düzgün yol tutmağa çalış, həyatda öz yolunu nə cür tutsan, o cür də gedər. Ona görə də tutduğun yol

elə olmalıdır ki, cəmiyyətə fayda versin, özün də hörmət və ehtirama layiq olasan, dostunu düşməni ayıra biləsən.

*Çalış arzuların gözdə qalmasın,
Köksündə paxıllıq məskən salmasın.
Dostundan düşməni elə ayır ki,
Axırda dalınca zurna çalmasın.*

Həyat çox mürəkkəbdir, bu mürəkkəbliyin içindən doğru yol seçmək baş çıxarmaq hər adamın işi deyildir. Həyatda seçilmiş ən düzgün yol səadətənin üzərinə gedən yoldur. Əgər sən həyatda özün üçün doğru yol seçməmişsənsə, onda taleyindən şikayətlənməyə dəyməz. Çünki belə olan təqdirdə, özün öz əlinlə xoşbəxtliyini özündən uzaqlaşdırmış olursan. Özü üçün həyatda doğru yol seçməyən insanın başı bəlalar çəkər. Ey insan, bilə-bilə öz xoşbəxtliyindən uzaqlaşma, qoy sənənin həyatda tutduğun doğru yol özünə də, xalqına da xeyir versin. Çalış yeri gələndə ehtiyacı olanlara kömək əlini uzat, öz mövqeyindən istifadə edərək, aşağılara yarımağa çalış. Lakin kimsələrə kömək əlini uzadarkən özünü də düşün, vəziyyətini nəzərə al. Varınsa ürəyin əsə-əsə səxavət göstərmə, yoxunsa özünü ehtiyac içərisində qoyma.

*Bacar qalmayasan borclu bir kəsə,
Qapılma tamaha, hissə, nəfisə.
Səxavət göstərmək istəsən əgər,
Göstərmə ürəyin sən əsə-əsə.
Yolu yoxlamamış addımı atma,
Doğru sözlərinə yalanı qatma.
İşini elə qur əzəldən dostum,
Səxavət göstərib kədərə batma.*

Ona görə də insan hər işi öz yerli-yerində görməyi bacarmalıdır. Əks təqdirdə, düşünmədən etdiyin hərəkətin sonrakı peşmançılığının əzabını çəkmiş olarsan. İnsan elə etməlidir ki, görəcəyi hər bir işin son nəticəsi qismən də olsa ona aydın olsun. Öz məqsədinə çatmaq istəyən insan bir çox vasitələrdən istifadə etməklə yanaşı, xüsusiyə tədbirli olmalıdır. Aşağıdakı bir misala nəzər salaq.

*İki düşmən var idi bir şəhərdə,
Biri qoldan güclüydü, o biriysə tədbirdə.
Bunlar bir-biri ilə rəqabət aparırdı,
Fürsət düşsə bir-birinə yara vururdu.
Qolu zorlu o birin hər vaxt hədələyirdi,
Tədbirliysə kələklə onun işin əyirdi.
Beləliklə, bir gün də onu saldı tələyə,
Zorlu da əhsən dedi, düşməninə kələyə.
İndi dostum hər işi ağılla görmək gərək,
Ağıldır hər igidin igidliyinə kömək.
Tədbirlə iş görənin canına xələl gəlməz,
Səhrada su axtaran heç vədə tapa bilməz.
Qışda açan çiçəyin ləçəkləri tez solar,
Tədbirlə axan suyu geri döndərmək olar.*

Tədbirlə atılan addım insanı çox bələlərdən xilas edər. İnsan öz məqsədinə çatmaq üçün çox bağlı qapılar açar. Unutmaq lazım deyildir ki, tarixə nəzər salanda görürük ki, əksər tarixi şəxsiyyətlərin ən tədbirliyələri həmişə qələbəni özlərinə təmin etmişlər. Tədbirlə atılan addım öz səmtinə düşər. Öz saf məsləkini daxildən və xaricdən göstərilən hiss və təsirlərə qurban vermə. İnsanın özündən yaşca böyüklərə hörmət göstərməsi çox yaxşı əlamətdir. Yaşlıların məsləhətlərini dinləmək lazımdır. Çünki ağsaqqallar

daha çox dünyagörüşə malik olurlar. Ümumiyyətlə, atalar demişkən: «Məsləhətli don gen olar». Ona görə də hər hansı bir işə başlamamışdan əvvəl o sahədə müəyyən məlumata malik adamlarla məsləhətləşmək lazımdır.

*Taparsan yerini öz əməlinlə,
Çoxu hesablaşar onda, səninlə.
Nə qədər olsan da mövqeyi böyük,
Yenə də ey dostum, məsləhət dinlə.*

Lakin insan bütün dinlədiyi məsləhətlərə, aldığı məlumatlara öz əqli ilə tənqidi surətdə yanaşıb nəticə çıxarmalıdır. İnsan öz arzu və istəklərinin həyata keçməsinə mane olan müxtəlif təsirlərlə üzləşir. Bu maneələrdən bəzisi öz şirinliyi ilə, bəzisi gözə və könülə xoş öz aldadıcılığı ilə, bəzisi öz qorxunluğu və c. ilə sənə öz yolundan sapdırmağa çalışır. Əgər sənə tutduğun yolun düzlüyünə inamın varsa, ey insan, bütün maneələri dəf edib öz saf məsləkinin ardınca getməlisən.

*Badə tək əllərdə gəzməz sevənlər,
Zirvədə görünər qrovlar, cənlər.
Həyat dolayların asan sanmasın,
Heç bir maneəsiz vəslə yetənlər.*

Öz arzu və istəklərinə çatmaq üçün kimsənin köməkliyi olmadan irəliləmək isə çətin, lakin şərəflidir. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Gövdəli bir ağaca dolanıb,
Üzüm tənəyi ucaldı göyə.
Yüksəkdən ətrafa boylanıb,
Güldü, yaşamaq asandır deyə.*

*Gün keçdi, artdı yeni pöhrələr,
Köməkli zirvəyə çatdı tənək,
Köməksiz yüksəyə qalxan bilər;
Batdı daha kənək oğlu kənək.*

Sənə qarşı göstərilən hiss və təsirləri daxilən araşdırıb qiymətləndirməyi bacar, o zaman dostunu və düşməni tanıya bilərsən. Adam tənha bir guşəyə çəkiləndə öz keçmiş və gələcəyi barədə xəyallara dalır, kənar şəxslərin ona qarşı göstərdikləri hiss və münasibətləri özü üçün arayıb aydınlaşdırmağa çalışır. Bu zaman insan kənar şəxslərin ona olan münasibətlərini sanki kənardan baxan bir müşahidəçi kimi seyr edir. Bu zaman insan başqalarının özünə münasibətini və özünün başqalarının yanında hörmət və ehtiramının dərəcəsini aydınlaşdırmağa bilir. Nə qədər insanlarla rastlaşsansa, hamısı sənə müxtəlif cür təsir göstərir, sən də başqalarına təsir göstərdiyini unutmamalısan. Ona görə də saf niyyətli ol, qoy başqalarına təsirin müsbət olsun. Göstərilən təsiri hərə bir cür qarşılıdır. Misal üçün bəziləri müsbət davranış və hərəkətlər göstərən şəxsə qibtə hissi ilə baxır, yeri gələndə özünü ona bənzətməyə çalışır. Bəziləri isə belə hərəkətə paxıllıq edir. Özünü müsbət hərəkət edən şəxs kimi aparmaq, ondan nümunə götürmək əvəzinə istəyir ki, Həmin şəxs öz hərəkətlərindən əl çəksin, onun səviyyəsinə, hətta ondan da aşağı səviyyəyə ensin. Əlbəttə ki, burada birincilər, insanlara qibtə hissi ilə yanaşanlar kimi hərəkət etmək lazımdır. İnsan hər gördüyü, duyduğu və hiss etdiyi şeydən bir şey öyrənməsə, o, ən ibtidai halda qalmış olar.

*Deyildir cəvahir, ləllə gözəllik,
Yaranmır ipəklə, şalla gözəllik.*

*Məramın var isə hikmətlər ara,
Yaranar əqillə, əllə gözəllik.*

*Tərki dünyalığa meyl edən də var.
Belə həyat sürmək nəyə yarayar?
Çətin, müəmmalı həyat yolların,
Yalnız düşüncəli kəslər arayar.*

İnsan heç vaxt unutmamalıdır ki, onun müxtəlif hiss və təsirlərə qarşı şəxsi münasibəti həmin kəsin insanlıq xarakterini üzə çıxarır. Ona görə də hər hansı bir kəsə öz münasibətini bildirən kəs, hökmən düzgün yol göstərməlidir ki, kənardan baxanlar həmin şəxsin özünü müsbət qiymətləndirsinlər. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Bulaq süzülərək dərəyə axdı,
Dağlarla yaxınlıq etmərəm dedi.
Qarğa altdan-altdan zirvəyə baxdı,
Yüksəyə baş alıb getmərəm dedi.*

Yaxşı olardı ki, hər bir şəxs öz imkan və vəziyyətini nəzərə alıb, yalnız özünə aid olan işlərlə məşğul olsun. Bir təmsilə nəzər salaq.

*Hündür ağacda sərçə qoydu yuva təməli,
Hamıya gülünc gəlmiş, sərçənin bu əməli.
Çünki bu böyük yuva leyləyə yaraşardı,
Sərçənin bu cür işi görməyə gücü vardı?
Buna görə yuvanı tikə bilmədi sərçə,
Düşüncəsiz iş üçün zəhməti getdi heçə.*

Əsil insan da hər vaxt ağıl və kamalla hərəkət etməlidir.

İnsanın həyatda müəyyən məqsədə çatması üçün mübarizədən əl çəkib özünü taleyin ixtiyarına verməsi, onun həm acizliyini, həm də məğlubiyyətlə razılaştığını göstərir. Əsil mübariz insan heç vaxt taleyin oyunlarına boyun əyməməlidir. Özünün xoş gün və güzəranını həyatla mübarizədə görməlidir. Fəal həyat mövqeyindən uzaqlaşmış süstlüyə qapılmışansa, taleyindən irəliyə doğru inkişafı gözləmə, o getdikcə səni geriyə atacaqdır. Belə bir vəziyyətlə razılaşmaq isə aciz, iradəsiz insanların işidir. O insanların ki, onlarda az da olsa qürur hissi yoxdur. Haqlı da olsa onları danlasan, sənə canə cavab qaytarmazlar, öz düzgünlüklərini sübut etmək üçün hərəkət etməzlər. Belə kəslər demək olar ki, bir şəxsiyyət kimi yox dərəcəsinədəirlər. Ona görə də onlar həyatla mübarizədə həmişə öz məğlubiyyətləri ilə razılaşırlar. Kimdənsə pay umur, kiminsə qarşısında əllərini həmişə rəzil bir dilənçi kimi açmağa hazırdırlar.

*Kədər üz veribsə, yetər ağlama,
Qəlbini əlinlə özün dağlama.
Taleyin əlində oynucaq olub,
Sonra da başın qara bağlama.*

*Çalma öz əlinlə bəxtini daşa,
Mübariz insan, ol vüqarla yaşa.
Acizlik göstərsən onu bil ki, sən,
Vurasan ömrünü pis günlə başa.*

İnsanın taleyindən şikayət etməyə haqqı yoxdur, çünki hər kəsin taleyi öz əlindədir.

*Heç də taleyindən gileyilmə sən,
Təmiz əməlinlə yaşa gülər şənl.*

*Hər kəsin taleyi öz əlindədir,
Zəhmətlə səadət taparsan hökmən.*

Doğurdan da, zəhmətsiz səadətə çatmaq mümkün deyildir. Necə ola bilər ki, sən zəhmət çəkməyəsən, heç bir fəaliyyət göstərməyəsən, elə durduğun yerdə taleyin səni xoşbəxtliyə çatdırsın. Tutaq ki, sən lap elə zəhmət çəkmədən hər şeylə təmin olunmusan, yenə də bu yaşantı səni xoşbəxt etməyəcəkdir. İnsan yalnız öz əməyinin bəhrəsi ilə mükafatlandırıldıqda özünü tam mənası ilə xoşbəxt hesab edə bilər.

*Tale qismətinə əlini açma,
Ehtiyac yox ikən, gəl işıq saçma.
Xoşbəxtlik təməlin sən özün yarat,
Heç vaxt xoşbəxtliyin dalınca qaçma.*

Yaşa, yarat, fəaliyyət göstər, o zaman heç vaxt taleyindən şikayət etməzsən. Möhkəm iradə sahibləri əksərən xoşbəxt taleli kəslər olurlar. Xoşbəxt talelik insanın həyatda öz arzu və istəklərinə çatması deməkdir. Öz arzu və məqsədlərinə isə həyatla mübarizədə həmişə möhkəm iradə sahibləri olan şəxslər çatarlar. İnsanın taleyi – onun həyatla mübarizəsi, həyata baxışı, həyatda tutduğu əməllərin nəticəsi deməkdir. Heç cür ola bilməz ki, sən həyatda yaxşı yaşayışın uğrunda mübarizə aparsan, həyatda hər şeyi düzgün qiymətləndirməyi bacarsan, saf, təmiz əməl sahibi olasan, amma taleyin sənə bədbəxtlik gətirsin, bu mümkün deyildir.

*İnsan, taleyindən şikayət neyçin?
Əlində deyilmi öz səadətin?!*

*O zaman dünyada xoşbəxt yaşarsan,
Ürəyində vardır yaratmaq eşqin.*

*Qəzəblər anidir bacarmaq gərək,
Süstlüklə hasilə yetməz dilək.
Yalnız saf, müqəddəs arzuyla yaşa,
Şəitin yuvası deyildir ürək.*

Ey insan, çalış taleyin sənənin yox, sən taleyinin üzərində hökmranlıq et. Bunun üçün isə birinci növbədə, insan öz daxili hissləri üzərində hökmranlıq etməyi bacarmalıdır. Əgər taleyin sənənin üzərində hökmranlıq etməyinə imkan yaratsan, onda getdikcə cəmiyyətin ümumi inkişafından geri qalıb, əl-ayağa dolaşan faydasız bir varlığa çevriləcəksən. Yox, əgər sən taleyinin üzərində hökmranlıq etməyi bacarsan, onda cəmiyyətin ümumi inkişafı ilə ayaqlaşb yeri gələndə öz yeni fikir və düşüncələrinlə sən də faydalı olduğunu göstərüb başqalarının hörmət və ehtiramını qazanacaqsan.

*Baxma gözəlliyə biganə insan,
Yaratmaq əzmiylə yaşa hər zaman.
Layiqli hisslərin varsa bəşərə,
Ey dostum, saxlama qəlbində pünhan.*

*Acı, şirinlidir ömür yolları,
İlləri mənalı keçirin bari.
Nə qədər yaxşılıq edirsiniz, edin,
Ancaq üz tutmayın pisliyə sarı.*

Doğrudur, həyatla mübarizə aparmaq çox çətinidir, lakin axı mübarizəsiz də yaşamaq mümkün deyildir. Ona görə də

ey insan, mübarizə apar və öz taleyin üzərində hökmranlıq etməyə çalış, o zaman səadət səndən gen qaçmaz. Öz taleyini xoşbəxt görmək istəyirsənsə, müvəqqəti çətinliklərə döz. Həyat bəzən insanı çox çətin sınaqlara salır. Elə məhz mətin, qəhrəman, xoşbəxt taleli kəslər də bu mübarizə prosesində yaranır. Öz məqsədi uğrunda mübarizə aparən kəs həm də uzaqgörən olmalıdır. Çünki bəzən qələbədən qabaq müvəqqəti çətinliklərin, uğursuzluqların sonrakı nəticələrini belə kəslər duyub hiss edə bilirlər. Dar düşüncəli, öz burnundan uzağı görməyən şəxslər müəyyən məqsəd uğrunda apardığı mübarizədə elə ilk uğursuzluqda ruhdan düşüb süstləşirlər.

Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

Bir gün qırğı qartalına yanaşdı belə dedi:

– Mənə bir az kömək et sənə tək qalxım göyə.

Qartal bir qədər susub sonra ona söylədi:

– Raziyəm zirvədək sənə kömək etməyə.

Qartalın köməyiylə qırğı qalxdı zirvəyə,

Sonra da sözləşdilər burdan uçsunlar göyə,

Zirvədən xeyli baxdı, qırğının gözü axdı.

Beləliklə, qalxsə da onlar birgə zirvəyə.

Qartal göylərə qalxdı qırğı endi təpəyə.

Heç vaxt unutmaq olmaz ki, gərək həmin şəxsin öz ürəyində təpər olsun, qıraqdan göstərilən təsirdən bu daha çox fayda verir. Ataların çox gözəl bir misalı var: «Əl mərddi, göz namərd». Müəyyən bir işə başlamaq istəyərkən, əgər ürəyində təpər olmasa, baxıb-baxıb həmin işə başlamaqdan çəkinəcəksən. Çünki cəsarətsiz olduğundan işin çoxluğu səni qorxudacaq. Lakin təpərli olsan, iş çoxsa da,

həmin işə ürəknən başlayacaqsan və bir də görəcəksən ki, artıq onu qurtarmısan.

*Mərdliyə açardır cəsarət, hünər,
İnsanı ucaldar ondakı təpər.
Dünyada yaşamaq sanma asandır,
Hər murad hasilə mərdi yetirər.*

*Ürəyin hökmüdür əsil məhəbbət,
Ürəkdə yaranır hünər, cəsarət.
Gör ürək necə böyük məskənmiş ki,
İnsan ondan alır ən böyük qüdrət?!*

Doğurdan da ürəkdən gələn hiss ən güclü hissdır, ürəklə görülən iş daha keyfiyyətli olar. Qıraqdan verilən göstəriş və məsləhətlər nə qədər faydalı olsa da yenə də ürəyin hökmü ilə verilən qərar qədər güclü və qüdrətli olmaz. İnsan həyatla mübarizədə basılmaz müdafiəni amansız hücumla yarada bilər. İnsan üçün həyatda əlçatmaz arzu və istəklər çoxdur. Bu arzu və istəklərə yetişməsi üçün insan həyatda bir çox maneələrlə üzləşməli, onlarla mübarizə aparmalıdır. İnsan bu mübarizədə o zaman qalib gələr ki, qarşıdakı maneələri dəf etmək üçün daha güclü hücum edilmiş olsun. Həyat bir növü bu cür mübarizə üzərində qurulmuşdur. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

Pişik öz ömür payından heç olmasa bir gün də ləzzətli ət yeyə-yeyə azaltmaq üçün nəm torpaq üzərində dam dalında, üfunətli zibilliklərdə saatlarla ov pusa-pusa şöngüməyi özü üçün borc sanırdı. Siçan isə öz ömür payının sonuna heç olmasa bir gün də yaxınlaşmaq üçün çox ehtiyatla hərəkət edir, hər anı ölümlə nəticələnə bilən yerüstü bir deşikdən başqa bir deşiyə keçmək üçün təkdən bir risk edir

və astadan civildəyirdi. Beləliklə, həyat pişik və siçan varlığı arasında baş verən əlamətlərlə özünü onu duyanlara real şəkildə təqdim edir.

*Qoşadır dünyada ələmlə nəşə,
Həyat başlanğıcdır hər keşməkeşə.
Almaq istəyirsən nəşə həyatdan,
Mübariz olmağı eylə sən peşə.*

Ey insan, unutma ki, gənckən öz yaxşı yaşayışını təmin etmək üçün mübarizə aparmamışsansa, qocalanda taleyindən şikayətçi olacaqsan. Gənclik insan ömrünün ən yaxşı çağıdır. Ömrün bu çağının qədrini bilmək, ömrün bu çağından düzgün istifadə etmək lazımdır.

*Həyat vəsiqədir ömür yolların,
Gənclikdə sürürsən ömrün baharın.
Belin büküləndə nə iş görərsən,
Çalış ki, görünsün gənclikdə barın.*

*Qədrin bil gəncliklə keçən hər ilin,
Gənclik nəşəlidir, şənlənin, gülün
Fəsillər dəyişib illər ötəcək,
Gəncliyin qədrini gənclikdə bilin.*

Kim ki, gənclikdə faydalı işlərlə məşğul olub öz yaxşı yaşamağını təmin etmək üçün əlindən gələni edib, qoca vaxtı xoş və sakit güzəran keçirəcək və hərdənbir də öz gəncliyini xatırlayıb kövrək xatirələrinə qürur hissi də əlavə edəcəkdir. Kim ki, gəncliyində faydasız olub, qoca vaxtında da qiymətsiz olub əl ayağa dolaşacaqdır.

*Axtar gəncliyində qocalığını,
Çalış puç olmasın ömrünün sonu.
Gənclikdə bir kişi olmamışsansa,
Qoca vaxt geyəsən min cürə donu.*

Taleyin dönüşləri çox amansız və sərtidir. İnsan öz əməliylə onu xoşbəxtlikdən bədbəxtliyə, bədbəxtlikdən xoşbəxtliyə yönləndirə bilər. Öz bir yaşamlıq ömür çərçivəsi daxilində insan tez-tez taleyin sərt dönüşləri ilə üzləşir. Və bu dönüşlərin onunçün əlverişli olmayanından yaxa qurtarmağa çalışır. Lakin baş vermiş hər hansı bir hadisəni öz xeyrinə həll etmək və ondan yaxa qurtarmaq həmişə mümkün olmur. Ona görə də ağıllı kəslər özlərinə ziyan gətirəcək bir işin qarşısını tərəddüd etmədən ilkin mərhələdən almağa çalışırlar. Yaxud da elə işlər görməyə çalışırlar ki, bu işlərin son nəticələri onların xoşbəxtliyinə mane olmasın. Əksər hallarda da buna nail olurlar. Çünki düşünülmüş işin son nəticəsi çox vaxt əvvəlcədən fikirləşdiyini kimi olur. Ona görə də hər hansı əməl sahibi taleyinin onunla xoş və amansız rəftarı üçün özünü cavabdeh sanmalıdır. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Gözlərin tor aldı qarğanın,
Qorumaq istədi öz canın.
Yadına düşdükcə keçmiş
Anırdı tutduğu hər işi.
Bilirdi çox edib zülmələr,
Nə qədər günahsız ölümlər.*

*Onunçün düşündü o xeyli,
Oxudu bir qədər gileyli.*

*Girsə də yarasa donuna,
Tutuldu boyandı qanına.
Qarğanın əməli, nəhayət,
Qarğaya gətirdi fəlakət.*

Doğurdan da belədir, hər bir insan öz əməlinin nəticəsindən asılı olaraq özünü xoşbəxt və ya bədbəxt edə bilər. Ey insan, öz məqsədin üçün çalışarkən vəzifə dostlarının sədaqətinə bel bağlama, vəzifə gəldi, gedərdi, öz əməlinə güvən. Yenə də bir təmsilə baxaq.

*Gözlərində təbəssüm, yerində təkabür,
Dovşan gəzir şəst ilə, danışdı dil-dil ötür.
Canavar qulluğunda müntəzir dayanıbdır,
Dovşanın bəxt ulduzu necə parlaq yanıbdır.*

*Təqribən bir neçə ay bu görünüşdən sonra mən,
Həmin dovşanı gördüm küçələrdə dolanan.
Yaxınlaşdı öyrəndim sonra bütün işləri,
Aydınlaşdı taleyin bəzən sərt dönüşləri.*

*Demə dovşana arxa aslan işdən çıxıbmış,
Dovşanın evini də bu çevriliş yıxıbmış.
Dostum çalış əqlinlə yalnız özünə güvən,
Başqasıyla öyünmə, aslan tək çıxar işdən.*

Hər bir kəs həyatda öz əqlinə və əməlinə güvənməlidir. İnsan düşünməlidir ki, onun daxilində yaranan hər hansı bir çirkin əməlin nəticəsi taleyinə müxtəlif cür təsir göstərə bilər. Ona görə də hər bir kəs yalnız öz daxilindəki saf və təmiz hisslərin əmələ çevrilməsinə çalışmalıdır.

*Gözəldir sevilmək, sevmək həyatda,
Gözəldir yaşamaq bu kainatda.
Elə işlər tut ki, gülməsin sənə,
Dostun düşmənilə birlikdə yad da.*

*Əqilsiz işindən alçalar insan,
Zəhməti sevəni ucaldar zaman.
Əgər insan ömrü mənasız keçsə,
İblis yuvasına dönər xaniman.*

Ey insan, bir halda ki, xoşbəxtliyin öz əlindədir, bədbəxtlikdən uzaq qaç. Bəd taleli şəxslərə heyfşilənən çox, kömək edən az olar, çünki belə tale sahibləri özləri özlərini bu vəziyyətə salırlar. Öz əli ilə özünə bədbəxtlik gətirənlərə kömək etməyin də faydası çox olmaz. Belə kəslərin yeganə çıxış yolu öz əməllərində dönüş yaratmağa səy etmələri olar. Ataların belə bir misalı var: “Özü yıxılan ağlamaz”. Ona görə də düşünüb yeni yollar axtarıb tapmaq lazımdır.

*Qətlin mənbəyidir kiçik dilin,
İnsanlığ adının qədrini bilin.
İşin bir azacıq çətinə düşsə,
Düşün, axıtma tez gözünün selin.*

*Hər kəsin fərqlidir həyata baxışı,
Hamının özündən asılıdır naxışı.
Düşünüb səadət yolların ara,
Heç kəs doğulmayıb nə pis, nə yaxşı.*

Yaxşı yaşamağın da, həyatda öz istək və arzularına çatmağın da, xoşbəxtliyin də hamısının yeganə yolu ağılla hərəkət etmək, düşüncəli olmaq, həyatla mübarizə apar-

mağı bacarmaqdadır. Uğrunda mübarizə apardığın məqsəd üçün bir sıra məğlubiyyətlərə uğrasan da ruhdan düşmə. Məğlubiyyətlər səni elə ardıcılıqla izləmir ki, müvəffəqiyyətlərin də olacağına şübhə edəsən. Birinci addımda rastlaşdığın məğlubiyyətlə razılaşmaq bəlkə də ikinci addımda əldə edəcəyin qələbəni qurban vermək deməkdir. Heç bir qələbə asanlıqla əldə edilmir. Asanlıqla əldə edilmiş qələbə o qədər də böyük müvəffəqiyyət deyildir. İnsanın hər hansı bir məqsədə çatmaq üçün, birinci növbədə, onda qələbəyə inam və ruh yüksəkliyi olmalıdır. O zaman insan qarşısına çıxan çətinliklərdən qorxmaz və öz məqsədinə çatır. Məqsəd aydınlığı, məqsəd saflığı və mübarizlik qələbənin açarıdır.

*Palıd baltalandı neçə bəd əllə,
Sanmayın bəd əllər qəddini aydı.
Neçə ovçuların atdığı güllə,
Hədəfdən yayındı, palıda dəydi.
Kasıb komasını isitdi qışda,
Yayda pöhrələrin qıran da oldu.
Dəydi təsadüfən atılan daş da,
Ömründə neçə qış-boran da oldu.
Lakin sarsılmadı, yaşadı palıd,
Torpaqdan güc alıb ucaldı yenə.
Bir palıd ömrünü daşdı palıd,
Yaşamaq eşqinə, həyat eşqinə.*

Hər kəsin ki, qəlbində mübarizə üçün eşq və ehtiras var, o öz məqsədinə çatacaq. Aşağıdakı təmsilə nəzər salaq.

*Su daşanda çay balığı axıb düşdü lal gölə,
Dedi: – Belə yaşayısa dözmərəm bir gün belə.
Göl balığı dedi: – Dostum düzdü çətinliyin var,
Mübariz ol mübarizlik bil ki, səni yaşadar.*

Taleyinin qərarlılığı sənin əməllərinin qərarlılığı deməkdir. Öz fikirlərində qəti ol: «Nə ət, nə balıq olmaqdan-sa” Ya ət, ya balıq ol. Qərarlılıq sənin özünün müəyyən düşüncəyə malik olmamağın deməkdir. Qərarlılıq səni payız küləyinə bənzədər, gah bir, gah da başqa səmtə əsərsən. Qərarlılıq adamlar kimsəyə lazım olmaz və tez hörmətdən düşərlər. Çünki onların müəyyən bir məsələ barəsində öz qəti fikirləri olmaz. Başqalarının fikirlərinə şərik çıxmaq isə ən azı başqalarının hiss və ehtiraslarına ortaq olmaq deməkdir. İnsanın hər atdığı addım hökmən bir qərarla bağlı olmalıdır. Qərarlılıqdansa həyatda yaşamamaq yaxşıdır. Ona görə də hər bir tərbiyəçi, valideyn tərbiyə etdiyi şəxsə səbatsızlığın və qərarlılıqın qarşısını ilkin mərhələdən almalıdır. Övladlarının taleyini xoşbəxt görmək istəyən kəs onların maddi təminat mənbəyinə çevrilməməlidir. Övladlarınızın tərbiyəsilə ciddi məşğul olun. Övladlara qarşı valideynlik borcu öz yerində, bu borcu sədaqətlə yerinə yetirmək lazımdır.

*Yetər intizarlar sona vüsaldə,
Şirinlikdə çatmaz vüsala bal da.
Elə et yarının, övladlarının,
Gözləri qalmasın ipəkdə, şaldə.*

*Bəzən sevinc hissi məlala dönər,
Oduzu az olan ocaq tez sönər.
Ana ürəyini sıxaclasan da,
Övladın eşqiylə yenə döyünər.*

Övladlarına düzgün tərbiyə verən şəxs, gələcək həyatı sakit və xoş keçər. Övlad nə qədər şirin olsa da, onun pis əməlləri sənə üçün bir o qədər acıdır. Övladın yaxşı işi

valideynin başını uca edər, pis işi yerə soxar. Körpə vaxtı övladlarının tərbiyəsinə yaxşı fikir verməyən kəs övladı böyüdükdən sonra öz başına, üzünə döyər. Ümumiyyətlə götürdükdə isə insan taleyi ilə maraqlanmaq bütün insanların borcudur. Kimsələrin bəd taleyinə acımaqdan, ona kömək əlini uzat, onda yaşamağa, mübarizə aparmağa yeni ruh yarat. Başqasının halına biganə qalmamağı hamı bacarar, başqasına kömək əlini uzatmaq isə mərd adamların işidir. Ümitsiz şəxsə kömək əli uzatmaq o kəs üçün ən böyük yaxşılıqdır. Özü öz əli ilə özünü bədbəxtliyə yuvarlayanları tamamilə insanlıqdan çıxdaş etmək olmaz. İnsan nə qədər pozğunluğa, əyyaşlığa yol versə belə onun qəlbində az da olsa körpə qəlbi kimi kövrək və təmiz hisslər vardır. Bu hisslərdən istifadə edib onları qıcıqlandırmaqla həmin şəxsə də həyata münasibətdə yeni ruh yaratmaq olar.

*Hər olan gecənin bir gündüzü var,
Hər dağın zirvəsi, döşü düzü var.
Dünyada hər şeyi bəlli sayma gəl,
Hər canlı insanın ürək sözü var.*

Ürəyi yaratmaq eşqiylə vuran, ruh yüksəkliyiylə çalışan kəslər isə səadət yolçularıdır.

*Dünya pöhrələyən ağaca bənzər,
Dünyanın qoynunda çoxları gəzər.
Dünyanın neməti sərvəti çoxdur,
Bacaran ömrünə xoş günlər düzər.*

İnsanlığa yaraşmayan bir hərəkətin üçün üzr istəmək insan olduğunu sübuta yetirmək üçün səydir. Əks təqdirdə, heyvandan yalnız zahiri görkəmcə fərqlənərsən. Çalış həya-

tında səhvlərə yol vermə. Səhv-insanın həyatla mübarizədə özünə qarşı etdiyi xəyanətdir. Həyatda səhv sahiblərinin həmişə başı aşağı, dili gödək olar. Ataların çox gözəl bir misalı var: "Yüz ölç, bir biç". Doğurdan da, insan görəcəyi hər hansı bir iş barəsində əvvəlcədən ciddi düşünməsə, o öz fəaliyyətində hökmən yanlışlığa yol verəcəkdir. Səhv hərəkət isə kimsələr tərəfindən yaxşı qarşılanmaz.

*Qələm gileylənirdi rezin pozandan yaman,
Deyirdi o olmasa, yaşayaram firavan.
Pozan bunu eşidib söylədi aram-aram:
– Sən nöqsanlı yazmasan, yazdığını pozmam.*

Həqiqətən də belədir, cəmiyyət içərisində qiymətini etdiyin hərəkətlə ölçülür.

*Bir işi görməmiş fikirləş düşün,
Hörmətsiz olarsan səhvinlə bir gün.
Səhvlərə yol vermə həyatında sən,
Səhvi xəcalətdir hər insan üçün.*

*Ağılsız iş üçün alarsan töhmət,
Səhvinin qiyməti olar xəcalət.
İndi ki, beləymiş səhvdən uzaq ol,
Qazan düzlüyünlə məhəbbət, hörmət.*

Həyatında səhvlərə yol verməmək xoşbəxtliyə doğru inamla addımlamaq deməkdir. Lakin nə etmək olar, səhv etmişənsə, heç olmasa öz səhvini başa düş və bir də təkrarlama. Ataların belə bir misalı var: «Uzunqulaq bir dəfə batdığı palçığa ikinci dəfə girməz». İnsanda bir dəfə edilən səhvin ikinci dəfə təkrarlanması çox pis haldır. Edilən səhvi

başə düşüb bir də təkrarlamamaq zərərin yarısından qayıtmaq deməkdir. Eyni səhvin ikinci dəfə təkrarlanmağı isə həmin şəxsin axmaqlığına dəlalət edir. İnsan nə qədər ki, həyatda yaşayır, onun səhv edəcəyi ehtimalı da gözlənilir. Lakin əsil insanlıq siması o vaxt özünü göstərir ki, səhv edən kəs öz səhvlərini başə düşsün, o səhvləri bir də təkrarlamamağa çalışsın. Əsil insan başqalarının səhvindən özü üçün nəticə çıxarmalıdır. Belə bir atalar misalı var: “Ağıllıdan soruşdular ağılı kimdən öyrəndin, dedi dəlidən”. Çünki ağıllı adam başqalarının etdiyi səhvi öz həyatında təkrarlamır. Doğurdan da belədir, keçmişdə buraxılmış səhvlər bir daha yenidən təkrarlanmasa, cəmiyyət xeyli fəlakətlərdən qurtarmış olar. Unutmaq olmaz ki, böyük səhvlərin günahı bağışlanılmaz. Səhvin kiçiyi insanı hörmətdən salar, böyüyü həyatın əlindən alar. Yeri gələndə kiçik səhvlərin fəlakətli gələcəyinin qarşısını ilkin mərhələdən almaq olur. Səhv sahiblərini isə müxtəlif üsullarla cəzalandıraraq töhmətləndirməklə gələcəkdə belə işlərdən yayındıraraq uzaqlaşdırmaq olar. Böyük səhvlər isə daha çox fəlakətli olduqları üçün səhv sahiblərinin də cəzası böyük olur. Kimsələr tərəfindən edilən hər kiçik səhvin qarşısı ilkin mərhələdən alınsa gələcəkdə daha böyük fəlakətli səhvlərlə qarşılaşmaq ehtimalı da azalar.

*Üzüyə qiymət ver qaşına baxıb,
Palıda arxalan yaşına baxıb.
Doğrunu yalanı yoxlasan əgər,
Qiymət ver ilk təməl daşına baxıb.*

Doğurdan da belədir, hər böyük fəlakətin bünövrəsi kiçik səhvlərdən başlayır.

*Hər kiçik səhvə irad tut insan,
Hər səhv bir fəlakət köküdür inan.
Etdiyin səhvlərə göz yumsan əgər;
Başında fəlakət gözlə hər zaman.*

Addımbaşı səhvə yol vermək ağılsız adamların işidir. Çünki həyat insanın heç bir səhvini bağışlamır. Cəzadan nəticə çıxarmamaq isə ən azı gönü qalınlıq deməkdir. Dalbadal səhvə yol verənlərin aqibəti həmişə acınacaqlı olmuşdur. Öz səhvini bilib nəticə çıxarmamaq isə sənin iradəsizliyin, acizliyin deməkdir.

*Aciz olma ömrün xəzəna dönər,
Acizin qəlbinin odu tez sönər.
Həyat yollarında mübariz olmaq,
Ey insan, sayılır cəsarət, hünər.*

*Hikmətli sözləri aqillər arar,
Bacaran torpaqdan yaqut çıxarar,
Tutduğu əmələ, işinə görə,
Hər kəsin həyatda öz mövqeyi var.*

Hər hansı bir hərəkətinin nəticəsi sənin həyatında müəyyən dəyişikliyə səbəb olur. Bəllidir ki, səhv hərəkətinin nəticəsi həyatında acınacaqlı halların baş verməsinə səbəbdir. Onda səhvlərdən nəticə çıxar, yanlışlıqlara yol vermə. Bilə-bilə səhv işlətmək kimsələrə qarşı xəyanətdir, nadanlıqdır. Həmin səhvi işlədən bəd əməl sahibi isə cahil adamdır. Öz xalqına, vətəninə, bəşəriyyətə ziyan vurmaq istəyən kəsdən nə gözləmək olar. Bilməməzlikdən işlənən səhv sahibləri ilə bilərəkdən işlənən səhv sahibləri arasında çox böyük fərq var. Birincilər məsuliyyətsiz, ikincilər isə na-

dan adamlardır. Bilə-bilə səhvə yol verən hər halda buna müəyyən qədər vaxt və əmək sərf edir. Belə kəslərə demək lazımdır ay alçaq şəxs nadanlıq etməkdənsə, öz fəaliyyətini düzgün əməyə istiqamətləndir ki, cəmiyyət içərisində hörmətənsün olsun. Unutmaq olmaz ki, cəmiyyətə ziyan vurub ayrı-ayrı adamların hörmətini qazanmağa səy etmək qey-rətsizlik, alçaqlıq, yaltaqlıq deməkdir.

*Səbəbsiz bir qanun həqiqət olmaz,
Sülhsüz yer üzündə səadət olmaz.
O kəsin ürəyi şərlə doludur,
Onda insanlara sədaqət olmaz.*

*İnsanı insana bağlayar ülfət,
Çalış qazanasan həyatda hörmət.
Ən alçaq şəxsiyyət sayılır məncə,
O kəs ki, özünə qoymayır qiymət.*

Bilə-bilə səhvə yol verənlərin səhvini heç vaxt bağış-lamaq olmaz. Xüsusilə insan tərbiyəsində buraxılan səhv bağışlanılmazdır. Çünki insan tərbiyəsində buraxılan səhv cəmiyyətə ziyan verir. Gərginliyin artdığı, insan psixolo-giyasına təsir edən qüvvələrin çoxaldığı müasir dövrdə isə buna xüsusilə fikir vermək lazımdır.

*Qəlbə od düşərmə ürək yanmasa,
İnsan insanmıdır duyub anmasa.
Həyat çeşməsinə xor baxılarmı,
Düşünən beyinlər dumanlanmasa.*

Əzəldən düzgün tərbiyə görmüş şəxs ömrünün sonu-na qədər pak və saf məqsədlər uğrunda çalışar, öz faydalı

əməyiylə cəmiyyətə hər vaxt xeyir verir. Əks təqdirdə, düzgün tərbiyə olunmamış kəsdən namərdlikdən, nadanlıqdan, qeyrətsizlikdən başqa bir şey gözləmək olmaz. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Dolayı qohum oldu şir ilə tülkü lələ,
Tülkünün xoş günləri başladı bundan belə.
Canavara üç qoyun sifariş etdi keçdi,
Çaqqalın gətirdiyi gülab suyundan içdi.
Ayını kahadan qovub söylədi dincəliyəm,
Danub tülkü mənşəyin dedi: – Mən də bir şirəm.*

Etdiyin səhv üçün üzr istəməklə kifayətlənmə, səhvini düzəltmək üçün hər hansı bir əməli fəaliyyət göstər ki, vicdanın da təmiz olsun.

*Həqiqət olsa da nə qədər acı,
Şirin vədələrin olma möhtacı.
Bir zaman keçmişin araşdırılsa,
Bil ki, düzliyəndür başının tacı.*

Səhv edib üzr istəməyi hamı bacarar, səhvi düzəltmək üçün əməli fəaliyyət göstərmək isə mübariz şəxslərin işidir və insanın müsbət keyfiyyətlərindən biridir. Hər kəsin güzgüsü öz vicdanıdır. Əgər öz vicdanında öz əməlinin nəticəsini düzgün görməyi bacarırsansa, bəd əməllərindən daşın. Çünki başqaları da səni kənardan bu cür görə bilər.

*Ürək mənbəyidir bütün sirlərin,
Ürək yuvasıdır xeyirlə şərin.
Ürəyin hökmüylə elə işlər tut,
Sevimlisi ol sən bütün bəşərin.*

İnsan unutmamalıdır ki, onun etdiyi hər bir səhv şəxsiyyətinin qiymətinə mənfi təsir göstərir. Hər bir səhv insan şəxsiyyətinə düşən ləkədir. Əsil insan öz şəxsiyyətini həmişə ləkələrdən qorumağa çalışmalıdır. Ləkəsizlik-təmizlik, saflıq, paklıq timsalıdır. Ləkəsiz insanın hörməti çox, alnı açıq, üzü həmişə ağ olar. Onlar həyatda xoşbəxt, sakit və rahat ömür sürürlər. Aşağıdakı təmsilə nəzər salaq.

*Koramalla rastlaşdı öz həmyerlisi ilan,
Dedi: – Sən də mənim tək sancmağı bacarırsan.
Səbəb nədir insanlar xoşlamayırlar məni,
Qarşısına çıxsan da öldürməyirlər səni.
Koramal asta-asta ürəkdən gülümsədi,
Sonra da həmyerlisi boz ilana söylədi:
– Sən qarşına kim çıxdı sancırsan düşünmədən,
Mən intiqam almaram, incitməsə kimsədən.
Unutma bədnamlardan xoşu gəlməz heç kəsin.
Pislik etməyənlərin kəsən olmaz nəfəsin.*

İnsan şəxsiyyəti su kimi şəffaf, bullur kimi təmiz olmalıdır. İnsan şəxsiyyətinə düşən ləkə tez və aydın seçilir. Ona görə də hər kəs öz şəxsiyyətini qara ləkələrdən qormalıdır. Hər səhv üçün cəza verilməz, hər səhv bağışlanılmaz. Səhvlərin də böyüyü, kiçiyi var. Kiçik səhvləri bağışlamaq olar. Çünki kiçik səhvlərin arxasında, əgər qarşısı alınarsa, insan taleyi üçün ciddi dəyişikliklər edə biləcək bir vəziyyət gözlənilmir. Lakin böyük səhvlərə gəldikdə isə onları heç vaxt bağışlamaq olmaz. Çünki böyük səhvlərin son nəticəsi fəlakət doğurar. İnsan hər vaxt həyatında baş verə biləcək kiçik səhvlərin qarşısını almağa çalışmalıdır, ikinci növbədə isə böyük səhvlərə heç vaxt yol verməmək üçün əlindən gələni etməlidir. Ataların göz bir misalı var:

«Sonrakı peşmançılıq fayda verməz» Əsil insan odur ki, həqiqətin tərəfdarı olsun.

*Mən düşmənəm,
Bir qartalı zirvələrdən saldırana.
Bir bayquşun başına tac qaldırana.
Mən düşmənəm,
Bulaqların gözlərini bağlayana,
Fürsət düşsə ürəkləri dağlayana.
Mən düşmənəm,
Həşərat tək insanları dalayana,
Aslan görüb çaqqal kimi ulayana.
Mən düşmənəm, boş xülyaya, acı sözə,
Canım qurban həqiqətə, doğru, düzə.*

Özgələrin səhvinə göz yummaq özü də bir cinayətdir. Atalar misalıdır: «Özgənin səhvini tez görmək olar». Bu doğrudur, lakin həyatda elə kəslər də vardır ki, özgənin səhvini görüb ona göz yumur. Belə kəslər düzgün yol tutmamışlar. Çünki hər səhv bir fəlakətin açarıdır. Bəlkə də o səhv sahibləri öz səhvlərinin mahiyyətini başa düşmür. Belə səhv sahiblərinə səhvi deməyin böyük əhəmiyyəti var. Öz səhvini başa düşməyənlərin səhvini demək onlar üçün böyük yaxşılıqdır. Ümumiyyətlə, başqalarının səhvini görəndə de. Qoy onlar nə cür nəticə çıxarırlar çıxarsınlar. Sən başqalarının səhvini onlara bildirməklə öz insanlığını yerinə yetirirsən. İnsan başa düşməlidir ki, atdığı addımın nəticəsinə əvvəlcədən düşünsə, o işdə səhv olmaz. Belə bir qayda var dönə-dönə yoxlanılan işdə səhv olmaz. Bunu hər kəs özü üçün əsas tutmalıdır. Əks təqdirdə, vəziyyətin aşağıdakı təmsildəki kimi olar.

*Sahibinin dostuna hürmədiyi üçün köpək,
Səhəri sahibindən yedi bir neçə kötək,*

*Əvvəlcə mat qalan it, sonra duydu hikməti,
Bəzən olmur insanın insana sədaqəti.*

İnsan bilməlidir ki, hər hansı bir işin son nəticəsini yoxlamamış o iş barədə dürüst məlumat bilmək olmaz. İnsanın səhvi nə qədər çox olarsa, ağılı bir o qədər gödək olar. Çünki dərin düşüncə və ağıl sahibləri hər vaxt səhvə yol verməkdən çəkinərlər. Çünki edilən səhvin insanı hörmətdən və qiymətdən salacağı onlara qabaqcadan məlumdur. Əks təqdirdə, vəziyyət aşağıdakı təmsildəki kimi olar.

*Keçi qocaldığını nə üçünsə danırdı,
Yaşın çoxdur deyəni öz düşməni sanırdı.
Saqqalını kəsdirib etmişdi çəpişsayaq,
Çəpiş kimi hoppanıb oynadırdı baş-ayaq.*

*Qocalardan ayrılıb cavanlarla gəzirdi,
Yerli-yersiz bəzənib çoxlu daş-qaş düzürdü.
Düşünmürdü geysə də üstü zərli arxalıq,
Bu ancaq sayılacaq qocalıqda yorğalıq.*

Hamı üçün məlum olmalıdır ki, düşüncəsizlik, məsuliyyətsizlik həyatı düzgün başa düşməməzlikdən irəli gəlir. Düşüncəsiz işin axırı puçdur. İnsan gördüyü, duyduğu və hiss etdiyi hər bir şeyə düşüncəylə yanaşmalıdır. Çünki etdiyi əməllər insanın gələcək taleyinə təsir göstərir. İnsan öz gələcək taleyinin xoşbəxt olması üçün əlindən gələni etməlidir. Kimsələrin bir neçə dəfə təkrar olunmuş səhvinə bağıslamaq, həmin şəxsi məhvə yuvarlamaq deməkdir. Hər kim olur olsun, istər lap gözünün işığı olsun, səhv edibsə, onun səhvinə özünə başa sal və həmin şəxsə öz işinə məsuliyyətlə yanaşmağı tapşır. Çünki səhvin kim-

sələr tərəfindən ört-basdır edilməsi, bağışlanması səhv sahibində gördüyü işə laqeydliyi, məsuliyyətsizliyi daha da artırır. Laqeydlik və məsuliyyətsizlik isə insanı hörmətdən salan ən böyük bəlalardan biridir. Kiçik vəzifə sahiblərinin məsuliyyətsizliyi kiçik bəlalara tövədir, böyük vəzifə sahiblərinin öz işinə laqeydliyi, məsuliyyətsizliyi isə böyük bəlalara səbəb olur. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Bir meşədə sifarişlə çaqqalı,
Seçdilər heyvanların ağsaqqalı.
Aslan, pələng, fil hünəri atdılar,
Cəsarəti bu çaqqala satdılar.
Qurd quzunu, şir əliyi mələtdi,
Tülkü xoruz, toyuqları lənətdi.
Tula çəkildikcə başa kefi saz,
Hər tikəni xoşlamadı, etdi naz,
Xar bülbülü açıq-saçıq dağladı,
İt kəmərin at yalından bağladı.
Rüsvət artdı, itdi sənət, peşə də,
Ağsaqqalı çaqqal olan meşədə.*

Doğurdan da belədir, kimlərsə səhvi üzündən yaranan laqeydlik, məsuliyyətsizlik böyük ictimai bəlalara səbəb ola bilər. Məsuliyyətsiz adamların səhvi hər addımbaşı ola bilər və yeri gələr məsuliyyətsiz adamların səhvindən istifadə edənlər də tapılar. Aşağıdakı təmsilə nəzər salaq.

*Ticarətçi tülküdən soruşdu qoca çaqqal,
Çoxdandır işləyirsən bizim dükanda baqqal.
Heyvanları qiymətdə, çəkiddə aldadırsan,
Mallarını birəbeş qiymətlərə satırsan.
Səbəb nədir qorxmursan, müfəttişdən qaçmırsan?*

*Tülkü dedi: – Əzizim söylənmə nəhaq yerə,
Ayda filanca qədər rüşvət verirəm şirə.*

Məsuliyyətsizliyin, laqeydliyin böyük ictimai bəlaya çevrilməməsi üçün hər bir vətəndaşdan belə səhv sahiblərinə qarşı ciddi rəftar olunmaq tələb olunur. Hər bir kəs unutmamalıdır ki, səhv edəni təmizə çıxarmağa çalışmaq, doğrunu ləkələmək deməkdir. Səhvliklə düzlük bir-biri ilə zidd olan iki əks prosesdir. Səhvi düz kimi və yaxud da doğrunu əyri kimi qələmə vermək haqqı, ədaləti tapdalamaq deməkdir. Ona görə də hər bir şəxsdən müəyyən məsələyə münasibətdə haqqın tərəfində olmaq tələb olunur. Haqqı güdaza vermək oğruya yol açmaq deməkdir. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Köşək ali məktəbi yenicə qurtarmışdı,
İstədiyi rayona təyinat da almışdı.
İşləmək istəmirdi o, xırda-para işdə,
Deyirdi: – Atam dəvə müdir olub keçmişdə.
İndi mən də atamın tutmalıyam yerini,
Bunu deyib ayıya köşək açdı sirrini.
O, həm də öz dostunun gətirmişdi payını,
Özü istədiyi tək razı saldı ayını.
Çıxardılar işindən dərhal müdir maralı.
Köşək onun yerini eylədi dədə malı.*

Hamı bilməlidir ki, ədalətsizlik ən ağır cinayətdir və ən ağır cəzaya malik olmalıdır. Səhvən atılan güllə boşa çıxa bilər, lakin səhvən atılan addım hökmən bir iz qoymalıdır. Səhvlər insan həyatının tənəzzül məqamlarıdır. İnsanın həyatda tənəzzülə uğraması isə o deməkdir ki, artıq o bu gedişlə getsə, öz tutduğu mövqedə dönüş yaratmağa çalış-

masa, həyatda yaşamağa layiq deyildir. İnsanın danışığı da, hərəkəti də, fəaliyyəti də mənalı olmalıdır.

*Biri yoxsuldursa, qürrələnmə sən,
Yüksəklər də vardır həyatda səndən.
Əqlin, kamalınla hərəkət et ki,
Qoy irad tutmasın sənə hər yetən.*

Ey insan, heç vaxt unutma ki, sənin səhvin sənin hörmətinin müəyyən hissəsinin məhvi deməkdir. Ona görə də həyatda ən qorxduğun şey səhv etməyin olsa, yaxşıdır.

Namuslu və şərəfli həyat hər bir insanın başının tacıdır. İnsan həyatda öz namuslu əməyinə görə müsbət mövqe tutar. Namuslu əməklə məşğul olanlar həyatda öz yerini düzgün müəyyənləşdirər və həyatından razı olurlar. Bir halda ki, insanın şəxsiyyəti onun namuslu əməyi ilə ölçülür, insan həyatda nə üçün başqa bir yol tutsun?

*Həyatın mənası yaşamaqdadır,
Vüqarlılıq rəmzi bil ki, dağdadır.
O kəs ki, mənliyin yüksək tutmayı,
Miskin gülüşü də bir zəhər dadır.*

*Bəllidir fəsillər baharsız olmaz,
Məhəbbət aşiqi nigarsız olmaz.
Mübariz, mətinlik sənindərsə,
Keçirdiyin günlər yararsız olmaz.*

Namuslu və şərəfli həyat sürmək qadına, kişiyyə baxmır, insanın şəxsiyyətinin cəmiyyətə faydası ilə ölçülür. Namussuz həyat isə insan üçün ləkə deməkdir. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Tülkü tövbə edirdi, yetişmişdi qocalıq,
Deyirdi keçəydi kaş günahlarımdan xaliq.
Söylənirdi sanmayın keçmiş unutmuşam,
Toyuq, cücə sarıdan çox günah iş tutmuşam.
Bir zaman da özümü ticarətə atmışam,
Piyvə, südü demirəm, suya da su qatmışam.
İndi tövbə edirəm, keç günahımdan xaliq,
Məni də tora saldın ax əlindən qocalıq.
Lakin o unutmuşdu, namussuz keçən həyat,
Şərəfsiz bir ölümlə üzlaşacaq nəhayət.
Namuslu insan çörəyi daşdan çıxarmağı bacarar.
Əl açıb dilənmək yaraşarmı şənə,
Bacarsan torpaq da yaqutdur sənə.*

Ey insan, çətinliklərdən qorxma, yolun şərəflisə, haqq tərəfin olacaq. Öz çörəyini halal zəhmətinlə qazan.

*Zəhmətə qatlaşmaq deyildir eyib,
Kim haqqın səsinə yalandır deyib.
Halal zəhmət ilə qazanılmayan,
Çörəyi kim dadla, ləzzətlə yeyib.*

Doğurdan da, halal zəhmət ilə qazanılan çörək qədər dadlı nemət yoxdur. Zəhmətkeş və namuslu insan ailə səadətini də, xoşbəxtliyi də, nemətlər bolluğunu da həyatdan həmişə özü qazanar. Namus və şərəf yalnız daxili saflığın nəticəsində yarana bilər. Daxilən saflığın əzəli mənbəyi isə ilkin tərbiyə ilə bağlıdır. Müsbət tərbiyənin son nəticəsi namuslu və şərəfli həyat deməkdir.

*Həyatda şərəfsiz, qeyrətsiz olma,
Namussuz gözələ meylini salma.*

*Namusa toxunan şeyə qarşı çıx,
Hətta həyatını eyninə alma.*

*Ailə içində nüfuzlu ol sən,
Hər deyilən sözdən payını al sən,
İstəsən əgər ki, xoşbəxt olasan,
Sevdiyin kəslərin qeydinə qal sən.*

Xəyanətkarlıq, dosta, yoldaşa etibarsızlıq, ikiüzlülük, yaltaqlıq, yalançılıq hamısı bir yerdə namussuzluq və şərəfsizlik deməkdir. İnsan bu mənfiliklərdən nə qədər uzaq olsa cəmiyyət icində, ailə yanında bir o qədər hörmətli olar. Əsil insan çalışmalıdır ki, öz namus və şərəfini dünya malına satmasın. Çünki namus və şərəfin əldə olunub qorunması çətin, itirilməsi asandır. İnsan həmişə öz vüqarını qorumalı, heç kəsin qarşısında alçalmamalıdır.

*Namusun qeyrətin satar şöhrətə,
Elə bir ləkədir adı yaltağın.
Heç vaxt tərəf çıxmaz, o həqiqətə,
Birdir dost, tanış, yadı yaltağın.*

*Böyükələr önündə belini əyər;
Hər kəlmə başında baş üstə deyər.
Bacarsa hamının işini əyər;
Yoxdur düz ilqarı, andı yaltağın.*

*Haqq əzab çəkəndə vicdanı susar,
Doğru danışana hey tələ qurar.
Əhdi-peymanını o, tez unudar,
Əzəldən qırıqdır zati yaltağın.*

Öz namus və şərəfini pulla, malla qiymətləndirənlərin son aqibəti cəmiyyət içərisində, ailə yanında qiymətsiz olar. Qiymətsizlikdən hörmətsiz şey isə həyatda yoxdur. İnsan hiss edə ki, yaşayır, bir canlı kimi həyatda var, lakin onun cəmiyyət içərisində qiyməti yoxdur, bu həmin şəxs üçün ölümdən betər olmalıdır. Ömür şirindir, lakin namus və şərəflə keçirilən ömür daha şirindir. Həyata gəlmiş hər bir şəxs yaşamaq üçün hökmən mübarizə aparmalıdır. Lakin bu mübarizənin də müxtəlif formaları var. Əgər öz həyatını namus və şərəflə yaşaya-yaşaya başa vurmaq istəyirsənsə, onda yalnız daxilindəki müsbət hisslərin həyata keçməsi uğrunda mübarizə apar və yaşa. Bu cür yaşayışla həm öz xoşbəxtliyini təmin edərsən, həm də həyatda bir çoxlarına nümunə olarsan.

*Qəlbi saflar üçün safqəlblilik et,
Əlacsız kəslərin köməyinə yet.
Sənə sözüm budur haqq işdən ötrü,
Ümmanlar keçsən də arxasınca get.*

*Xəyanətkar insan sayılar iblis,
Qızıl qiymətinə satılarmı mis?
Altuna, gümüşə vicdanı satmaq,
Dünyada hər şeydən bilin pisdir, pis.*

İnsanın arsızlıq edib öz namus və şərəfini ayaqlar altına atmasına yol verməsi onu heyvana daha çox yaxınlaşdırır. Öz namus və şərəfini qoruya bilməyənlərin əksəriyyəti yalnız ikiüzlü və qeyrətsiz kəslərdir. Belələri nə ailə, uşaq qədrini bilər, nə də öz qədirlərini bilirlər. Belə kəsləri sərvətlə asanlıqla əldə etmək olar. Çünki namus və şərəf hissini qədrini bilməyənlər həyatda həmişə özləri üçün qəbahətli də olsa, asan yol tutmağa çalışırlar. Yüngül əyləncəli günlər

keçirməyi özləri üçün ar saymırlar. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Düşkün bir gülüş ilə hırıldadı kal yemiş,
Dünən qarpız xıraya yaman acı söz demiş.
Evləndikləri cəmi heç deyildir bircə ay,
Başına daş qarpızın özün tutmaz mənə tay.
Pis olsaydım beş dəfə ərə getməzdim ki, mən,
Beş ərin kəm vəfasın bir dərd etməzdim ki, mən,
Deyərkən düşünmədi bu sözləri o dik-dik,
Qiybətçillik, arsızlıq sayılır ədəbsizlik.*

İnsan nə qədər öz hərəkətləriylə, dediyi sözlərlə öz şəxsiyyətini qiymətləndirirsə, başqalarının da gözündə bir o qədər hörmətli və qiymətli olar.

*Şərəfsizlik adın üstündə qoyma,
Başqası haqqında pisliyə qıyma.
Cən özünə rəva görmədiyini,
Başqa birisinin haqqında yayma.*

Şərəfsizlik qiymətsizlik deməkdir. Şərəfsiz kəslərlə yoldaşlıq etmək özü də şərəfsizlikdir. Çünki ataların belə bir misalı var: «Dostuna baxım, sən kim olduğunu deyim». Namus, qeyrət qədri bilməyənlərlə dostluq, yoldaşlıq edənlər unutmamalıdılar ki, gec-tez bir vaxt onların güdazına gedib hörmətdən və qiymətdən düşə bilərlər.

*Vardır hər bir kəsin öz dərdi-səri,
Qatma bir-birinə xeyirlə şəri.
Nadan güdazına vermə ömrünü,
Nadanın yoldaşa dəyər xələri.*

Ağıllı və dərrakəli kəslər hər vaxt şərəfsizlərlə yoldaşlıq etməyi özlərinə ar bilərlər. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salmaq.

*Ulaq qapılmışdı bir neçə yerdən,
Şikayətçi idi çaqqalla şirdən,
Deyirdi: – Meşədə gəzdiyim zaman,
Mən zərər çəkmişəm bu heyvanlardan.
Çaqqal bircə anda daladı məni,
Şirsə al qanıma buladı məni.
Nə isə bir təhər qaçdım bu yerdən,
Bu vaxt şir acıqla söylədi birdən:
– Bizdə yox hər murdar canlıya meyl,
Ona xoş ətinə pay olmağımdır.
Mənə ağır gələn bu böhtan deyil,
Meşədə çaqqala tay olmağımdır.*

Namus və şərəfi dünya malına satmaq olar, lakin dünya malı ilə almaq olmaz. Onu yalnız cəmiyyət üçün öz faydalı əməyinlə qazana bilərsən. Əgər namusu və şərəfi dünya malı ilə almaq mümkün olsaydı, onda onun heç qiyməti də olmazdı. Namus və şərəf hər fərdin yalnız və yalnız öz şəxsi fəaliyyətinin nəticəsi olduğu üçün çox qiymətlidir.

*Süst olma həyatda, ümidlə yaşa,
Ümitsiz vurarsan ömrü tez başa.
Saf təmiz qəlbinlə mövqeyini tut,
Uyma əzab verən parlaq daş-qaşa.*

*Olsa da nə qədər varın dövlətin,
Əqlinlə ölçülür ancaq qiymətin.
Əqlin özü sənə dövlət deməkdir,
Əqlin var, olacaq hər vaxt hörmətin.*

*Aludə olma heç şöhrətə, şana,
Çalış sözlərindən tapılsın mənə.
Şöhrət də, daş qaş da hamısı heçdir,
Hörməti qalacaq ancaq insana.*

Şərəfsizlik insanın müxtəlif mənfi hərəkətlərinin nəticəsində meydana gəlir, ey insan, öz hərəkətlərinə fikir ver, şərəfsizlikdən uzaq ol. Öz hiss və ehtiraslarını yeri gələndə boğmağı bacar ki, el içində bədnam olub hörmətdən düşməyəsən. Ey insan, sənin şərəfin, birinci növbədə, vətəninin, özünün, ailənin şərəfi deməkdir. Ona görə də sən öz şərəf hissini həmişə qoruyub uca tutmalısən.

*Baş əymə şöhrətin, şanın önündə,
Xoş keçər o zaman, ömrün, günündə.
Böyüklə böyük ol, kiçiklə kiçik,
Alnı açıq yaşa öz vətəninə.*

*Şöhrətin, hörmətin tək sənin deyil,
Vətəni sevməsən vətənin deyil.
Vətənə sevginlə nə əldə etsən,
O sənə aiddir, heç kəsin deyil.*

Bəzən bir şəxsin timsalında bir elin, bir obanın, bir oymağın haqqında kimsələrdəsə fikir yaranır. Ona görə də insan özünün ən yaxşı cəhətlərini həmişə nümayiş etdirməyə borcludur. Namus və şərəf hissini başa düşməyənlərin insanlıqdan danışmağa haqqı yoxdur. Çünki namussuzlar və şərəfsizlər insanlıq adına ləkə gətirənlərdir. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Rəis təyin edildi bir idarəyə ayı,
Tülkü, çaqqal söylədi: – Tapılmaz onun tayı.*

*Ayı çöl qapısından vurdurdu belə elan,
Kim gəldi idarəyə gətirməli bal payı.*

Əsil insan olmaq adamın qarşısında bir sıra vəzifə və borclar qoyur. Bu vəzifə və borcları həmişə layiqincə yerinə yetirməklə əsil insanlıq simasını nümayiş etdirmək olar. Bu vəzifələri yerinə yetirməyi bacarmayanlar isə nifrətə layiqdirlər.

*Zülm edib parlayan alovla sönər,
Zülmkar kəslərin çərxi tez dönər.
Gücsüzə zor edib zülm göstərmək,
Bəllidir əzəldən deyil bir hünər.*

*Kişi əlaməti deyil yaltaqlıq,
Tənha bitən ağac sayılmır bağlıq.
Heç vədə, heç vəchlə bağışlanılmaz,
Atanın, ananın üzünə ağılıq.*

Fərsiz övlad, öz borcunu başa düşməyən valideyn, sədaqətsiz dost mənfur insan deməkdir. Mənfur insan adını üzərinizdə götürməkdən çəkinin. İnsan öz namus və şərəfini özü qorumağı bacarmalıdır. Əgər sənin namus və şərəfini başqası qoruyacaqsa, bəs sən kimsən? Namus və şərəfini qiymətləndirən hər bir kəs öz namus və şərəfinin qorunmasında başqalarının köməyinə bel bağlamaz. Çünki başqaları sənin namus və şərəfini özün kimi qoruya bilməz və bir də ki, başqaları tərəfindən qorunan namus və şərəf öz təmizliyini bir qədər itirmiş olur.

*Həyatda zaval yox doğruya, düzə,
Həmişə qimət qoy sənətə, sözə.*

*Namusu, şərəfi qoruyun hər vaxt,
İnsanlar eşidin deyirəm sizə.*

*Gövhər öz dəyərin itirərmə de?
Səhrələr çəmənzar bitirərmə de?
Namusu, şərəfi qiymətləndirən,
Namussuzluq adı götürərmə de?*

Heç vaxt qeyrətli oğul öz papağının yerə soxulmasına razı olmaz. Namus üstündə, şərəf üstündə axan qan müqəddəsdir. İnsanın namus və şərəfini qoruması özünü qorumasından da vacibdir. Namus və şərəf elə şeydir ki, onu itirsən yenidən tapmaq mümkün deyildir. Çünki namus və şərəf ləkə götürmür, o, ya bullur kimi təmiz olmalı, ya da parçalanıb dağılmalıdır. İnsanın namus və şərəf hissini münasibətilə onun şəxsiyyətini müəyyənləşdirmək olar. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Mətbəx pişiyəm, mən də kişiyəm,
Mənə nə lazımdır bundan yaxşı gün.
Yaratmış ilahi məni kef üçün.
Sür-sümük boğazdan başdan yuxarı,
Gündə nə yeyəcəm aşdan yuxarı.
Artıqlar üst-üstə qalanıb aman,
Nə xoşbəxt pişiyəm, yarəb, nə yaman.*

Hər kəs ki, namus və şərəf hissini düzgün qiymətləndirə bilmir, o mətbəx pişiyi kimi “kişidir”. İnsan gərək öz mənfi hissələrini boğmağı bacarsın.

*Tamah bir qılınc ki, ağzı qanlıdır,
Bu ulu dünyaya bəzək canlıdır.*

*O kəs ki, mənliyin alçaq tutmayı,
Sübutsuz, dəlilsiz adlı-sanlıdır.*

İnsanın öz şəxsiyyətini həmişə uca tutması elə öz namusunu və şərəfini qoruması deməkdir.

*Başqası önündə alçalma heç vaxt,
Bil ki, Süleymana qalmamışdır taxt.
Halal zəhmətinlə yaşa dünyada,
Çalış xalqa dəysin səndən bir fayda.*

Əgər namus və şərəfini qorumağı bacarmırsansa, onda heç olmasa namus və şərəflə ölməyi bacar. Vətəni uğrunda, xalqı uğrunda, əzizləri uğrunda mübarizə aparan, lakin hər hansı bir səbəbdən məğlub olan namuslu igidlərin son sözü bu olur... Düşmənlərim mən sizə məğlub olmuram, siz öz istəyinizə yalnız məni əzib keçəndən sonra nail ola bilərsiniz. Belə pak məqsədlər uğrunda düşmənlə mübarizə aparan igidlər son damla qanına qədər vuruşmaqda davam edirlər. Pak məqsədlər uğrunda düşmənlə mübarizə aparan və son nəfəsinədək mübarizəni davam etdirən igidlər namus və şərəflə ölməyi bacaranlardır. Çünki həmin igidlərdə namus, qeyrət, mərdlik, qürur hissi var. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salmaq.

*Qarğa ilə qartalın bir qəfəsə saldılar,
Hər birinin qanadın, quyruğun da yoldular.
Qartalın oyna deyib, qarğaya çal dedilər,
Buna əməl etməyən quşa ac qal dedilər.
Daha əlac nə idi qarğa çaldı dəfini,
Beləcə şurlu keçdi qartalın da dəfini.*

Namus və şərəf hissi ölümdən güclüdür. Bunu yalnız namus və şərəf hissini qiymətləndirməyi bacaranlar başa düşə bilərlər. Nadan adamlardan namus və şərəf hissi gözləmək olmaz.

*Kişisən kişi tək yaşa həyatda,
Sənə xoş görünər o vaxt həyatda.
Kişilik adına xələl gətirsən,
Bil sənə güləcək qohum da yadda.*

Namussuz insanın son aqibəti şərəfsiz ölümdür. Çünki yeri gələndə onlar bir qaşığı qanlarından qorxub öz şəxsiyyət və mənlilərini ayaqlar altına atmağa hazırırlar. Tamahkar olanlar, yalançılıq, ikiüzlülük, xəyanət edənlər unutmamalıdır ki, onların son aqibəti şərəfsiz ölümdür. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Öz tamahı üzündən yaman düşüb əngələ,
Ayaqları tələdə vaysınırdı qurd lələ:
– Neçə gödən dağıdıb keçməmişdim kələyə,
Bir qotur çəpiş üstə nə pis düşdüm tələyə.
Bunu eşidən köpək qurda söylədi qəti:
– Haram tikə yeyənin budur son aqibəti.*

Doğurdan da, heç vaxt başqasının malına göz tikən, zəhmət çəkmədən kimsələrdən nəsə qoparmağa çalışan, heç vaxt ömrünü xoş günlə axıra qədər başa vura bilməz və son nəticədə şərəfsiz bir ölümə üzləşər. Özgə səadətinə oğru kimi göz tikməkdənsə, öz səadətin uğrunda mərdliklə mübarizə apar. Öz namus və şərəfini ayaqlar altına atan qeyrətsizə bel bağlama. Qeyrətsizin nə özü, nə də sözünə etibar var. Namus və şərəf hissini qiymətləndirə bilməyənlərdə tamahkarlıq özünün ən yüksək

mərhələsindədir. Çünki namus və şərəfin itirilməsində ən çox dünya malına olan tamah böyük rol oynayır.

*Tamahkar ömrünü tez verər bada,
Zərərli şeylərdən sənə nə fayda.
İtirmə şəninə olan hörməti,
Sərvətlə insanın qalxmır qiyməti.
Mənliyin, vicdanın fəvqündə qoyma,
Altunu, bülluru, şanı, şöhrəti.*

Tamahkarlığı ucundan insan müxtəlif bədbəxtliklərə düşər olar və öz əvvəlki yaşayışı belə ona əlçatmaz, ünyetməz görünər. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Dəvətək tikan ilə dolanmaq istədi at,
Yaraladı ağızını otdan da oldu bir vaxt.*

Qeyrətsizə bel bağlayan ya öz həyatını itirər ya da namus və şərəfini. Qeyrətsiz əli ilə bal yeməkdənsə, mərd əli ilə soğan çörək əldə etmək daha yaxşıdır. İnsan öz gündəlik fəaliyyətini faydalı əməyə sərf etməlidir. İnsanın namusa doğru atdığı hər bir addım şərəfli həyata aparar yeganə düzgün yoldur. Namus və şərəf hissi elə bir hissdir ki, insanın hər bir fəaliyyəti bu hissənin qiymətində az-çox dəyişikliklərə səbəb olur. İnsanın müsbət və mənfi hərəkətləri namus və şərəf hissində öz əksini tapır.

*Yersiz şıltaqlıqla həddini aşma,
Olsan da ümman tək vədəsiz coşma.
İnsana hansı şey xələl gətirsə,
Çalış o şeyləri adına qoşma.*

*Hər şey başlanğıcdan tapar pərvəriş,
Səni fərqləndirən şey dünyagörüş.*

*Hamının gözündə üstün sayılar,
Ağılla yoluna qoyulan hər iş.*

Xoşbəxtliyə çatmaq üçün nəinki bütün mənfiliklərdən uzaq olmaq, həm də mənfiliklərlə daimi mübarizə aparmaq lazımdır. Həqiqəti sevənlərin həyatda olması həyatda bir çox mənfiliklərin qarşısının alınmasında çox böyük rol oynayır. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salmaq.

*Yazda gülləmiş qanqal qızılgülə söylədi:
– Əgər məni görsələr səni kəsib atarlar.
Qızılgül gülümsəyib ona yavaşdan dedi:
– Həqiqəti sevənlər yaxşı ki, həyatda var.*

İnsan unutmamalıdır ki, namuslu həyat yolu bütün yollardan ən yaxşısıdır. Bu yolun yolçuları tərifə layiqdirlər. İnsanın əməli insanın düşüncələrinin nəticələri deməkdir. İnsan nə qədər dərrakə və təmiz ürəkli olsa, onun hərəkətləri də bir o qədər ürəyəyatan və faydalı olar. Səfəlbəlik əsil insanlıq simasının birinci şərtidir. İnsanın düşüncələri onun əməllərində öz əksini tapdığından, onun etdiyi hərəkətlərə əsasən hər hansı bir şəxsin daxili aləmi barədə düzgün mühakimə yürütmək olar. İnsanın həyatdakı fəaliyyəti insanın daxili aləminin açarıdır. Əməyinə və işinə verilən qiymət insanın şəxsiyyətinə verilən qiymətdir. Ona görə də insan həmişə öz bacardığı işdən yapışmalıdır ki, onun əməli faydalı olsun və başqaları tərəfindən yüksək qiymətləndirilsin. Əks təqdirdə vəziyyət aşağıdakı təmsildəki kimi olar.

*Tülkü gəlib söylədi: – Ay qurd lələ,
Az qalmışdı çaqqal mənə güc gələ.
Öyrət mənə pəncələşib, cummağı,
İlk zərbədə düşməni ağzı yummağı.*

*Qurd söylədi: – Onda tülkü qulaq as,
Birtərəfli sevda heç vaxt yaramaz.
Sən də öyrət iyçilliyi, hiyləni,
Zor cəngavər eyləyəmə mən sən.
Unutdular başlasalar da məşqə,
Səriştəsi var hər kəsin bir işdə.*

Yaxud da başqa bir təmsilə nəzər salaq.

*Qarğa düz bir ay idi görünməyirdi gözə,
Soruşdular: – Nə üçün qarğa çıxmayır üzə?
Qonsusu dedi: – Mahni bəstələyib yazır o,
Az vaxtda olacaqdır özü deyir hazır o.
Sərçə gülümsəyərk əlavə etdi bu an:
– Tay denən qulağımız gedəcək qırhaqırdan.*

Şirin də olsa, acı da olsa insan öz əməllərinin bəhrəsini bir vaxt dadacaqdır. Öz əməllərinin nəticəsindən faydalı bəhrə götürmək üçün yaxşı əməl sahibi olmaq lazımdır. Ataların belə bir misalı var: “Nə tökərsən aşına, o da çıxar qaşığına”.

*Sənin də gözünə çökəcək duman,
Gözü dumanlıya olginən həyan.
Bir zaman qocalıq qəddini əysə,
Tapılsın sənin də əlindən tutan.*

*Nəşin qoyulacaq məzara bir gün,
Gördüyün işləri əvvəldən düşün.
Köçsən qaranlığa işiqdakılar,
Səndən danışmasın pisliyin üçün.*

Ey insan, bəd əməllərinin nəticəsi ki, səni xar edəcək, onda nə üçün yaxşı əməl sahibi olmayasan. İnsan unutma-

malıdır ki, öz əməlləri ilə son aqibətinin qiymətini təyin etmiş olur. Son aqibətinin qiyməti isə sənin bir yaşamlıq ömür payının cəmiyyət üçün dəyəridir.

*Etdiyin hörməti üzə vurma sən,
Bir könül sındırma bilərək, qəsdən.
Yetişsə ömrünün xəzanı bir gün,
Arxanca gülməsin dostum, hər yetən.*

*Xariqə yaradar biliklə insan,
Özü xariqədir bizim bu cahan.
Həyatda faydalı işinə görə,
Xoş bir xatirəylə sən də xatırlan.*

Bəd əməl sahibləri ilə yaxşı əməl sahibləri arasındakı fərq insanın daxili aləminin şərti hədudlarıdır. İnsanın daxili aləmi çox sirli və rəngarəngdir. Bu rəngarənglik insanlar arasındakı fərq həddini çoxaldır. İnsanın daxili aləminin müsbət və mənfi həddinin dərəcəsi eynidir. Yəni həyatda olan bəd əməllərin sayı qədər də yaxı əməl var. Bu isə əksliklərin vəhdəti deməkdir. Lakin məqsəd ondadır ki, bütün insanlar yaxşı əməl sahibi olmağa çalışsınlar. Yaxşının əks tərəfinin pis olmağı hamıya məlumdur. Fəqət bu pisliyin cəmiyyət içərisində zərərindən başqa xeyiri olmadığı halda axı nə üçün edilsin.

*Pis iş ki, adına gətirir xələl,
Nə üçün görəsən pislikdən əngəl.
Özünə güvənən əyilər bir vaxt,
Şam yana bilərmə söyləyim sərvaxt.
Elə işlər tut ki, titrəmələrdən,
Laxlayıb uçmasın altındakı taxt.*

Həyat heç də pislərdən xali deyildir. Atalar demişkən:
“Meşə çaqqalsız olmaz».

*Dünya malı üçün qan tökmək nədən,
Doymayırmı gözün qanlı nəyşdən.
Həyatda qəlb qırmaq istəyən də var,
Yaxşı ki, ürəklər deyil şüştədən.*

Ey insan övladı, pisləkdən uzaq ol, hər hansı bir əməlinin
nəticəsini əvvəlcədən düşün.

*Düzlüklə azalmaz heç kəsin şanı,
Göylərə qaldırar düzlük insanı.
Həmişə tərəf çıx sən həqiqətə,
Düzlüklə çəkilər adın hörmətə.*

İnsan insanlıq borcunu və vəzifəsini başa düşməlidir. Vətənə, anaya məhəbbət, darda qalanın əlindən tutmaq, ümitsizə kömək etmək, uşaqlara və qocalara qayğı göstərmək, təbiəti mühafizə etmək və c. İnsanın borcu və vəzifəsidir. Öz borcunu və vəzifəsini yerinə yetirə bilməyən, insanlıq adına ləkə gətirən kəslər əsil insanlıq simasından uzaqdır.

*Zirvəyə yüksəlsə qarğa titrəyər,
Dərələr qartalın qəddini əyər.
Əgər insanlığın qədrin bilməsən,
Sənin insanlara nə xeyrin dəyər.*

*Ey insan, həyatda olma gəl naşı,
Arifin bəlalər çəkməz bil başı.
İnsanlıq borcunu yerinə yetir,
Faydan hiss olunsun hər addımbaşı.*

Öz insanlıq borcu və vəzifəsinə sədaqətli olan kəslərin cəmiyyət içində mövqeyi həmişə yüksək olar. Öz hərəkət və fəaliyyətinə görə cəmiyyət içində yüksək mövqeyə malik olan kəslər isə xoşbəxt adamlardır. Xoşbəxtlik isə insanın bütün ömrü boyu arzuladığı bir istəkdir. İnsan adı bütün canlılar arasında ən ali addır, bu adın təmizliyini həmişə qorumağa çalışmaq lazımdır. Təmiz ad sahibi təmiz vücudaşu insan deməkdir. İnsanlıq adını itirmək bədbəxtlik deməkdir. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaş.

*Tülkü yatıb yuxusunda bir gecə,
Gördü paho... dəyişibdir gör necə.
Dərisi var pələng kimi xallıca,
Qüvvəsi var ayı kimi bolluca.
Suya girib balıq kimi üzürdü,
Qanadı var havada da süzürdü.
Bənzəri vardı müxtəlif heyvana,
Lakin bir ad tapmayırdılar ona.
Adsızlıqçün qara idi lap qanı,
Axı yenə əvvəl vardı ad-sanı.*

Ayrı-ayrı fərdlərin öz adını ləkələməsi ümumi insanlığa ləkə vurmaş deməkdir. İnsanlıq adına yaraşmayan bir hərəkəti üçün hər hansı şəxsi ciddi cəzalandırmaq lazımdır. Belə olarsa, insanlıq adının qorunmasında məsuliyyətsizlik göstərən hər bir şəxs bu adı qorumağın məsuliyyətini və vacibliyini başa düşər. İnsan adı müqəddəs addır. Bütün bəşəriyyətin keçmiş, indisi və gələcəyi insanla bağlıdır. Ey insan, insan adına ləkə gətirməkdən çəkin. İnsanlıq adının əzəmət və qürurunu nəfsə və ehtirasa satmaq olmaz. İnsanın nəfsi həmişə onu elə yerlərə çəkib aparar, onu elə vəziyyətə salar, bu hökmən insanlıq adına xələl gətirmiş olar. Əsil in-

san bütün ömrü boyu öz nəfsi ilə mübarizə aparmağı və ona üstün gəlməyi bacarmalıdır. Nəfsin və ehtirasın bir anlıq ləzzəti üçün insan bir çox hallarda bütün ömrü boyu ləkəli yaşamağa məcbur olur. Nəfs və ehtirasını cilovlamamaq özünü dəryada burulğanlar içərisinə atmaq deməkdir. İnsan insanlığa ləkə gətirən məziyyətlərdən uzaq olmalıdır.

*Demirəm cəsarət göstərmə dostum,
Fəqət ki, həddini aşma heç vədə.
Səbirlə, təmkinlə ver qərarını,
Tələsib, kükrəyib, coşma heç vədə.*

*Qəbahətli işə girişmə ki, sən,
Sonra utanasan qəbahətindən.
Etdiyin günahı bilərək, qəsdən,
Özgənin adına qoşma heç vədə.*

*Cavabdeh olginən gördüyün işə,
Nalayıq işləri eyləmə peşə.
İnsanlıq adına xələl gətirib,
Həyat yollarında çaşma heç vədə.*

İnsan həyatla mübarizədə öz ağılına və gücünə güvənməlidir. Öz ağılı və düşüncəsi ilə hərəkət edən kəs bir çox bəlalardan uzaq olar. Ağılla hünəri elə əlaqələndirmək lazımdır ki, onlar bir-birini tamamlaya bilsinlər. Hünərsiz ağılın faydası olmadığı kimi, ağılsız hünər də axmaqlıq sayılır. Yalnız ağılın gücü ilə hünərli insan həyat dolaylılıqdakı mübarizədən qalib çıxma bilər. Həyat insanı bir çox çətinliklərə sala bilər, lakin bir çox çətinliklərin aradan qaldırılmasının yeganə yolu mübarizə aparmaqdır. Həyatın sınaqlarından həmişə mətin və mübariz, ağıllı insanlar saf çıxma bilərlər.

*Heç vaxt simu-zərə bel bağlama gəl,
Əqlin, düşüncənlə həyatda yüksəl.
Əqilli kəslərlə yoldaşlıq et sən,
Əqilin önündə sarsılar düşmən.
Əqilli qəpiyin qədrini bilər,
Əqilsiz dövləti külə döndərər.
Əqildir çətində insana sipər,
Əqilsiz dar gündə göz yaşı tökər.*

İnsanın həyatda ağılla fəaliyyət göstərməsi özü üçün xoş güzarən yaratmağın yeganə yoludur. Əgər həyatda ağılın və hünərin varsa və öz fəaliyyətində bunları əlaqələndirməyi bacarırsansa, xoşbəxtlik özü axtarıb sənə tapacaq. Təmali pisləklə qoyulan işin sonundan xeyir gözləmə. Pisləklə atılan addım sahibləri insan cəmiyyətinin ziyanvericiləridir. Rüşvətxorlar, əliəyriilər, özgə malına göz dikənlər, vəzifəsindən sui-istifadə edənlər pisləklə atılan addım sahibləridir. Pisləklə etməyə doğru edilən meyl yaxşılığa quyu qazmaq deməkdir. Əsil insan hər vaxt pis əməllərdən çəkinməlidir. Çünki pis əməl son nəticədə insana başqalarının yanında başaşağılıq və xəcalət gətirər. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Gördülər ki, tülküyə xidmət eyləyir ayı,
Heyvanlar mat qaldılar nə edir ayı dayı.
Tülküdən soruşdular: – Bu iş görünüb harda?
Tülkü gülüb söylədi: – O uduzub qumarda.
Pis iş ki, mənlüyinə gətirəcəkmiş xələl,
Onda sənə nə üçün cəlb eləsin bu bədəl?!*

İnsanın başqalarına qarşı etmiş olduğu pisləklər heç vaxt unudulmur. Çünki edilən pisləklər kimsələrin səadətində vaxt

rulan zərbədir. Hər hansı bir əməl sahibi düşünməlidir ki, kimsələrə qarşı etmiş olduğu hərəkət vaxt gələr onun özünə qarşı da edilmiş olar. Belə olan təqdirdə heç kəs başqalarına qarşı bəd əməl niyyətində olmaz. Çünki özünə rəva görmədiyən bir işi başqalarına rəva görmək insanlığa yaraşmayan bir hərəkətdir. Nə qədər bacarırsan, yaxşılıq etməyə çalış, nə qədər bacarırsan, pislik etməkdən çəkin. Əsil insan kimsələrə etdiyi yaxşılıq müqabilində müəyyən bir mükafat və ya güzəşt gözləməməlidir. Əsil insan başqalarına edəcəyi yaxşılığı sadəcə olaraq öz insanlıq borcu sanmalıdır. Edilən yaxşılıq qarşısında müəyyən bir şərt qoymaq o yaxşılığı tamam qiymətdən salır və yaxşılıq edən şəxsin öz mənafeyini güdən adam olduğunu aydınlaşdırır. Əgər bu yaxşılığın arxasında hiylə dayanmışsa, bu insan üçün ən böyük qəbahətdir. Belə kəslər ayrı-ayrı vəzifə sahiblərinə yaltaqlıq, satqınlıq edib müəyyən vasitə ilə özlərini yaxşı kimi bürüzə verməyi çalışsalar da, belələrin buynuzu içərisində, iç üzləri isə pərdə arxasındadır. Onlara bel bağlamaq olmaz. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Tülkü şirin dil ilə pələngi aldı ələ,
Dedi: – Sənin dalınca danışan çoxdur lələ.
Elə biri qapıçın əyriayaq canavar.
Elə filan filankəs işindən etməyir ar.
Pələng dedi: – Beləysə qapıçı kim olsun bəs?
– Elə mən də bacararam tülküdən gəldi bu səs.
Pələng razi olsa da fikirləşmədi fəqət,
Tülküyə bel bağlayan çox yaşamaz nəhayət.*

Unutmaq lazım deyildir ki, başqasının qeybətini qıran, başqasına pislik etməkdən çəkinməyən, yeri gələndə sənə də pislik edər. Yaxşı da, pis də qıraqdan baxanda hamı üçün

bütün çılpaqlığı ilə görünür. Yaxşı ilə pis arasındakı fərqi qiymətləndirmək lazımdır ki, insanların öz hərəkətlərinə cavabdehliyi artsın. İnsanlar həmişə cəmiyyət içərisində müəyyən nüfuza malik olmağa çalışırlar. Əlbəttə ki, bu da onlarda öz hərəkət və davranışlarının müəyyən qədər müsbət mənada dəyişməsinə səbəb olur. Çünki cəmiyyət içərisində öz hörmət və şərəfini qorumaq üçün hökmən yaxşı əməl sahibi olmaq lazımdır.

*Qiyət ver yaxşıya, pisə yerində,
Düzlüyün, qiymətin olsun sənin də.
Şərəf nə olduğun anlamaz bilsə,
Pislikdən əl çəkər günün birində*

*İstəsən hörmətin olsun hər zaman,
Pislikdən uzaq ol yaşa firavan,
Bəd əməl sahibi pisliyin üçün,
Hörmətsiz, izzətsiz bil olacaqsan.*

Pis əməl insana heç vaxt xeyir verə bilməz, yalnız onu hörmətdən salar. Vaxt gələr hər şey öz yerin tapar, hörmətsizlik isə pis əməl sahibinə qalar. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Yazdakı tumurcuqlar axır yarpağa döndü,
Sanki çılpaq budaqlar yaşıl örpək büründü.
Bundan qürurlanaraq ağac günəşə dedi:
– Daha qoymaram heç vaxt qarşıma işıq düşə.
Günəş gülümsəyərək ona beə söylədi:
– Unutma gələcəkdir payız yenə görüşə.*

İnsan gərək əlinə imkan düşəndə pislik yox, yaxşılıq etməyə çalışsın. Çünki həyat yalnız yaxşılıarı müsbət qiymət

mətləndirir. Hər kəs öz mövqeyini və yerini bilməlidir. Heç vaxt insanı insana qarşı qoyma. Mövqeyindən və vəzifəndən qürrələnib özündən aşağı mövqe tutanlara aşağı gözlə baxma. Hər kəsin özünə görə öz şəxsiyyəti və mənliyi var. Şəxsiyyət və mənlilik vəzifənin böyüklüyünə və kiçikliyinə baxmır. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Dəniz coşub çağlayıb, tərifləyirdi özün,
Mən güclüyəm deyərək bitirirdi hər sözün.
Çaylara lağ eyləyib bulaqdan kam alırdı,
Bəzən sahə qalxırdı, bəzən də süst qalırdı.
Bir sözlə böyüklüyün soxsə da hey gözə o,
Tanımırdı mənbəyin gələndə söz-sözə o.*

Ümumiyyətlə, pisləkdən uzaq olanın, öz yerini və mövqeyini bilənin heç kəsdən töhməti olmaz. İnsanlıq hissini itirmək məhv olmaq deməkdir. İnsanlıq hissində həmişə sadıq olmaq lazımdır. Çünki insanlıq adında əzəmət və qürur var. İnsan öz daxili hissələrinin üzərində hökmranlıq edib yalnız insanlıq hissini inkişaf etdirməlidir. Müxtəlif hissələrin daxilində baş qaldıran çılğınlıqlarına uymaq olmaz və hər bir kəs istəsə öz daxili hissələrində dönüş yarada bilər. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

Bir gün bayquş xaraba bir damın namərd əlləri ilə uçurulmuş kərpiclərinin üstündə oturaraq ətrafı xoş bir rahatlıqla seyr edirdi. Bütün canlılara məxsus bir əlamət kimi, özü üçün sevimli olan bu əyləncəylə sanki o öz daxili hissələrini nizamlayırdı. Lakin birdən bayquş tutuldu. Hiss etmək olardı ki, artıq seyr etdiyi ətraf mühit onun üçün öz xüsusi gözəlliyini itirmişdir. Bəzən belə də olur, uzun müddət sənin üçün zövq mənbəyi olan və yaxud da nəslən həyat

şəraitindən, vərdişdən əmələ gələn və daha yeni nəsildə artıq irsi əlamətə çevrilən keyfiyyətin, etdiyi tələblər özü birdən-birə sənə xoş gəlmir və əgər qüsurlu bir əlamətsə, öz qüsurunun hiss edirsən. İndi bayquş da belə bir vəziyyətdə idi. O həsrətlə abadlıq, toy-düyün, firavanlıq arzulayırdı. Bayquş həyəcanlanmışdı, o, təəccüb içindəydi. O öz fikrində bütün həyatı boyu, bəlkə də bir çox bayquş nəsilləri boyu davam edən istək və arzularının tamamilə əksi olan hisslərinin baş qaldıracağına inana bilmirdi. Lakin bu həqiqət idi. Bayquş abadlıq arzulayırdı və həm də deyəsən o abadlıq axtarırmış kimi bir qədər boylandı da, lakin bu bir neçə anlıq baş verdi. Bayquş yenidən ətrafı həris və xoş rahatlıqla seyr edərək nə vaxtdansa sönüb qaralmış ocaq yerinə uçdu. Deyəsən, orada zibillikdə tənha eşələnmək onun üçün daha xoş olacaqdı. O, abadlıq barədə düşünməkdən çəkinirdi. Çünki bu fikirləri bayquşun daxilinə nə isə sirli bir qorxu çökdürmüşdü. O, qaralmış ocaq yerinə uca-uça yalnız bunları düşündü. Deməli, hər bir canlının daxilində bir-birinin əksi olan hisslər yığını yerləşir və o, canlının düşdüyü şəraitdən, ona göstərilən təsirdən asılı olaraq, istənilən andan onun daxilində bir-birinin əksi olan bu hisslərdən birini inkişaf etdirmək olar. Və demək biz bayquşlar üçün də sürdüyümüz xoş güzəran iyrənc və miskin görünə bilər deyə bayquş düşündü. Lakin mən bunu istəmirəm, istəmirəm... istəmirəm...

Yaşanmış günlərin faydalılığı ilə fəxr etmə, yaşanmamış günlərini faydalı keçirməyə çalış. Çünki yaşanmış günlər arxada qalmışdır, insan gələcəyin tələblərinə cavab verməlidir. İnsanın düşüncələri də, həyat fəaliyyəti də yalnız bir məqsəd üçün cəmlənməlidir. Özünün və bütün bəşəriyyətin xoşbəxtliyini təmin etmək naminə. İnsanın yaşanmış günlərdəki fəaliyyətini cəmiyyət

qiymətləndirəcəkdir. Ey insan, gələcək fəaliyyətinin cəmiyyət tərəfindən müsbət qiymətləndirilməsi üçün ağılla hərəkət et.

*Xalq ilə bağlıdır hökmü zamanın,
Xalqa tərəfsənsə artacaq şanın.*

Kimsələrin sənə etdiyi yaxşılığı itirmək sənin özünün pis olduğunun sübutudur. Sənə edilən yaxşılığın təmənnasızlığı yaxşılıq edən kəsin əsil insan olduğuna işarədir. Təmənnasız yaxşılıq etməyi bacaranlarla ülfət bağlamağa çalış və ondan nümunə götür. Təmənnasız edilən yaxşılığı itirmək namus və şərəfini itirmək deməkdir. Pisləkdən isə bacardıqca gen qaçıb qorunmaq lazımdır.

*Üzdə yaltaqlanan kəslərdən qorun,
Dalınca danışan səslərdən qorun.
Hamısının saymıram, ey əziz dostum,
Axırı ki, bütün pislərdən qorun.*

Təmənnasız yaxşılığı itirməmişdən qabaq insan öz vicdanını itirir. Öz vicdanını itirənlər isə insanlıq adına xələl gətirərlər, heç bir qüsuru isə özləri üçün ar bilməzlər. Belə kəslər ayrı-ayrı fərdlərə vəzifəsinə görə yaltaqlanar, asan qazanc naminə qeyrətsizlikdən belə çəkinməzlər. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salmaq.

*Bir gün çağırib iti vəzifəyə qoydular,
Neçə tula küçüyü hörmət edib satdılar.
Çoxları yaxınlaşıb onunla yal da yedi,
Çoxları yatağında ona yat qal da dedi.
Keçdi həftələr aylar, iti qurd əvəz etdi,
İndi də qeyrətsizlər qurd üçün əldən getdi.*

Bəd əməl dərd gətirər, yaxşı əməl səadət. İnsan bu deviz altında yaşmalıdır. Pisliyə meyl edənlərin əksəriyyətinin əsas məqsədi asan yolla, zəhmətsiz var-dövlət əldə etməkdir. Lakin onlar bir şeyi unudurlar, zəhmətsiz səadət mümkün deyildir. Xoşbəxt olmaq üçün mübarizə aparmaq lazımdır.

*Azadlıq naminə, xoş gün eşqinə,
Mübarizə edən məğlub olarmı?!
İnsan əzabına, insan zülmünə,
Tərəfdar çıxan da heç yaşayarmı?!*

İnsanlarda bir-birinə qaşı hörmət, ehtiram, məhəbbət olmalıdır. Başqasına zülm edən unutmamalıdır ki, ondan da güclüləri var və yeri gələr özü də pis vəziyyətdə qalar, bir təmsildə deyildiyi kimi:

*Vəhşi bir təbəssümlə milçəyə baxdı arı,
Onun qoca qəlbinin qızıqıdı yalovları.
Özündən gücsüzləri bu cür qarşılardı o,
Yaratdığı nəslə də bunu aşılardı o.
Fəqət əqrəb yanına uçaraq qondu milçək,
Sanki bununla dedi: – Ey arı, məndən əl çək.
Arının bədəninə bütün dünya gəldi dar,
Dedi: – Bu doğru imiş, güclüdən də güclü var.*

Bəd əməl sahibləri bunu həmişə nəzərə almalı və insanlıq adına xələl gətirməkdən çəkinməlidirlər. Həyata bir canlı kimi gəlmisənsə, bir zaman məhv olacağını da bilməlisən və əgər bunu bilirsənsə, onda həyatın hər anından səmərəli istifadə et. Öz həyatını qoru və yaşa, insan dünyaya yalnız bir dəfə gəlir. Bu bir yaşamlıq ömür payında həyatın sınaqlarından saf çıxmağa çalış. Həyat yalnız onunla qalibiyyətlə

mübarizə aparanlara qoynunda yaşamağa yer verir. Öz varlığının qədrini bilməyən kəsdən fayda gözləmək ağılsızlıqdır. Özünə və cəmiyyətinə fayda vermək üçün səy göstərmək, zəhmətdən çəkinməmək lazımdır. Həyatın şirinliyinə uyub ömrünün qiymətli anlarını qara pul kimi xərcləmə. Həyatın şirinliyindən bütün ömrün boyu ləzzət ala-ala yaşamaq üçün ehtiyatını əldən vermə. Zəhmətə qatlaş ki, ehtiyacın məngənəsində bir vaxt sıxılmayasan. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Anası yemlədikcə yedi, kefləndi cücə,
Çıxıb hinin üstünə gəzib şefləndi cücə.
Hələ dost tanışa da atmacalar atdı o,
Böyüdü, beçə oldu, dərdə qəmə batdı o.
Çünki artıq anası onu yemləməyirdi,
Tənbəl beçə özünə cücəlik diləyirdi.*

Tənbəllik insan üçün böyük bəladır. Həyatda yaşamaq nə qədər şirindirə, tənbəllik onu bir o qədər acı edir. İnsan gərək həyatda hər bir anın qədrini bilsin. Ömrün sona yaxınlaşdıqca, hiss edəcəksən ki, qədrini bilmədiyən anlar yaşanmış ömrünün puç olmuş səhifələridir.

*Ömrün ən qiymətli anıdı gənclik,
Çalış bu yaş dövrü topla çox bilik.
Toyun öz yeri var, yasın öz yeri,
Elə et ömründə çox olsun şənlik.*

*Qədrini biləsən gərək hər anın,
Anlardan yaranır ömrü insanın.
İtirilmiş anlar, ömürdən düşən,
Saralmış yarpaqdır buna inanın.*

Zamanla ayaqlaşmağı bacarmaq lazımdır. Atalar demişkən: «Hər zamanın bir hökmü var». Gərək həyata elə açıq gözlə baxmağı bacarasan ki, zamanın nəbzini tutmağa müyəssər olasan. Zamanla ayaqlaşmaq həyatla mübarizə apara bilmək deməkdir. Çalışıb həyatda elə fəaliyyət göstərəsən ki, qocalıb bir vaxt öz keçmişinin xatirələr aləminə dalanda ömrünün puç olmuş səhifələri səni məyus etməsin.

*Çalış gəncliyində yaxşı həyat sür;
Yaxşı, yamanı da sən gənclikdə gör.*

Arzu və istəklər çoxdur. Bir yaşamlıq ömür çərçivəsi daxilində öz arzu və istəklərinin imkanın daxilində, daha faydalı və məzmunlularını həyata keçirməyə çalış. Hər kö-nül oxşayan, gözə xoşagələn şey uğrunda mübarizə aparmaq hiss və ehtiraslara üstünlük vermək deməkdir. İnsan bu mübarizədə qalib gəlib öz məqsədlərinə də çata bilər, lakin bu bəlkə də əldə oluna biləcək daha faydalı və məzmunlu bir şeyin itirilməsi deməkdir. Fayda fərqi uğrunda yeni mübarizə isə zaman itkisi deməkdir. Zaman itkisi isə insan ömründən gedən qiymətli anlardır. Faydalı və məzmunlu həyat uğrunda mübarizə aparanlar öz ömürlərini zaman itkisindən qorumağı bacaranlardır. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Ağ dəftərçə kitabı baxaraq gülümsədi: –
– Vərəqlərin yazılıb artıq karsızsan dedi.
Kitab söylədi ona: – Tərtəmiz olsan da sən,
Xalq üçün faydalıyam səndən çox-çox artıq mən.*

İnsan bu sirli həyata biliklə yol açıb faydalı mübarizə ilə ömrünün xoşbəxt anların uzatmağa çalışmalıdır.

*Sirli olmasaydı bu böyük cahan,
Çox tez usanardı həyatdan insan,
Gör həyat nə qədər şirindir, hamı,
Ölümdən qoparmaq istəyir bir an.*

İnsan heç vaxt unutmamalıdır ki, həyat xoşbəxt yaşamağı bacarmayanlar üçün bir məzardır. Öz günlərini səmərəsiz keçirənlərin həyatı yeknəsəq və cansıxıcı keçər, həyat onları öz mövqelərindən aşağı salar və onların axmaq və düşüncəsizliyini bununla bəyan edər. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Təsadüfən şahlığı ələ keçirən çaqqal,
Dedi: – Düşmənim çoxdur mənə dəyəcək zaval.
Odur ki, sarayında o, seçkilər keçirdi
Özü də inandığın məsul işə seçirdi.
Dovşanı qoydu çaqqal müdafiə naziri,
Əmr etdi tıbağanı ona qoysunlar katib.
Tülküniyə sə eylədi o özünün vəziri,
Sənədə qol çəkdi ki, şah özü belə deyib.
Xallı pələng seçildi şah sarayında mehtər,
Qalan heyvanlar isə oldu sıravı əsgər.
Ancaq fikirləşmədi o sarsaq çaqqal bu an,
Şahlıq bacarmayanı salır şahlıqdan zaman.*

Həyat hər bir kəsin öz dəyərini müəyyənləşdirir və bununla da həmin şəxsin insan cəmiyyəti arasında mövqeyini dəqiq təyin edir. Demək həyatda yaxşı mövqe tuta bilməyənlər öz hərəkət və fəaliyyətlərini düzgün istiqamətləndirməyi bacarmayanlardır. Zamanı qiymətləndirməyi bacarmaq ömrü qiymətləndirməyi bacarmaq deməkdir. Atalar demişkən: “Hər işin öz vaxtı var”. Müəyyən işlərin

həllində tələsmək və ya gecikmək uduzmaq deməkdir. Öz vaxtında və səbirlə görülən işin faydası çox olar.

*Hər hökmü verməmiş fikirləş bir az,
Səbirlə iş görən peşman olmaz.
Səbirlə yarpağı atlas edərsən,
Səbirlə sünbül də yetirər bir dən.*

*Həyatda hər şeyin bir mənası var,
Səbirlə damladan ümman yaranar.
Səbirlə iş görən xeyir görürlər,
Tələsən düz yolun çaşıb itirər.*

Zamanın qiyməti müəyyən vaxt ərzində görülən işin dəyəri ilə ölçülür. Faydasız işlə məşğul olan kəs vaxtı itirməklə yanaşı? öz əməyini də itirmiş olur. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Bülbül balalarına qarğa gəldi desin dərs,
Yaxşı nəğmə deməkçün nə cür çıxarsınlar səs.
Nümunə göstərməkçün oxusa da sonetlər,
Fəqət bala quşların səsi oldu ona dərs.*

Əgər hər hansı bir kəs öz əməyini səmərəsiz sərf etməsə? onun gördüyü işin faydası çox olar və öz hədəf getmiş zəhməti üçün heyfsilənməz. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*İlan dedi əqrəbə: – Güllərdən şirə çəkək,
Bal toplayaq bizi də bəsləsinlər arı tək.
Düzdür şirə çəkдилər, zəhər toplandı fəqət,
Faydasız işdən onlar peşman oldu nəhayət.*

Faydasız zəhmət peşmançılıq, yorğunluq, baş ağrısı və töhmət gətirər.

*Yüz qarğa dərəni viran etsə də,
Qartal zirvədən saldıra bilməz.
Dalğalar enişdə tüğyan etsə də,
Suların yoxuşa qaldıra bilməz.*

Zamanı fəaliyyətin üçün ölçü vahidi yox, fəaliyyətini zaman üçün ölçü vahidi etməyi bacar ki, zamanı qabaqlaya biləsən. Gərgin və faydalı iş zamanın qiymətini artırır və vaxt ölçüsünü azaldır. Bu isə keyfiyyət və qənaət deməkdir. Yalnız mənalı zəhmət sahibləri ehtiram və hörmətə layiqdirlər.

*Hər şeydə mənbə bil olacaq zəhmət
Zəhmətlə taparsan həyatda hörmət.
Bəllidir qızılgül tikansız olmaz,
Qızıldan qiymətli sayılar almaz.*

Səmərəli keçən ömür barlı ağac tək daim diqqət mərkəzində olar. Cəmiyyətin diqqət və qayğı mərkəzində olmaq isə sənin namuslu və şərəfli adam olduğuna dəlalət edir. Çünki yalnız həyatı düzgün başa düşənlər ömrün hər anından səmərəli istifadə etməyə çalışırlar.

*Ömürlər mənalı olsa yaxşıdır,
Silahlar sükuta dalsa yaxşıdır.
Qızıl qanlar ilə əldə edilən.
Azadlıq əbədi qalsa yaxşıdır.*

Səmərəli və mənalı həyat keçirənlər başısağğı və təmkinli, səmərəsiz həyat keçirənlər isə lovğa və təkəbbürlü olurlar. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Bir günlük ərzağını yığıb kefləndi milçək,
Söylədi: – Mən hamıdan bilin varlıyam bişək.
Üzündə, yerində görünürdü təkəbbür,
Elə bil ki, hamıya paylamışdı yaqutdur.
Bir illik ərzağını yığan qarışqa belə,
Heç o qədər danışib basmırdı dilə-fələ.*

Öz vaxtını boş və mənasız keçirənlərin son aqibəti acı göz yaşları və kimsələrə sə möhtac olmaq olar.

*Dalma həqiqətdən uzaq xülyaya,
Vermə öz ömrünü puçluqla zaya.
Əzəldən elə tut ehtiyatını,
Göz tikmə kimsədən verilən paya.*

İtirilmiş günlər üçün peşmançılıq əzabı çəkməkdənsə, gələcək günlər üçün ikiqat səylə işlə. Peşmançılıqla acı göz yaşları axıtmağa dəyməz, mübarizəylə itirilmiş hər hansı bir şeyi əldə etməyə çalışmaq lazımdır. Çünki itkini geri qaytarmaq əsil mərdlik və kişilik deməkdir. Heç vaxt səmərəsiz bir tədbiri həyata keçirmək üçün əzmkarlıq göstərmə. Səmərəsiz tədbirin həyata keçirilməsi üçün göstərilən əzmkarlıq axmaqlıq deməkdir. Səni faydalı əməyə sövq edən düşüncələrin qulu ol. Çünki faydalı əməyin müqabilində öz ömrünü xoşbəxt və şən keçirə bilərsən. İnsanda öz məqsədinə inam, yüksək ruh və gərgin iş sədaqət olarsa, o, ikiqat əzmlə işləməyi bacarar.

*Həyatda yenilməz olarsa insan,
Çatar məqsədinə axır bir zaman.
İkiqat əzmlə çalış ki, dostum,
Gələcək həyatın olsun firavan*

*Səyinlə taparsan hörmət ehtiram,
Səy ilə yerinə yetər hər məram.
Səy ilə çalışıb həyatıma mən,
Bir an ehtiyacı yaxın qoymaram.*

Əbədiyyətə qovuşandan sonra da yaşamaq üçün, bir yaşamlıq ömür payının daxilində faydalı həyat yolu seç. Özü üçün həyat yolu seçmək insanın hiss və düşüncələrindən asılıdır. Seçilmiş həyat yolunun qiymətliliyi və faydası isə insan cəmiyyətinin həmin şəxsə göstərdiyi münasibətlə ölçülür. Əbədiyyətə qovuşmaq üçün insan cəmiyyətinə daha çox fayda verə biləcək qədər fəaliyyət göstərmək lazımdır. İnsan həyatının faydalılığı üçün zaman hüdudları yoxdur. Çünki bəzən insanların hörmət və ehtiramlarına layiq olan qəhrəmanlar hər hansı hərəkət və fəaliyyətiylə bir anda yaranır. İnsan uzun müddət göstərdiyi qüsuruz həyat fəaliyyətinə görə də qiymətləndirilir. Ümumiyyətlə, insan şəxsiyyətinin qiyməti imkan və şərait daxilində bütün bacarığıyla xalqına verdiyi fayda ilə ölçülür. Öz şəxsi mənafeələrini güdənlərin, yüngül və sərfəli işdə baş girləyənlərin xalq yanında hörməti olmaz. Öz şəxsiyyətlərinə qiymət qoymayanlar imkan daxilində faydalı işlər görmək əvəzinə yüngül və sərfəli işlərə meyl edənlərdir. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Boynu dönməz boz öküz iş axtarırdı yaman,
Deyirdi iş tapmıram nə eyləyim ay aman.*

*Mənə deyirlər ki, get traktor sür, əkinək.
Yaxud da bənnalıq et, barı ucalt, bina tik.
Kimi deyir yürüş et, vəhşi-xam torpaqlara,
Düşünmərlər deyirlər, bunlar hara, mən hara.
Mənə lazımdır olam podratçı, ya da anbardar,
Həm yüngül, həm sərfəli, belə olar işbazlar.*

İnsan özü-özünə qarşı tələbkar olmasa, günləri səmərəsiz keçər. Özü özünə qarşı tələbkar olan insan həmişə öz arzu və məqsədlərinə çatar. İnsan özü-özünə qarşı tələbkar olarsa, demək öz daxili hissləri üzərində də hökmranlıq etməyi bacarar. Öz daxili hissləri üzərində hökmranlıq etməyi bacarmayanlar isə cəmiyyətə zidd hərəkətlər etməklə, öz mənlilik və şəxsiyyətlərini ayaqlar altına atmış olurlar. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

İnsanın özü-özünə qarşı tələbkarlığı onun faydalı əməyinin başlıca səbəbidir.

*Dünyada faydasız həyatınla sən,
Saralmış yarpaq tək ötüşəcəksən.
Tələbkarlıq etsən özün-özünə,
Arzu istəyinə yetişəcəksən.*

Faydasız işə əmək sərf etmək vaxtı ikiqat itirmək deməkdir. Çünki faydasız əmək sərf etdiyün vaxtda mənalı işlə məşğul olub fayda və səmərə əldə edə bilərdin. Zaman dayanmadan hərəkət edir və ömürdən, gündən qəlpə-qəlpə qoparır. Bir vaxt əcəl bizi haqlayacaqdır. Bu şirin həyatda ağılsız hiss və uymayıb qurub yaratmaq həvəsiylə yaşayanlar, yalnız əbədiyyətə qovuşarlar və vaxt itkisinə məruz qalmazlar. İnsanın hiss və düşüncələri müxtəlif olduğu kimi, həyata baxışları da müxtəlifdir. Ona görə də yaxşılardan nümunə götürüb faydasız işlərdən çəkinmək lazımdır.

*İnsan var həyatda qızıldır, ləldir,
Zəhmətlə ömrünü edib çıraqban.
İnsan var həyatda elə əfəldir,
Faydasız işiylə puçdur hər zaman.*

Faydasız işə sərf edilən əmək vaxt itirməkdən əlavə həm də axmaqlıqdır.

*Bir bayquş balasını tutuzdurub aldı şah,
Dedi: – O, bəslənəcək sarayda, olun agah.
Qanad açıb uçanda xarabalıq gəzməsin,
Abadlıq, firavanlıq onun canın üzməsin.
Lakin şah unutmuşdu bir həqiqəti gerçək,
Bayquş elə bayquşdur, xarabalıq gəzəcək.*

Faydalı-faydasız günlərin qocaldıqca gözlərinin qarşısında canlanacaqdır. Çox vaxt qocaldıqca ömrün qiymətini tam aydınlığı ilə hiss edirsən, o vaxt isə hər şey artıq arxada qalır. Gənclik həyatın ən qiymətli çağıdır. Ömrünüzün qiymətini gənclikdə bilin...

*Öz ömür yükünü ağılla daşı,
Bərabər qoyma heç üzüyə qaşı.
Həyata baxışı heç də artmayır,
Həyatda insanın artdıqca yaşı.*

*Gənclikdə qazan ki, bir ad dünyada,
Qocalıq vaxtında yetişsin dada.
Gənclikdə həyatın mənasız keçsə,
Qoca vaxt möhtacdır qohuma, yada.*

*Gənclikdir ömrünün zinətli çağı,
Gənclikdə qoyarsan dağ üstə dağı.
Gənclikdə gördüyün işlərdən yarar,
Qocalıq dövrünün firavanlığı.*

Gənclikdə itirilən günlər, ixtiyar vaxtının mühafizəçilərinin itirilməsi deməkdir. Gəncliyi qiymətləndirmək lazımdır. Həyatda itirdiyimiz anlar zamanında əldə edə bilmədiyimiz arzu və istəklər deməkdir. Ona görə də dərin düşüncəyə və ağıla malik olan kəs çalışmalıdır ki, həyatında mənasız anlar olmasın. Səmərəsiz keçən həyatla sən ki, öz ürəyincə yaşaya bilməyəcəksən, belə həyatın nə mənası var. Həyatda öz arzu və istəklərini daha çox əldə etmək üçün ömrün hər anından səmərəli istifadə etmək lazımdır.

*Həyatın hər anının qədrini bilən insan,
Əliylə öz ömrünü puç eyləməz heç zaman.
Əgər o düzgün yoldan kənara çıxsə bir an.
Yaşaya bilməyəcək əvvəlki tək firavan.*

*Mübariz insana ehtiyac yaddır,
Səmərəli həyat əsil həyatdır.
İtirdiyin anlar ömürdə gündə,
Əldə edilməyən arzu muraddır.*

İnsanın həyatını onun saf arzu və istəkləri rəvənəqləndirir. Pak məqsədə doğru insan inadla can atmağa çalışmalıdır. Çünki pak məqsədin sonunda onun faydası ilə yanaşı, sevinc və nəşə də dayanır. Saf əməl sahibi olub həyatdan zövq ala-ala yaşamaq lazımdır. Öz həyatından zövq almağı bacarmayanlar həyatdan bezərlər. İnsanın öz həyatına qəsd

etməsi onun yaşamağa hünərinin və cəsarətinin çatmaması deməkdir. Həyatına qəsd edən kəslər ya özü özlərinin hiss və ehtiraslarını cilovlaya bilmədiklərindən qüsurlara yol verib xəcalətlərindən bu işi tuturlar, ya da həyatda bilavasitə onun özünə də təsir edən nadanlığa, nadürüstlüyə, qarşı mübarizə aparmağa iradələrinin çatmamasına görə bu vasitədən istifadə edirlər. Hər iki hal üçün isə bu doğru yol deyildir. Həyatda mübarizə aparmaqla hər şeyə qalib gəlmək və hər məqsədə çatmaq olar. Öz həyatına qəsd etmək, nadürüstlüyə yol vermək iradəsiz və axmaq adamların işidir. Belə iradəsiz axmaqlarla biz aşağıdakı təmsildə tanış ola bilərik.

*Namərd hökmdarlığı o qədər artmışdı ki,
Buna tab gətirməyib dovşan özün asmışdı.
Şəxsiyyəti olmayan bir şələquyruq tülkü,
Öz doğma anasının əmcəyini kəsmişdi.*

Nadanlara, nadürüslərə qarşı mübarizə apararkən ruhdan düşmək lazım deyildir.

*Düşün barsız ağac meyvə verərmə,
Gözsüzlər dünyada işıq görərmə?
Nadanın, zalımın hökmranlığı,
Düşününün insanlar, uzun sürərmə?*

Həyatda yaşamaq lazımdır, özü də bir insan kimi yaşamaq lazımdır.

*Yaşamaq çətin deyil,
İnsan kimi yaşamaq çətin olmuş əzəldən.*

*Ey insanlar, verməyin həqiqəti siz əldən.
Cəsarət verilib ki, işlədəsən yerində,
Yerində işlənməsə inanın ki, qiyməti,
Olmaz hətta zəyin də.
Məhəbbəti, nifrəti qəlbinizdə boğmayın,
Günəş də olsaz belə, vaxtdan əvvəl doğmayın.
Məclislərdə yerini, hörmətini bil insan,
Şadlananda, güləndə öz yerində gül insan.
Qoy meyarın həmişə hörmətin, şanın olsun,
Gördüyün əməllərə güzgü vicdanın olsun.*

İnsan həyatda həmişə öz həddini bilməlidir. Öz həddini bilməyənlər cəmiyyət içərisində hörmətdən və qiymətdən düşürlər.

*Ağıl dərk etdiyi bütün varlığın,
Öz həddi, öz nisbi çərçivəsi var.
Ruha qida verən laləzarlığın,
Özü də olmazdı gəlməsə bahar.
Günəş öz həddindən artıq isitsə,
Od tutub yanardı bütün yer üzü.
Bıçaq qaydasından bir qədər kütsə,
Adi bir şeyi də kəsməzdi düzü.
Çaylar kükrəyərkən həddin aşanda.
Qarşısın almağı lazım bilirlər.
Ürəkdən kədəri, həddin aşanda,
Yanaqdan süzülən yaşla silirlər.
Bütün söylənilən bu hikmət inan,
Tabedir özünə uyğun qanuna.
Aşma öz həddini sən də, ey insan,
Hədd aşmaq gətirər xələl adına.*

İnsanın xoşbəxt həyatının hər günü zəhmət sərf etdiyi anlardan ibarətdir. Vaxtında və mənalı çəkilən zəhmət üz ağardar, insanın lazımı ehtiyaclarını ödəyər.

*Fikirlər mənalı olsa yaxşıdır,
Qanqallar, tikanlar solsa yaxşıdır.
Zəhmətdən axsa da alın tərləri,
Elinin sərvəti bolsa yaxşıdır.*

Zəhmətə qatlaşmağı bacaranları, həyat heç vaxt ehtiyac məngənəsində sıxa bilməz. İnsanı zəhmətə qatlaşdıran, onu yaşadan, həyata insanlara bağlayan məhəbbətdir. Məhəbbətin saflığını qorumaq istəyirsənsə, onu alçaltmamalısan.

*Məhəbbət hisslərin ən alisidir,
Günəşdən də artıq hərarəti var.
Məhəbbət hisslərin ən xalisidir,
Büllurdan da təmiz lətafəti var.
Onda gözəllik də, nikbinlik də var,
Onda həyat eşqi tapır intişar.
Məhəbbət duyğular, hisslər varlığı,
Məhəbbət könüllər laləzarlığı.
Məhəbbət insanın güc-qüvvəsidir.
Həyatda yenilməz iradəsidir.*

Bütün müsbət insani hisslər içərisində məhəbbət hissini xüsusi yeri vardır. Məhəbbətsiz ömür təsəvvür etmək olsa, onda o, ömrün həyatda itkisi böyük olardı. Məhəbbət insanı təmizliyə, nəcibliyə, gözəlliyə səsləyir. Məhəbbətlə atılan hər addımın sonunda saflıq, mübarizlik, həyat eşqi dayanır.

*Tikan törəyəndən gül ola bilməz,
Günəş hey yansa da kül ola bilməz.*

*Desələr ürəklər biganələşsin,
Ey insan övladı, bil, ola bilməz.*

*Günəşsiz bəllidir olmazdı həyat,
Buz kimi donardı bütün kainat.
İnsan həyatının özü də inan,
Eşqsiz olsaydı heç idi heyhat.*

Məhəbbət insanın həyatda yenilməz iradəsidir. Məhəbbətlə insan həyatda ən çətin əldə olunan arzu və istəkləri belə cəsarətlə ram edir. Məhəbbətin gücü ilə insan yeri gələndə ölümə belə qalib gəlir. Atəşli bir eşq ilə sevən kəs öz məhəbbəti yolunda Fərhad kimi lazım gəlsə, dağı belə qoparmağa hazır olar. Eşq və məhəbbətlə döyünən ürəyə qibtə etməyə dəyər.

*Tükənməz bir hissdir sevgi insanda,
Diri sayılırmı sevgisiz can da?
Eşqsiz olsaydı ürəklər, qəlblər
Yaşayış olmazdı yəqin cahanda.*

*Heçdir bu dünyanın, xoş ləzzətindən,
Yaşamaq hissindən, məhəbbətindən,
İliqliq duymayan durğun bir könül;
Məhrumdur taleyin səxavətindən.*

Məhəbbət ömrü mənalandırır. Məhəbbətlə döyünən ürək sahibləri öz həyatı fəaliyyətlərində həmişə nümunəvi olmağa çalışırlar. Məhəbbətin qiyməti insanı hünərli və cəsarətli etməsindədir. Məhəbbət insana hər vaxt lazımdır. Məhəbbət insanın gənclikdə cəsarətini, ahıllıqda dəyanətini, qocalıqda müdrikliyini sübut edir.

*Bəllidir ətri açılan gülün,
Fəğanı gülədir şeyda bülbülün,
Yarımla söhbətin bircə anını,
Fövqündə qoymaram adi bir ilin.*

*İncimə yarının gileylərindən,
Büllur deyilsən ki, qırılan sən.
O gül yanaqları solmasın deyə,
Oxşa saçlarını yarının şən-şən.*

*Yansa da illərlə eşqin oduna,
Sən xələl gətirmə eşqin adına.
Eşqə xəyanətkar gözüylə baxma,
Vəfalı dilbərin düşsün yadına.*

Məhəbbətin həddi yoxdur. O, insanı ölümlə mübarizəyə belə apara bilər. O, insanı gəncliyindən ta qocalığa qədər olan dövrlərində haqlaya bilər. Məhəbbətə ağılla hökm etmək olmaz, o hisslərin yeganəsidir ki, ağıla hökm edir. Məhəbbət gözlünü kor, ağıllını divanə, qocanı qəlbən cavab edər. Məhəbbət elə bir hissdir ki, onun əzabı da insana xoşdur. Məhəbbət ona qarşılıqlı düşar olan kəslər arasında bütün sədləri götürür, könüllərdən könüllərə körpü salır. Məhəbbətin ilk müjdəçisi gözlərdir. Gözlər həqiqətən də insanın hiss və ehtiraslarının zühuredicisidir.

*Min yara sağalar, min iş düzələr,
Mətləbi anlayıb güləndə gözlər.
Ürəyin başına qızmar köz ələr,
İntizar, həsrətdə qalanda gözlər.*

*Tale boyun burar, fələk baş ayar,
Gövhərin qiyməti qəpiyə dəyər.
Könül gülzar olar, laləzər geyər,
Gözlərə körpülər salanda gözlər.*

*Hayqıran çaylar tək kükrəyib daşar,
Qan tutan igid tək həddini aşar.
Bəzən tələsiyər, bəzən də çaşar,
Düşməndən intiqam alanda gözlər.*

*Qəmlənər, doluxar, gülər, ağlayar,
İntim duyğularla coşar çağlayar,
Ürək sevindirər, ürək dağlayar,
Hərdən xəyallara dalanda gözlər.*

Məhəbbət ləkə götürməz. Əgər sən öz məhəbbətini hər hansı bir hərəkətinlə ləkələyirsənsə, demək o, əsil məhəbbət deyildir. Əsil məhəbbətlə sevən insan öz məhəbbətinə ömrünün axırınadək sadıq qalmalıdır. Sədaqət-məhəbbətin mühafizəçisidir. Sevgidə xəyanət, məhəbbətdə dönüklük deməkdir. Məhəbbətin qiyməti onun saflığındadır.

*Uyma hər gülruxsarə, onda etibar olmasa,
Açma qəlbini yara nazənin dildar olmasa.*

*Piyalə gözlər ki, var aşıqlərə bir bəladır,
Düşərsən səhralara bəxtin sənə yar olmasa.*

*Çatarsan vüsala sən yar olsa həmdəmin əgər,
Güllə bülbül qovuşar aralıqda xar olmasa.*

*Siyah tellə oynaşan qələm qaşlı mələk ki, var,
Bir anda yolun azar qəlbində qərar olmasa.*

*Əli yarsız da qalar vəfali yar tapanadək,
Kimə lazım o nigar; onda düz ilqar olmasa.*

Vəfəlilik, düz ilqarlılıq məhəbbətin təmizliyinə dələlət edir. Təmiz məhəbbətə qara yaxmaq çətindir. İnsan öz məhəbbətinin təmizliyini hər an qorumağı bacarmalıdır. Yüngül əyləncələrə meyl etmək, bir anlıq ləzzətin şirinliyinə uymaq insanın təmiz məhəbbətini hər an ləkələyə bilər. Öz təmiz məhəbbətinə ləkə düşə biləcəyindən qorx. Qarşılıqlı məhəbbət-səadət deməkdir. Ailə xoşbəxtliyi iki ürəyin birliyindədir.

*Ailə başçısı hörmətli gərək,
Ağıllı qadını kişiyə dirək.
Bir qızla evlənib həyat qurdunmu,
Bir olsun gərəkdir onlarda ürək.*

*Olma hər şey üstə ürəyi qara,
Dostum xilaf çıxma əhdə, ilqara.
Ömrünü ömürlə birləşdirəndə,
Düşün ki, sonradan gəlməyin zara.*

Qarşılıqlı məhəbbətin qədrini bilmək lazımdır. Yalan, hiylə, ikiüzlülük qarşılıqlı məhəbbətin şübhə toxumlarıdır. Səmimiyyətdən uzaq ailədə qarşılıqlı məhəbbət olmaz. Səmimiyyət qarşılıqlı məhəbbəti əbədiləşdirər. Səmimi ailə məkrdən həmişə uzaq olar. Ey insan, öz səadətinin qədrini bil. Səadət heç də hər kəsə qismət olmur. O da bir yaşantıdır. Onu qazanmaq çətin, itirmək asandır. Məhəbbəti nə sədəqə

kimi bağıslamaq nə də qəbul etmək olmaz. Məhəbbət ürəyin hökmü ilə olmalıdır. Ürəkdən bəxş edilməyən və yaxud da qəbul olunmayan məhəbbətin sonu əzab, işgəncə və ayrılıqdır. Məhəbbət insanın elə saf hisslər toplusundan ibarətdir ki, məhəbbətə xəyanət, insanlığı təhqir etmək deməkdir.

*Eşqidir dünyada ən şirin nemət,
Onun acısı da yaradır ləzzət.
Heyf ki, qönçəyə xar da meyl edir?
Kaş ki, olmayaydı bircə bu hikmət.*

*Həqiqi yarına vurğun olan kəs,
Özgə gülüstandan çiçək istəmər.
Əgər kim özgəyə göz yetirsə,
Onda onun hissi sayılır həvəs.*

Sevgi libas deyildir ki, onu tez-tez dəyişəsən. Məhəbbətin qüdrəti onun yeganəliyindədir. İnsan öz eşqini yüngül hiss və ehtiraslara qurban verməməlidir. Öz məhəbbətini həvəslə eyniləşdirmə. Həvəs bir anlıq məstliyin, məhəbbət əbədi səadətidir. Kimsələrin özünə qarşı məhəbbətindən əyləncə kimi istifadə etmək qeyrətsizlikdir. Bu başqalarının sənə qarşı lütfkarlığından, sadədilliyindən sui-istifadə etməkdir. İnsan gərək hər vaxt öz nəfsini boğmağı bacarsın. Nəfsin iblis caynaqlarından qurtarmaq əsil insanlıq adını qorumaq üçün özündə hər vaxt cəsarət və hünər tap.

*Bir qarın yeməyin tamahıyla sən,
Çalış mənliyini endirməyə sən.
BİR soyuq sevgiyə ehtiras qatıb,
Könülsüz odunu söndürməyə sən.*

Ey insan, özgə səadətini əyləncə və həvəs xatirinə puç etmək sənə yaraşmaz. Başqalarının səadətinə xəyanət insanlıq adına ləkədir.

*Hər kəsin həyatda öz mövqeyi var,
Hər kəsin qəlbində bir dünya yaşar.
Tutduğun işlərə fikir ver ki, sən,
Qoyma pis əməllər tapa intişar.*

*Gül-çiçək açmazmı bülbül gəlməsə?
Səma olmazmı quş yüksəlməsə?
İnsan səadəti pozularmı?
Yəqin uymasaydı insanlar nəfsə.*

Əsil məhəbbət həyatın bütün sınaqlarından saf çıxmalıdır. Həyatın keşməkeşli burulğanlarında öz təmiz adlarını qoruya bilməyənlərə məhəbbət töhfəsi layiq deyildir. Hər yetənə ürək açmaq, hər yetənə sevirəm demək məhəbbəti cılızlaşdırmaq, ucuzlaşdırmaqdır. Məhəbbətin saflığını qorumaq elə öz şəxsiyyətini qorumaq deməkdir. Şəxsiyyətini və mənliliklərini qiymətləndirə bilməyənlər məhəbbəti də qiymətləndirməyi bacarmazlar. Qəlbində saf hisslər yaşadanlar əsil məhəbbətlə sevə bilərlər.

*İlk baharın gəlişində,
Mən hərərət istəyirəm.
Nazlı qızın gülüşündə,
Xoş lətafət istəyirəm.
Məsum, təmiz ürəklərdə,
Arzularda, diləklərdə,
Mələksima mələklərdə,
Saf məhəbbət istəyirəm.*

*Əhdi peyman bağlayanda,
Eşq əmanət saxlayanda.
Qüسسə, ələm haqlayanda,
Mən dəyanət istəyirəm.*

İnamsız məhəbbətin ömrü uzun olmaz, demək o, əsil məhəbbət deyildir. Məhəbbət olan yerdə inam birinci şərtidir. İnam-istək yaradır. İnamsızlıq insan ömrünün əzab və işgəncələr içərisində keçməsinin başlıca səbəbidir. İnamsız ürək müəyyən bir qərara gələ bilməz və daim sıxıntı içərisində qalar. İnamsız qurulan ailə qum təpəsi kimidir, adicə bir titrəyişdən uçulub dağıla bilər. Ürəyində inam olub öz sevdiyi ilə qovuşanların isə həyatı şən keçər.

*Bir az təkəbbürlü, bir az məst olar,
Sevdiyi oğlanla nişanlanan qız.
İnamlı, ürəkli və sərbəst olar,
Sevdiyi oğlanla nişanlanan qız.*

*Qəlbində qüسسədən, qəmdən iz olmaz,
Yarıyla görüşü ona söz olmaz,
Hicranın odundan qəlbi köz olmaz
Sevdiyi oğlanla nişanlanan qız.*

*Açılar günbəgün qönçə gül kimi,
Bənzi gözəlləşər dümağ tül kimi,
Sevinər, şadlanır, tuti dil kimi,
Sevdiyi oğlanla nişanlanan qız.*

Əsil məhəbbətin ürəyə bir yolu var, içəri girən kimi o da bağlanır. Əsil məhəbbət heç vaxt unudulmur. Əsil məhəbbətlə bir-birini sevənləri yalnız ölüm ayırır.

*Aşiqə gözəldir öz yarı əzəl,
Öz yarı yolunda olar o, məşəl.
Dilbər öz yarını sevirsə əgər,
Yalnız ölüm olar bu yolda əngəl.*

*Dünya üzükdürsə, qaşu insandır,
İnsan gövhərdirsə, şöləsi candır.
Parlayan gövhərin zövqündən yüksək,
Vurğunu olduğun, gözəl canandır.*

Əsil məhəbbətlə sevən aşiqə, öz dilbəri hər şeydən üstündür. Aşiq öz dilbəri yolunda həmişə can fəda etməyə belə hazırdır. Onu bu yoldan heç bir şeylə çəkəndirmək olmaz. Əsil məhəbbətlə sevənlərə dünya malı ilə hökm etmək olmaz. Öz məhəbbətində dünya malına uyanların sevgisi həvəsdır. Tamahla sevgi bir çərçivəyə sığmaz. Məhəbbətin saflığını yalnız saf və təmiz hisslərlə qorumaq olar. Dünya malına möhtac olanlar öz məhəbbətlərinin saflığını qoruya bilməzlər. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Çaqqalı evləndirmək vaxtı gəlib çatmışdı,
Doğurdan da, artıq o böyüyüb boy atmışdı.
Gözaltı eyləmişdi dovşanın qızın çaqqal,
Atasısa deyirdi: – Canavarın qızın al.
Dovşan kimdir ax lütün biri lüt deyil?
Bilirdim olacaqdır sənin axırın veyl.
Canavarın qızıyla edəcəyəm toyunu,
Elə bircə sürüdür qapısında qoyunu.
Tək dovşanın evinə dəyər onun maşını,
Nə məhəbbət, nə sevgi itirmisən başını?
Tamah güc gəldi, çaqqal oldu sərvətə möhtac,
Dünya malı üstündə quruldu bir izdivac.*

Hər hansı bir məqsədlə qurulan ailədə riyakarlıq, ikiüz-
lülük, yalan hökmranlıq edər. Məqsədli qurulan ailə xoş-
bəxtlikdən çox-çox uzaqdır. Belə ailələrin sonu puçdur.
Yalnız təmiz məhəbbətlə qurulan ailədə səadət bərqərar
olar. Yalnız təmiz və qarşılıqlı məhəbbət xoşbəxtliyin açarı-
dır. Vüsəlin şirinliyi hicranın acılığı qədərdir. İnsan qarşısı-
na çıxan maneələrlə mübarizə aparmağı bacarmasa, vüsala
çata bilməz. Vüsəlin şirin nəşələrindən həzz almaq üçün
yeri gələndə hicranın acı günlərinə də dözmək lazımdır.
Vüsəllə hicran daim bir-birini izləyən proseslərdir. Yalnız
sevən ürəklər bu proseslər burulğanında ləngər vururlar.

*Ziddiyyət artarsa, çevriliş olar
Əksliklər olmazsa idrak süst qalar.
Baxıb bir-birinə zidd əməllərə,
Deyərdim bunların əlaqəsi var.*

*Qönçə dodaqlara al yanaq yarar,
Bülbüllər gül üstə fəğan qoparar.
Məhəbbət töfhəsi ömürdə yoxsa,
Sənin varlığının nə mənası var.*

İnsanın həyatda gündəlik rastlaşdığı canlı və cansız var-
lıqlar onun üçün adiliyə çevrilə bilər. Lakin daim yenilik
axtaran insan üçün adiləşmək sözü yaddır. Əsil məhəbbət
də adiləşməməlidir. İnsanın əsil məhəbbətinin gücü vü-
səlin şirinliyindən sonra da azalmamalıdır. Əksinə, vüsəl
şirinliyindən sonra bir-birini sevən kəslər arasında mehri-
banlıq və ülfət artmalıdır. İnsan əsil məhəbbətlə sevdiyi-
nin bütün hiss və ehtiraslarına qarşı biganə olmamalıdır.
Sevdiyinin bütün sevinci kədəri sənin şadlığın, iztirabların
deməkdir.

*Qartal oylağında sar ola bilməz,
Hər aşıq vəfali yar ola bilməz.
Sevginin, dostluğun, vəfaliğın.
Qarşısın heç sərvət, var ala bilməz.*

*Qəzəb kükrəyərmə səbəb olmasa,
Gözdən yaş çıxarmı ürək dolmasa?
Bülbül gülüstanı tərək eyləyərmə,
Söyləyin çəmənzar, çiçək solmasa?*

Sevgi ilə döyünən ürəyin ritmləri səadət soraqlıdır. Sevgi ilə döyünən ürəyə qibtə etməyə dəyər.

*Yüksələn zirvələr qarşısız olmasın,
Ağaclar meyvəsiz, barsız olmasın.
Təmənnə edirəm ulu tanrıdan,
Həyatda insanlar yarsız olmasın.*

Əsil aşıqlər məhəbbət yolunda maneələrə sinə gərməyi bacarmalıdırlar. Məhəbbət yolunun yolçuları cəsarətli və sədaqətli olmalıdırlar. Xəyanətə uyan aşıqlərin son qisməti acı göz yaşları olar. Hər kəs həyatda olduğu kimi görünməyə çalışmalıdır. Riyakarlığın, yalanın, boş tərifiñ ömrü üzün olmaz. Əsil məhəbbət yolçuları adiliyə uymamalı, öz saf məhəbbəti uğrunda mübarizə aparmağı bacarmalıdırlar. Məhəbbətdə süniliyin son nəticəsi acı uğursuzluq olar. Aşağıdakı bir təmsilə nəzər salaq.

*Turş alça dərman, boya çəkib qızartdı üzün,
Budaqda şəstlə durub tərifiñ öz-özün.
Ay beləyəm, filanam mənim də öz adım var,
Hər meyvənin öz dadı, mənim də öz dadım var.*

*Deyib axır ki, tapdı bir müştəri özünə,
Dərilib yeyilincə sığal çəkdi üzünə,
Turşluğunu görüncə üdərən də atdı onu,
Hər kəs axır tanınır geysə də min cür donu.*

Əsil məhəbbətlə sevən insanlar ömrü boyu öz məhəbbətlərinə sadıq olmalıdırlar. Məhəbbətdə hər iki tərəfin sevgisi əsas şərtidir. Birtərəfli sevginin ömrü uzun olmaz. Cavabsız məhəbbətin yanğısı çox olar.

*Üzünü tutma kənara,
Bir anlıq dayan dilbərim.
Dərdimə eylə sən çarə,
Qəlbimi duyan dilbərim.*

*Gözlərin ulduza bənzər,
Dəyməsin sənə bəd nəzər.
Gedişin canımı üzər,
Ol mənə həyan dilbərim.*

*Sən məni sevdaya saldın,
Başımdan əqlimi aldın.
Sinəmi oxlara çaldın,
Edirəm bəyan dilbərim.*

Məhəbbət insan hisslərinin tacıdır. Məhəbbətin hicran əzabları belə adi günlərdən xoşdur.
